

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเพื่อค้นหาคำตอบต่อคำถามวิจัยที่ว่า "กระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่การพัฒนาอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนเกิดขึ้นได้อย่างไร" ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมด้านต่าง ๆ 4 ด้าน ได้แก่ "หลักการตามกระบวนการทัศน์บูรณาการ" ซึ่งเป็นแนวคิดพื้นฐานของการวิจัย "แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน" และ "แนวคิดการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์" ซึ่งแสดงถึงปัญหาและความจำเป็นที่จะต้องทำการวิจัย และ "หลักการวิจัยเชิงจิตวิญญาณ" ซึ่งเป็นแนวทางหลักของการดำเนินงานวิจัย โดยแต่ละแนวคิดมีรายละเอียดที่ได้ทำการศึกษาดังนี้

1. ศึกษาหลักการตามกระบวนการทัศน์บูรณาการ เพื่อทำความเข้าใจแบบอย่างทางความคิดและแนวทางการปฏิบัติ ซึ่งสามารถนำมาใช้ศึกษาการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ในทุกมิติ และใช้เป็นพื้นฐานในการนำเสนอแนวทางจะช่วยกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอันหมายถึงการข้ามพ้นสภาพที่เป็นอุปสรรคสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน ซึ่งการศึกษาได้ครอบคลุมถึง

- 1.1 ความหมายของ "กระบวนการทัศน์" และ "องค์รวม" กับ "บูรณาการ"
- 1.2 พุทธธรรม: ต้นแบบของกระบวนการทัศน์บูรณาการในซีกโลกตะวันออก
- 1.3 ทฤษฎีบูรณาการ: แบบอย่างของกระบวนการทัศน์บูรณาการในซีกโลกตะวันตก

2. ศึกษาแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อทำความเข้าใจที่มาและปัญหาที่เกิดขึ้นในการพัฒนา การศึกษาจึงครอบคลุมถึง

- 2.1 ที่มาและสถานการณ์ของการพัฒนาที่ยั่งยืน
- 2.2 บทวิพากษ์การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยนักคิดเชิงบูรณาการ

3. ศึกษาแนวคิดการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ เพื่อทำความเข้าใจที่มาและปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะในการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ รวมทั้งแนวทางการประยุกต์แนวคิดบูรณาการกับการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งในการศึกษาได้ครอบคลุมถึง

- 3.1 วิวัฒนาการทางจิตวิญญาณกับสถาปัตยกรรมและผังเมือง
- 3.2 กระบวนทัศน์อัตราในวงการอสังหาริมทรัพย์ไทย
- 3.3 อสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนตามแนวคิดกระแสหลัก
- 3.4 อสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนตามแนวคิดทางเลือก
- 3.5 ผลงานวิจัยอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน
- 3.6 บทวิเคราะห์แนวคิดการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน

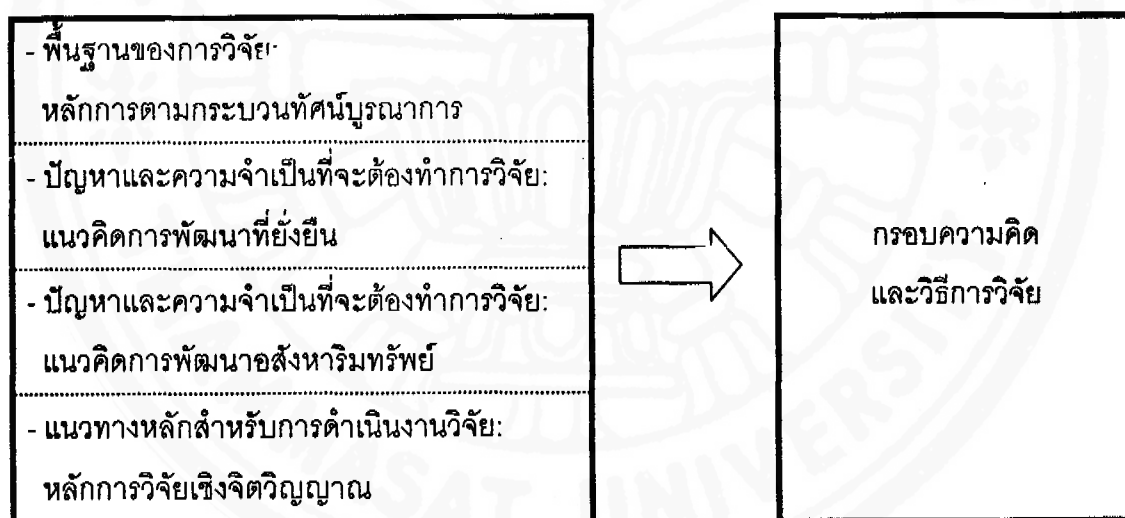
4. ศึกษาหลักการวิจัยเชิงจิตวิญญาณ เพื่อทำความเข้าใจกับแนวทางหลัก ที่จะใช้ในการดำเนินงานวิจัยด้วยการบูรณาการข้อเด่นจากแนวคิดของวิธีวิทยาดังต่อไปนี้

- 4.1 วิธีวิทยาในการประเมินผลและวิจัยงานพัฒนาด้านจิตวิญญาณ
- 4.2 วิธีวิทยาในการวิจัยประสบการณ์เหนือตน
- 4.3 วิธีวิทยาในการวิจัยตามทฤษฎีเกลียวพลวัตรบูรณาการ

การบูรณาการแนวคิดในทั้ง 4 ด้านดังกล่าว นำไปสู่การสร้างกรอบความคิดและการออกแบบวิธีการวิจัยที่เหมาะสมกับการสืบค้นอุปสรรคและทางออกที่จะช่วยให้กระบวนการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนขับเคลื่อนต่อไปได้ดียิ่งขึ้น จึงขอเสนอเป็นแผนภูมิดังภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1

ความสัมพันธ์ของแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

1. หลักการตามกระบวนการทัศน์บูรณาการ

เพื่อให้การวางพื้นฐานทางความคิดของการวิจัยได้อย่างสมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องศึกษาถึงหลักการเชิงบูรณาการซึ่งเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางทั้งในซีกโลกตะวันออกและซีกโลกตะวันตก เนื่องจากศาสตร์ในซีกโลกทั้งสองมีจุดเด่นแตกต่างกัน โดยการศึกษาได้รวมถึง

- 1.1 ความหมายของ "กระบวนการทัศน์" และ "องค์รวม" กับ "บูรณาการ"
- 1.2 พุทธธรรม: ด้นแบบของกระบวนการทัศน์บูรณาการในซีกโลกตะวันออก
- 1.3 ทฤษฎีบูรณาการ: แบบอย่างของกระบวนการทัศน์บูรณาการในซีกโลกตะวันตก

1.1 ความหมายของ “กระบวนทัศน์” และ “องค์รวม” กับ “บูรณาการ”

คำว่า “กระบวนทัศน์” หรือบ้างก็ใช้คำว่า “ทัศนะแม่บท” หมายถึง ชุดความเชื่อที่ยอมรับในกลุ่มชน แบบอย่างหรือบรรทัดฐานของการคิด ซึ่งรวมถึงปรัชญา ความเชื่อ ค่านิยม การรับรู้ และทัศนะพื้นฐานในการมองโลกที่มีร่วมกันของกลุ่มชน อันเป็นที่มาของทัศนะอื่น ๆ ตลอดจนวิถีชีวิตของกลุ่มชนนั้น ซึ่งหากกระบวนทัศน์เป็นทัศนะที่เห็นชอบด้วยธรรมชาติหรือธรรมชาติก็เรียกว่าเป็น “สัมมาทิฐิ”

ปัญหามีอยู่ว่า ความรู้ที่ผู้คนส่วนมากในโลกปัจจุบันใช้กันกลับเป็น “มิจฉาทิฐิ” เพราะเป็นความรู้ที่เกิดจากการประยุกต์ปรัชญาโมเดิร์น (modernism) อันมีรากฐานในกระบวนทัศน์แบบกลไก (mechanistic paradigm) ที่มีคตินิยมการลดทอน (reductionism) โดยนำเอาสรรพสิ่งและปรากฏการณ์ในธรรมชาติซึ่งมีลักษณะซับซ้อนเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงกันทั้งหลายมาแยกเป็นส่วน ๆ แล้วนำส่วนย่อยแต่ละส่วนเหล่านั้นไปศึกษาด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ เพราะเชื่อว่าวิทยาศาสตร์เท่านั้นที่ช่วยให้มนุษย์ค้นหาความรู้ที่แท้จริงได้ ดังที่เดส์คาร์ทส์ (Descartes) ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาของปรัชญาดังกล่าวเคยประกาศไว้ว่า “วิทยาศาสตร์ทั้งหลายคือความแน่นอน เป็นความรู้ที่มีหลักฐาน เราปฏิเสธความรู้ทุกชนิดที่เป็นเพียงความอาจเป็นไปได้ และจะตัดสินใจว่าสิ่งที่รู้อย่างแจ่มชัดแล้วเท่านั้นที่เชื่อถือได้ และความรู้นั้นจะต้องไม่มีข้อสงสัยใด ๆ อีก” (Garber, 1978 อ้างถึงใน คาปรั้า, 2544, เล่ม 1, น. 17-18, 56, คำปรารภ) มาวันนี้วิกฤตการณ์ต่าง ๆ บ่งชี้ว่าความรู้แบบดังกล่าวนี้เป็นเพียงความรู้หน่วยย่อยและไม่ใช่ว่าความรู้ที่ถูกต้องเพียงแบบเดียวที่จะใช้ในการทำความเข้าใจเอกภพ ยิ่งกว่านั้น ตัวเดส์คาร์ทส์ก็คงต้องปฏิเสธความรู้ของตนเองด้วย เพราะ “ฟิสิกส์ในศตวรรษที่ 20 ได้แสดงให้เห็นอย่างหนักแน่นว่า ไม่มีสิ่งจะอันสมบูรณในวิทยาศาสตร์ ความคิดทั้งหมดของเราและทฤษฎีทั้งหลายมีขอบเขตจำกัด และเป็นเพียงการประมาณเอา” (คาปรั้า, 2544, เล่ม 1, น. 56) ดังนั้น ในการที่จะช่วยเปลี่ยนโลกแห่งความทุกข์ให้เป็นโลกที่ร่มเย็นเป็นสุข จึงจำเป็นต้องแพร่ขยายกระบวนทัศน์บูรณาการด้วยการศึกษาความรู้องค์รวม ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ไม่มีขอบเขต ไม่อธิบายปรากฏการณ์ทั้งหลายแบบเป็นเลี้ยวส่วน แต่สามารถอธิบายจักรวาลและเนื้อแท้แห่งชีวิต ซึ่งเกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของมนุษยชาติแล้วเข้าใจแจ่มแจ้งทั้งหมดอย่างไม่มีข้อสงสัยใดใดได้ดีกว่า และความรู้นั้นจะต้องอธิบายถึงระดับปฏิบัติได้อีกด้วย (โสริช โพรแก้ว, บรรยาย)

ส่วนคำว่า “องค์รวม” มักใช้เป็นคำแปลของ “holistic” ซึ่งมีผู้อธิบายไว้ว่าหมายถึง “ทัศนะที่ถือว่าความเป็นจริงทั้งหมดของสิ่งใดย่อมมีคุณสมบัติสำคัญเฉพาะตน ซึ่งไม่สามารถเข้าใจได้โดยการแยกสิ่งเหล่านั้นเป็นส่วนย่อย ๆ แล้วศึกษาจากคุณสมบัติของส่วนย่อย ๆ นั้น แม้จะเอา

คุณสมบัติของส่วนย่อย ๆ นั้นมารวมกันก็ไม่สามารถเทียบความหมาย หรือความสำคัญกับ คุณสมบัติองค์รวมเดิมไว้" (คาปรั้า, 2544, เล่ม 1, คำปรารภ) ส่วน "บูรณาการ" มักใช้แทนคำว่า to integrate หรือ integrated แต่ในที่นี้ผู้เขียนใช้แทนคำว่า integral ในความหมาย "ที่ครอบคลุม รวม เอาไว้ มีสมดุล ไม่ละทิ้งสิ่งใด" หรือ "ที่ประกอบขึ้นจากส่วนย่อยต่าง ๆ อย่างสมดุลจนเกิดความเป็น องค์รวม" ตามความหมายของวิลเบอร์ (Wilber, 2000b, p. 2; Integral Institute, 2003a) ผู้ก่อตั้ง สถาบันบูรณาการ (Integral Institute) จึงเป็นความหมายที่แตกต่างจากคำว่า "integral" ตาม พจนานุกรมทั่วไปซึ่งหมายถึง "อันเป็นส่วนย่อยส่วนหนึ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อความเป็นทั้งหมด" ดังนั้น ไม่ว่าจะ เป็น "องค์รวม" หรือ "บูรณาการ" ต่างก็มีความหมายเดียวกันและใช้ทดแทนกันได้ เมื่อต้องการแสดงออกถึง: (คาปรั้า, 2544, เล่ม 1, คำปรารภ และ น. 19, 22-27, 30, 35, 100)

- ความเข้าใจธรรมชาติของวัตถุ และความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุกับจิตใจมนุษย์
- ความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งที่ผสานกลมกลืนและเกี่ยวโยงกันทั้งโลกและจักรวาล
- การกระทำที่ไม่ขัดกับธรรมชาติแต่กลมกลืนกับธรรมชาติ
- การมีดุลยภาพที่มีความเคลื่อนไหวอยู่ภายใน หรือภาวะสมดุลที่เป็นพลวัต
- ความไม่แน่นอน การเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง
- การมองเชิงนิเวศวิทยาหรือแบบกระบวนระบบ ที่มีธรรมชาติสุดท้ายเป็นศาสนธรรม

หรือเป็นเรื่องทางจิตวิญญาณ

- การให้ความสำคัญต่อความเป็นทั้งหมดมากกว่าส่วนย่อยแต่ละส่วนของตัวเอง เพราะเชื่อว่าความเป็นทั้งหมดเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของส่วนย่อย

ในตอนถัดไปจะเป็นการศึกษากระบวนทัศน์บูรณาการ เพื่อทำความเข้าใจกับหลักการ ที่เหมาะสมกับการนำมาใช้เป็นพื้นฐานทางความคิดของการวิจัย

1.2 พุทธธรรม: ต้นแบบของกระบวนทัศน์บูรณาการในซีกโลกตะวันออก

พุทธธรรมหมายถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีทั้ง "คำสอนปฏิรูป" อันเป็นคำสอนที่ ปรับปรุงจากคำสอนของศาสนาพราหมณ์ซึ่งประชาชนส่วนมากเชื่อและถือปฏิบัติกันอยู่แล้ว "คำ สอนปฏิวัติ" อันเป็นคำสอนที่ตรงกันข้ามหรือปฏิวัติเปลี่ยนแปลงคำสอนของพราหมณ์ดั้งเดิมเสีย และ "คำสอนที่ตั้งขึ้นใหม่" อันเป็นคำสอนที่พระองค์ค้นพบแล้วกำหนดให้เป็นมาตรฐานในการ ประพฤติปฏิบัติต่อไป (สุภญาณ คิยะญาโน, ม.ป.ป., น. 25-26; สมัคร บุราราศ, 2544, น. 24) แต่

ที่พระพุทธองค์ทรงนำมาเน้นย้ำอย่างโดดเด่นก็คือ “ความรู้แบบบูรณาการ” ซึ่งเกิดจากความรู้แจ้งในกฎธรรมชาตินั่นเอง

อิทัปปัจจยตาในฐานะที่เป็นกฎธรรมชาติ

ความรู้ที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบ และทำให้พระองค์ทรงตรัสรู้หรือบรรลุอิสรภาพหลุดพ้นจากทุกข์โดยสมบูรณ์คือ “อิทัปปัจจยตา” ซึ่งถือเป็นกฎแห่งธรรมชาติ หรือธรรมชาติของสรรพสิ่ง โดยที่ “อิทะ” แปลว่า นี่ “ปัจจยตา” แปลว่า ความเป็นปัจจัยให้เกิด หรือปัจจัยการ ซึ่งรวมความได้ว่าหมายถึง สภาพตามธรรมชาติที่ว่า “เมื่อมีสิ่งนี้ ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ ๆ ย่อมเกิดขึ้น...ถ้าไม่มีสิ่งนี้ ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ ๆ ก็ไม่เกิดขึ้น” (พุทธทาสภิกขุ, 2545, น.1) กล่าวอีกนัยหนึ่ง “อิทัปปัจจยตา” ย่อมหมายถึง สภาพที่สรรพสิ่งล้วนสัมพันธ์กันอย่างเป็นปัจจัยต่อกันและกัน อันหมายรวมถึงการที่มนุษย์ทั้งโลกและธรรมชาติแวดล้อมทั้งหมดล้วนอยู่ในระบบเดียวกัน หรือมีความเป็นหนึ่งเดียวกัน ซึ่งหากขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไป ระบบก็มีอาจดำรงอยู่ได้อย่างปรกติ (ประเวศ วะสี, 2545, น. 10, 51)

คำสอนที่สืบเนื่องจากอิทัปปัจจยตา

พุทธทาสภิกขุ (2545, น. 223) กล่าวไว้ว่า “ธรรมคือธรรมชาติ” หลักพุทธธรรมทั้งหมดจึงเป็นไปตาม “กฎธรรมชาติ” ที่เน้นความสัมพันธ์แบบอิงอาศัยและเชื่อมโยงถึงกันอย่างเป็นพลวัตรระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่งทั้งหลาย เน้นความลงตัวตามธรรมชาติ และเน้นว่ามนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ดังนั้น ท่านจึงสอนไว้ว่า “ถ้าเราเข้าใจทุกแง่มุมของธรรมชาติ และอนุรักษ์ความเข้าใจกฎธรรมชาติ เอาไว้ภายในตัวเราได้...สิ่งต่าง ๆ ภายนอกก็จะอนุรักษ์ตัวมันได้เอง” (Buddhadasa, 1990)

พระธรรมปิฎกยังอธิบายไว้ด้วยว่า เนื่องจากสรรพสิ่งล้วนสัมพันธ์กันอย่างเป็นปัจจัยต่อกันและกัน จิตจึงอยู่ไม่ได้ด้วยตัวเองแต่จะเปลี่ยนแปลงไปเมื่อสิ่งแวดล้อมเปลี่ยน ซึ่งสิ่งแวดล้อมของจิตอย่างหนึ่งก็คือการกระทำ จิตจึงเป็นผลของการกระทำ หรือ “กรรม” ที่เป็นเรื่องความเป็นไปตามกระแสแห่งเหตุปัจจัยของชีวิตมนุษย์ด้านเจตจำนง ซึ่งสืบทอดมาจากอดีตจนปัจจุบันและกำลังดำเนินสืบไป จิตจะได้ดีก็เมื่อทำดี คือทำตามธรรมะหรือกฎธรรมชาติ และจะชั่วก็เมื่อทำชั่ว ซึ่งเมื่อทำชั่ว ผลก็คือความขัดข้อง ขัดแย้งกับกฎธรรมชาติที่นำไปสู่ความไม่สบายใจ ความเดือดร้อน หรือ “ทุกข์” อันเกิดแก่บุคคลนั้น ๆ ซึ่งถือเป็น “กรรมระดับบุคคล” ที่เมื่อมารวมกันมากเข้าก็กลายเป็น “กรรมระดับสังคม” ซึ่งเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตของกลุ่มชน ตลอดจนกำหนดสภาวะหรือสภาพ (sphere) และวิถีของสังคม ที่สามารถสร้างผลกระทบต่อดังมีชีวิตอื่น ๆ ทั้งหมด สภาวะความเป็น “ทั้งหมด” เหล่านี้จึงย่อมหมายถึงสภาพแวดล้อมที่สามารถย้อนกลับไปส่งผลกระทบต่อกุณภาพการรับรู้ของ

บุคคล ซึ่งเป็น “ส่วนหนึ่ง” ของสังคมและธรรมชาติอย่างไม่ต้องสงสัย (พระธรรมปิฎก, 2544ช, น. 207-208; พระธรรมปิฎก, 2538, น. 41 อ้างถึงใน อภิขัย พันธเสน, 2544, น. 357)

ภพภูมิ

คำว่าสภาวะหรือ “ภพ” ที่กล่าวถึงข้างต้น ในแง่หนึ่งหมายถึงโลกซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยหรือภวະแห่งชีวิต แต่อีกแง่หนึ่ง “ภพ” เป็นเรื่องของจิต ได้แก่ภวະเป็นอยู่ที่เหมาะสมแก่ผู้ที่มีจิตใจอันเป็นกุศล หรืออกุศล ในระดับที่แตกต่างกัน ซึ่งระดับจิตใจที่ว่่านี้เรียก “ภูมิ” (Planes of Life) โดยระดับต่าง ๆ ของภูมิมีดังนี้ (พุทธทาสภิกขุ, ม.ป.ป., น. 119-139; พระธรรมปิฎก, 2543ช, น. 316-320; ไสริช โพธิแก้ว, บรรยาย, 2545)

โลกุตตรภูมิ (อริยภูมิ) เป็นภูมิแห่งจิตของพระอริยบุคคล ผู้มีจิตอยู่เหนือวิสัยชาวโลก มองเห็นสภาพของโลกเป็นของไม่มีสาระตัวตนที่เป็นแก่นสาร และมีความต้องการที่จะละกิเลสให้หมดสิ้นจนสามารถบรรลุถึงภวະนิพพาน

โลกียภูมิ เป็นภูมิของจิตที่ยังอยู่ใต้อิทธิพลของความยึดถือตัวตนและตัณหา ซึ่งแบ่งโดยสรุปที่สุดได้เป็น 4 ระดับ คือ

- อรูปพรหม (อรูปาวจรภูมิ) ผู้ที่มีจิตในขั้นนี้ ถึงแม้ยังไม่สามารถดับตัณหาชนิดละเอียดที่สุด แต่ก็เกิดความสุขได้จากการเริ่มไม่ยึดถือตัวเอง มองสรรพสิ่งในเชิงคุณค่า และสามารถปฏิบัติตนอยู่ในพรหมวิหาร 4 อย่างสม่ำเสมอ

- รูปพรหม (รูปาวจรภูมิหรือมนุษย์ภูมิ) หมายถึงภูมิสำหรับผู้รู้ตัวชัด แต่ยังพอใจในรูปสมบัติ และยังเสพวัตถุแต่ไม่ได้กระทำการบงกชผู้อื่น

- กามสุขคติ (กามาวจรภูมิ) หมายถึงระดับของจิตที่ยังติดอยู่กับกามทั้งปวง มีความอยากความต้องการสิ่งน่าใคร่น่าปรารถนาเพื่อสนองประสาทสัมผัสทั้ง 5

- อบายภูมิ เป็นภูมิแห่งเดรัจฉานที่ปราศจากความเจริญ เป็นที่ที่ใจของผู้ใดไปอยู่แล้ว ผู้นั้นก็จะพบแต่ความเสื่อมอย่างเช่น ความหม่นมืดตามัว ความโง่เขลา และความหวาดกลัว เป็นต้น

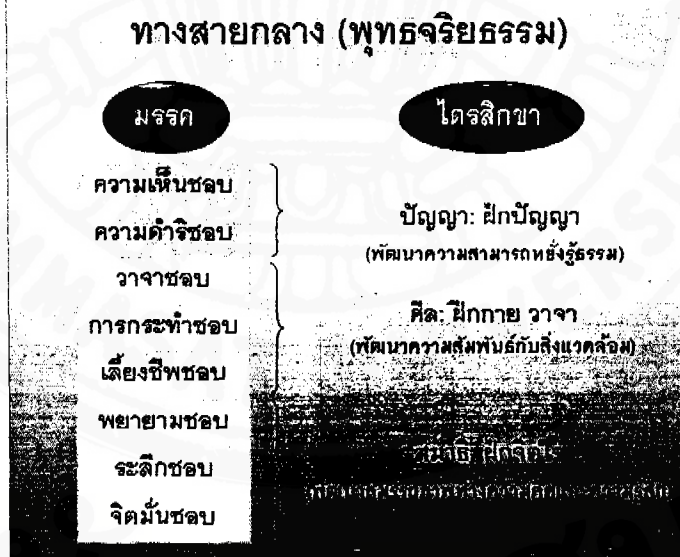
ทั้งนี้ ในแต่ละวัน จิตอาจเคลื่อนขึ้นลงระหว่างภูมิได้หลายครั้ง คืออาจเป็นทั้งพรหมและเป็นเดรัจฉานได้ในวันเดียวกันถ้าไม่ระวังความคิด หรือไม่ใช้ปัญญาเข้าใจโลกและชีวิตอย่างถูกต้องตามสภาพที่เป็นจริงของธรรมชาติ กล่าวสั้น ๆ ว่าถูกรอรับไว้ด้วยอวิชา ซึ่งเป็นตัวการที่ทำให้ผู้คนตกอยู่ในภพและภูมิที่เสื่อมโทรม จนเกิดความทุกข์ เพราะถูกบีบคั้นจากการที่สิ่งที่ยึดมั่นถือมั่นเปลี่ยนแปลงไปและไม่สามารถทำให้คงสภาพนั้นอยู่ได้ ดังนั้นหากต้องการพ้นทุกข์ในเบื้องต้น ทุกคนจะต้องช่วยกันพยายามรักษาตนให้พ้นจากอบายภูมิให้ได้ในระยะเวลาที่ยาวนานมากขึ้น ซึ่งก็คือทุกคนต้องดำเนินชีวิตด้วยการใช้ปัญญา

หนทางดับทุกข์

พระธรรมปิฎก (2544ข, น. 217-226, 368) อธิบายว่า พุทธธรรมต้องการให้คนมองเข้ามาข้างในเพราะเรื่องความทุกข์ และปัญหาต่าง ๆ อยู่ในตัวคน เกิดในใจและตั้งอยู่ที่ใจ ทางสายกลางเป็นธรรมชาติปฏิบัติที่สำคัญยิ่งสำหรับการสร้างเสริมปัญญาที่จะช่วยให้คนเข้าใจที่มาแห่งความทุกข์อันได้แก่ความขัดข้อง ขัดแย้งกับกฎธรรมชาติดังกล่าว จนเกิดความเพียรที่จะทำกรรมใหม่ให้ดีขึ้นเพื่อการบรรลุเป้าหมายสุดท้ายคือการดับทุกข์ได้ ความเป็นทางสายกลางหมายถึงการไม่หมกมุ่นอยู่กับ “กามสุข” รวมทั้งการไม่ก่อความเดือดร้อนให้กับตนเอง ซึ่งจะรักษาไว้ได้เมื่อประพฤติดนตาม “มรรค” หรือระบบการดำเนินชีวิตอันประเสริฐที่มีอยู่ 8 องค์ประกอบ ซึ่งสามารถนำมาจัดเป็นระบบการศึกษาพัฒนาชีวิตทั้ง 3 ส่วนของมนุษย์อย่างเป็นองค์รวมได้ จึงเรียกว่าระบบ “ไตรสิกขา” อันเป็นระบบที่องค์ประกอบทั้งหมดทำงานประสานและเกื้อหนุนต่อกันในกระบวนการอันหนึ่งอันเดียว แต่อาจแสดงโดยการจำแนกได้ดังภาพที่ 2.2

ภาพที่ 2.2

ความสัมพันธ์ของมรรคและไตรสิกขากับทางสายกลาง

ที่มา: พระธรรมปิฎก, 2544ข, น. 226

ทั้งนี้ ประเวศ วะสี (2545, น. 57, 68, 132) ได้แนะนำวิธีการฝึกปฏิบัติตามระบบไตรสิกขาแบบง่าย ๆ ไว้ว่า มนุษย์เราควรฝึกพัฒนา “กาย” ด้วยการมีความเป็นอยู่เหมาะสม พัฒนา “จิต” ด้วยการมีความรู้สึกนึกคิดที่ดีงามและเป็นกลาง และพัฒนา “ปัญญา” ด้วยการฝึกให้

มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามสภาพที่สิ่งเหล่านั้นล้วนเปลี่ยนแปลงและเชื่อมโยงอยู่ในระบบเดียวกัน ซึ่งเรียกว่า “การคิดแบบอภิปัจจยตา” คือคิดว่า “อะไรเป็นปัจจัยให้เกิดอะไร อย่างเดียวกับที่เรียกว่า ทำแผนที่ความคิด (Mind Mapping)” การคิดแบบนี้จะช่วยให้เกิดความเชื่อมโยงไปทั้งหมดไม่ติดขัด แล้วส่งผลให้เกิดปัญญาที่เห็นองค์รวมหรือระบบของเรื่องนั้น ๆ ทั้งระบบ ซึ่งสุดท้ายความเข้าใจ “กฎธรรมชาติ” ก็เกิดขึ้นแก่เราได้โดยไม่ต้องสงสัย อย่างไรก็ตาม เนื่องจากจิตของคนเราส่วนมากล้วนตกอยู่ใต้อิทธิพลของรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส จนไม่อาจหาทางออกสู่มรรคด้วยตนเองได้ ฉะนั้น การเข้าสู่ทางสายกลางจึงต้องอาศัยปัจจัยเกื้อหนุนที่ช่วยให้เห็นทางสว่าง เรียกว่า เกิดสัมมาทิฐิในเบื้องต้นก่อน ซึ่งปัจจัยที่ว่านี้มีทั้งปัจจัยทางสังคมและปัจจัยภายในตัวบุคคล ได้แก่ กัลยาณมิตรและโยนิโสมนสิการ¹ ตามลำดับ โดยที่นอกจากกัลยาณมิตรจะทำหน้าที่เป็นทั้งผู้จุดประกายความคิดแบบโยนิโสมนสิการแล้ว กัลยาณมิตรยังทำหน้าที่ประดับประดาคอยส่งเสริมและกระตุ้นโยนิโสมนสิการร่วมกับปัจจัยดั่งามทางสังคมอื่น ๆ ที่เรียกว่าสัปายะ² อีก 6 ประการ² เพื่อให้บุคคลผู้นั้นก้าวเดินคืบหน้าอย่างมั่นคงในมรรคาแห่งปัญญาที่จะเจริญออกงามในระดับสูงขึ้นไปสู่ระดับแห่งการบรรลุถึงสภาวะความสุขที่แท้โดยไม่ต้องพึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และวัตถุมากมาย

สรุป การศึกษาพุทธธรรมทำให้ผู้วิจัยได้มาซึ่งหลักการที่เหมาะสมกับการนำไปใช้เป็นพื้นฐานทางความคิดของการวิจัยดังต่อไปนี้

- “กฎธรรมชาติ” ที่ว่าด้วยสภาพที่สรรพสิ่งล้วนสัมพันธ์กันอย่างเป็นปัจจัยต่อกันและกัน เป็นหลักการที่ได้สร้างความตระหนักถึงความสำคัญของสัมพันธ์ภาพระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ ความจำเป็นที่จะต้องพิจารณาปัจจัยต่าง ๆ อย่างรอบด้าน และลักษณะพื้นฐานทางความคิดของผู้ที่จะสามารถมีส่วนช่วยนำพาโลกให้พ้นวิกฤต

- คำสอนที่ว่า “ถ้าเราเข้าใจทุกแง่มุมของธรรมชาติ และอนุรักษ์ความเข้าใจกฎธรรมชาติ เอาไว้ในตัวเราได้...สิ่งต่าง ๆ ภายนอกก็จะอนุรักษ์ตัวมันได้เอง” เป็นหลักการสำคัญของการช่วยนำพาโลกให้พ้นวิกฤต ดังนั้น การดำเนินการวิจัยจึงควรนำไปสู่ความเข้าใจ “ธรรมชาติภายใน” ของมนุษย์

¹ “กัลยาณมิตร” นอกจากจะหมายถึงเพื่อนแล้ว ยังหมายรวมถึงศาสดา ครู หนังสือ ตลอดจนสื่อมวลชน และอื่น ๆ ที่แนะนำ ให้ความคิด หรือชี้ช่องทางสำหรับการปฏิบัติตนในทางที่ดีงาม ส่วน “โยนิโสมนสิการ” หมายถึงคิดโดยแยบคาย

² “สัปายะ” หมายถึงสิ่งที่เกื้อกูล มี 7 อย่างคือ อาวาส (ที่อยู่) โคจร (ที่เที่ยวหาอาหาร) ภัตตะ (การพุดคุย) บุคคล โภชนะ อุตฺ (ดินฟ้าอากาศ ธรรมชาติแวดล้อม) และอิริยาบถ

- ความสัมพันธ์ระหว่างจิตและการกระทำ หรือ “กรรม” ทั้งในระดับบุคคลและระดับสังคมเป็นปัจจัยที่กำหนดสถานะและวิถีของสังคม ที่สามารถสร้างผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ทั้งหมด ทั้งในด้าน “ความสุข” และ “ความทุกข์” ซึ่งการทำความเข้าใจกับหลักความสัมพันธ์เช่นนี้ช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจถึงรากฐานที่มาของวิกฤต อีกทั้งเกิดมโนทัศน์ในการศึกษาวิกฤตการณ์และปรากฏการณ์ในการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน

- อรรถาธิบายเรื่องภพภูมินำไปสู่ความเข้าใจ “ธรรมชาติภายใน” ของมนุษย์ในเบื้องต้น

- สุดท้ายคือแนวทางการดับทุกข์ อันได้แก่การพัฒนาตนอย่างเป็นองค์รวมที่ช่วยให้เข้าถึง “กฎธรรมชาติ” รวมทั้งแนวคิดเรื่อง “สัปปายะ” ได้ช่วยให้ผู้วิจัยมองเห็นแนวทางที่จะขจัดอุปสรรคของการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน และแนวทางการประเมินองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องในการพัฒนา

นอกจากพุทธธรรมแล้ว ยังมีคำสอนแบบบูรณาการของเล่าจื๊อแห่งลัทธิเต๋าซึ่งเริ่มแพร่หลายในช่วงเวลาเดียวกัน และได้รับความนิยมในซีกโลกตะวันออกตลอดมา (อภิชัย พันธเสน , 2544, น. 21-22) จนกระทั่งถูกบดบังด้วยอิทธิพลของกระบวนทัศน์แบบกลไกจากทางตะวันตก ในความตอนถัดไปจะเป็นการสืบค้นว่า วิวัฒนาการแห่งความรู้ซีกโลกตะวันออกมีที่มาที่ไปอย่างไร จนสามารถครอบงำโลกได้มาจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งการพิจารณาว่า ผู้วิจัยจะสามารถนำแง่คิดส่วนใดมาเป็นพื้นฐานทางความคิดของการวิจัยได้บ้าง

1.3 ทฤษฎีบูรณาการ: แบบอย่างของกระบวนทัศน์บูรณาการในซีกโลกตะวันตก

ความจริงกระบวนทัศน์บูรณาการก็มีปรากฏอยู่ในซีกโลกตะวันตกเมื่อหลายพันปีก่อน ในรูปของระบบวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิต รวมทั้งวิถีคิดของชาวชุมชนโบราณที่อยู่ในผืนแผ่นดินที่เรียกว่าอเมริกาในปัจจุบัน รวมทั้งในชุมชนกรีกซึ่งมีไพธากอรัส (Pythagoras) เป็นผู้ให้กำเนิด โดยแนวคิดของเขาส่งอิทธิพลอย่างมากต่อนักคิดรุ่นหลัง เช่น เฮราคลิตัส (Heraclitus) เดโมคริตัส (Democritus) และเพลโต (Plato) ปรากฏกรีกผู้ยิ่งใหญ่ด้วย (“Pythagoras,” CD-ROM, 2002; “Early Greek Writings on Pythagoras,” CD-ROM, 2002; “Heraclitus,” CD-ROM, 2002; สุภญาณ คิยะญาโน, ม.ป.ป., น. 76; ปรีดี เกษมทรัพย์, 2543, น. 92)

กระบวนทัศน์บูรณาการเริ่มเสื่อมลงในช่วงที่อารยธรรมกรีกเจริญถึงขีดสุด เพราะช่วงนั้น เพลโตได้เสนอทฤษฎีแม่แบบ (Theory of Form) ที่อธิบายว่าสรรพสิ่งในโลกกายภาพล้วนตกอยู่ภายใต้ความเป็นจริงแท้อันเป็นระเบียบเพียงหนึ่งเดียว ที่เรียกว่าว่าจินตภาพแห่งความดี (Idea

of the Good) ซึ่งถือเป็นความรู้ขั้นสุดยอดของมนุษย์ที่สามารถเข้าใจได้เฉพาะด้วยการสัมผัสทางจิตและวิญญาณ (Nelson, 1991, p. 257 อ้างถึงใน อภิชัย พันธเสน, 2544, น. 59; Cornford, 1945, p. 505b) ในการอธิบายกฎธรรมชาติ เฟลโตไม่ได้เน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเป็นหลัก แต่ไปเน้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน และระหว่างมนุษย์ต่อนครรัฐเป็นหลัก ที่แยกว่านั้นคือคำสอนที่เขาได้รับช่วงมาจากโซเครตีส (Socrates) ที่บอกว่า “สัตว์ทั้งหลายถูกสร้างขึ้นมาและบำรุงเลี้ยงไว้เพื่อประโยชน์ของมนุษย์” ทำให้ผู้นำทางความคิดในยุคต่อมาหันมาสอนให้มนุษย์จัดการกับธรรมชาติได้โดยอิสระ ดังนั้นอริสโตเติล (Aristotle) ผู้เป็นศิษย์จึงนำเอากฎธรรมชาติมาใช้เพียงเพื่อการจำแนกประเภท และสร้างระบบคิดที่เป็นตรรกะในการจำแนกประเภทเป็นขาวเป็นดำขาดจากกัน อันเป็นจุดเริ่มวิวัฒนาการระบองตรรกะสุดขั้วและกลายเป็นลัทธิทวินิยม (Dualism) ที่ถือว่าชีวิตนั้น สามารถแยกเป็นกายกับจิตซึ่งไม่ขึ้นแก่กัน และกลายเป็นฐานคิดของอารยธรรมตะวันตกตลอดเวลาที่ผ่านมา (อภิชัย พันธเสน, 2544, น. 22, 88; Ponting, 1991, p. 142 ff อ้างถึงใน พระธรรมปิฎก, 2544ก, น. 114; Gore, 1992, p. 243 อ้างถึงใน พระธรรมปิฎก, 2544ก, น. 117)

ถึงกระนั้น ทศณะองค์รวมก็ได้ปรากฏสอดแทรกอยู่บ้างเป็นบางช่วงตั้งแต่ในยุคโรมัน ยุคกลาง ยุคโมเดิร์น ตลอดจนถึงช่วงกำเนิดยุคโพสต์โมเดิร์น เป็นต้น จนต้นศตวรรษที่ 20 ความเชื่อในลัทธิแห่งคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ก็เริ่มสั่นคลอนเมื่อพลังค์ (Planck) ค้นพบทฤษฎีควอนตัม และไอน์สไตน์ (Einstein) เสนอทฤษฎีสัมพัทธภาพ ซึ่งทั้งหมดได้รับการพัฒนาเป็นทฤษฎีควอนตัมที่สมบูรณ์ในอีก 20 ปีต่อมา (คาปรั้า, 2544, เล่ม 1, น. 83; เล่ม 2 น. 211; ปริติ เกษมทรัพย์, 2543, น. 117; “Planck, Max Karl Ernst Ludwig,” CD-ROM) ความรู้จากทฤษฎีควอนตัมทำให้นักวิทยาศาสตร์ได้ผลสรุปเกี่ยวกับความเป็นจริงของธรรมชาติแบบใหม่ เช่น เรื่องของความว่างเปล่า ความไม่มีตัวตนอันแท้จริง การติดต่อเชื่อมโยงของสรรพสิ่งอันเป็นหนึ่งเดียวกันไม่ว่าจะเป็นทางกายภาพและจิตวิญญาณ รวมทั้งการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ทั้งหลายจากเหตุปัจจัยที่ซับซ้อนยิ่งเป็นต้น โดยเฉพาะไอน์สไตน์ถึงกับยอมรับว่า “มนุษย์เราเป็นส่วนเล็กน้อยส่วนน้อยของความเป็นหนึ่งเดียวที่ยิ่งใหญ่” งานที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของมนุษย์ทุกคนจึงอยู่ที่การแผ่แผ่ความรักความเมตตาให้แก่สรรพชีวิต ซึ่งข้อสรุปเหล่านี้ล้วนตรงกับความรู้ที่อุบัติขึ้นในซีกโลกตะวันออกมาตั้งแต่ก่าสองพันห้าร้อยปีก่อนทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม แนวคิดต่าง ๆ นี้ถูกเก็บงำไว้แต่เพียงในแวดวงของนักฟิสิกส์เป็นเวลาหลายสิบปีผ่านยุคทศวรรษที่ 1960 ที่แนวคิดและแนวการฝึกปฏิบัติแบบองค์รวมตามแนวคิดตะวันออกได้รับความนิยมในประเทศตะวันตกเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย จนกระทั่งคาปรั้าได้นำความจริงใหม่นี้เผยแพร่ในหนังสือที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างสูงทั่วโลกชื่อเต๋าแห่งฟิสิกส์ (The Tao of Physics) ซึ่งตีพิมพ์เมื่อปี

1972 และผลงานชิ้นนี้ได้ส่งผลให้นักคิดนักวิทยาศาสตร์ชั้นนำของโลกหันมานำเสนอผลงานที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทัศน์บูรณาการมากขึ้นเป็นลำดับ (ประสาน ต่างใจ, 2538ข, น. 181-182, 194-198) โดยผลงานที่ได้รับการเผยแพร่อย่างกว้างขวางในระดับนานาชาติมากที่สุดทฤษฎีหนึ่งก็คือ ทฤษฎีบูรณาการ (Integral Theory) ของเคน วิลเบอร์ (Ken Wilber) ชาวอเมริกัน

ทฤษฎีบูรณาการ (Integral Theory)

วิลเบอร์เป็นทั้งนักปรัชญาและนักสร้างสรรค์ทฤษฎี ที่มีพื้นเพความรู้ในสาขาจิตวิทยาเหนือตน (Transpersonal Psychology) เขาเขียนหนังสือชื่อว่า “แถบสเปกตรัมจิตวิญญาณ” (The Spectrum of Consciousness, 1977) ที่ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกขณะที่เขาอายุเพียง 28 ปี

อีกเกือบยี่สิบปีถัดมา แนวคิดบูรณาการของวิลเบอร์ก็ปรากฏขึ้นอย่างเด่นชัดในผลงานชื่อ “เพศ นิเวศวิทยา จิตวิญญาณ” (Sex, Ecology, Spirituality, 1995) ซึ่งเขาได้ประมวลแนวคิดดังกล่าวไว้ในผลงานเล่มถัดมาชื่อ “ประมวลประวัติศาสตร์แห่งสรรพสิ่ง” (A Brief History of Everything, 1996) และได้นำเสนอเป็นคำอธิบายที่ง่ายขึ้นประกอบกับการยกตัวอย่างก เรนนำแนวคิดบูรณาการไปใช้กับศาสตร์สาขาต่าง ๆ รวมทั้งการพัฒนาจิตสำนึกในผลงานวิหิมพ์เล่มหลังสุดที่ชื่อ “ทฤษฎีแห่งสรรพสิ่ง” (A Theory of Everything, 1996)

ส่วนหนึ่งของทั้งหมด

แก่นปรัชญาของวิลเบอร์ที่นำเสนอในผลงานชุดดังกล่าวได้แก่แนวคิด “ส่วนหนึ่งของทั้งหมด” เรียกสั้น ๆ ว่า “โฮลอน” (Holon) ซึ่งอาเธอร์ คอสตเลอร์ (Arthur Koestler) เป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้น โดยที่โฮลอนเป็นเรื่องขององค์ประกอบต่าง ๆ ในสิ่งมีชีวิตที่มีโครงสร้างอันซับซ้อนมากมายหลายชั้น แต่ละชั้นประกอบด้วยระบบย่อยซึ่งเป็นทั้งองค์รวมของตัวเองและเป็นส่วนย่อยขององค์รวมทั้งหมด เช่น โมเลกุลรวมกันขึ้นเป็นอแกเนลล์³ อแกเนลล์รวมกันขึ้นเป็นเซลล์ เซลล์รวมกันเป็นเนื้อเยื่อและอวัยวะ ซึ่งประกอบกันแล้วใหญ่ขึ้นเป็นระบบการย่อยอาหารและระบบประสาท จากนั้นระบบเหล่านี้ก็ประกอบกันขึ้นเป็นมนุษย์ที่อยู่รวมกันเป็นครอบครัว ชนเผ่า สังคม และชนชาติต่าง ๆ ที่ถือว่าต่างเป็นองค์รวมในแง่ที่ต่างกันในขณะที่เป็นส่วนประกอบของระบบแห่งองค์รวมที่ซับซ้อนขึ้นไปด้วย อันเป็นลักษณะที่แสดงว่าการเป็นส่วนประกอบและการเป็นองค์รวมในความหมายที่สมบูรณ์นั้นไม่มีอยู่จริง ทั้งนี้ คอสตเลอร์เน้นว่าแต่ละโฮลอนมีหน้าที่ทำงานให้กับทุกส่วนที่เป็นทั้งหมด พร้อมไปกับทำงานเพื่อประโยชน์เฉพาะตน แต่ละโฮลอนจึงต้องรักษาความเป็นตัวของตัวเองเพื่อให้การจัดขึ้นเป็นไปอย่างมีระเบียบตลอดเวลา แต่ต้องยอมรับคำสั่งของระบบทั้งหมดเพื่อให้ระบบมีชีวิตอยู่ได้ ซึ่งในระบบที่อยู่ในสภาพที่ดี จะมีความสมดุลระหว่างการ

³ Organelle คือส่วนของเซลล์ที่มีหน้าที่เฉพาะ ส่วน Organ คืออวัยวะ

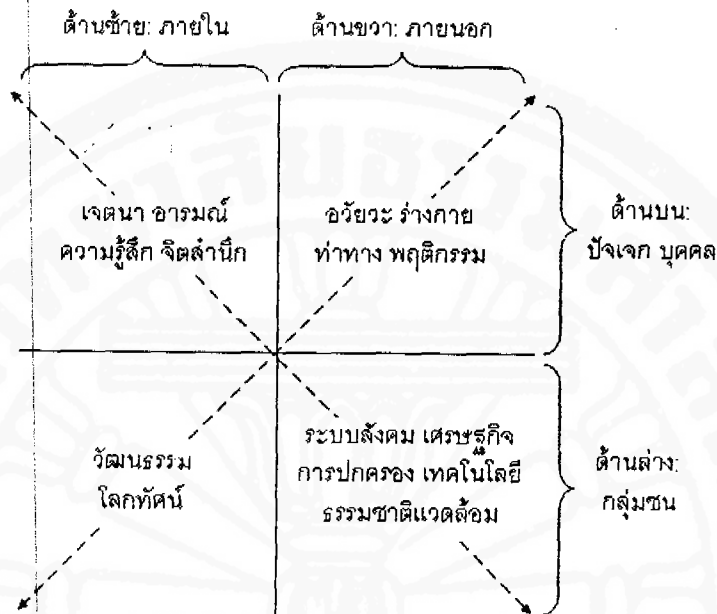
เป็นส่วนย่อยของส่วนรวมและความเป็นตัวของตัวเอง โดยมีความเคลื่อนไหวอย่างมีชีวิตที่ส่งเสริมกันและกัน ซึ่งจะทำให้ระบบมีความยืดหยุ่นและสามารถเปิดทางให้กับการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ (คาปร้า, 2544, เล่ม 1, น. 35-36) อย่างไรก็ตาม ถึงแม้โฮลอนในระดับหนึ่งได้มีวิวัฒนาการจนมีสถานะอยู่เหนือระดับเดิมของมันไปแล้วแต่มันก็ยัง "รวมคุณสมบัติเดิมของมันเอาไว้" ทำให้คุณสมบัตินั้นกลายเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นทั้งหมดหรือโฮลอนระดับถัดไป และยังผลให้โฮลอนระดับที่สูงกว่านั้นมีความกว้างขวางครอบคลุมสลับซับซ้อนกว่า ล้ำคัมภีร์มากกว่า อีกทั้งเผยให้เห็นความจริงที่ชัดเจน (Wilber, 2000a, pp. 24-25, 27)

จักรภาคแห่งอภิจกาวาล

วิลเบอร์ได้ขยายความต่อมาว่า สรรพสิ่งล้วนอยู่ในกระบวนการที่มีทั้งวิวัฒนาการและพัฒนาการ (Developmental and Evolutionary Sequences) ดังในธรรมชาติซึ่งประกอบด้วยพื้นที่ (Sphere) ของการดำรงอยู่อันหลากหลายที่เรียงลำดับซ้อนกันตั้งแต่ระดับต่ำที่สุดคือ พื้นที่ทางกายภาพ (Physiosphere/Matter) ถัดมาคือพื้นที่แห่งชีวภาพ (Biosphere/Life) พื้นที่แห่งจิต (Noosphere/ Mind) ไปจนถึง พื้นที่แห่งพระเจ้า (Theospere) นั้น สรรพสิ่งล้วนมีวิวัฒนาการในลักษณะที่เป็นสายสัมพันธ์ตามระดับชั้น (Levels) อย่างต่อเนื่อง จากสสาร (Matter) สู่ชีวิต (Life) สู่จิตใจ (Mind) สู่จิตอันเป็นทิพย์ (Soul) จนไปสู่ธรรมจิตหรือจิตที่หลอมรวมกับธรรม (Spirit) (Wilber, 2000a, pp. 16-17; 2000c, p. 27)

เขาเปรียบเทียบลักษณะสายสัมพันธ์เช่นนี้กับขั้นบันได โดยที่บันไดขั้นล่างทำหน้าที่เป็นฐานให้ขั้นบันไดที่สูงกว่าคงอยู่ได้ ในขณะที่ขั้นบันไดที่สูงขึ้นไปทำให้เรามองเห็นความสมบูรณ์แบบของความเป็นบันไดมากขึ้น และมองโลกได้กว้างขวางชัดเจนมากขึ้น ดังนั้น จิตในระดับที่สูงที่สุดย่อมรวมเอาสสารเอาไว้และสสารก็เป็นส่วนหนึ่งของจิตนั้น จิตที่สูงที่สุดซึ่งมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งนี้จึงแทรกซึมอยู่ทุกหนแห่งราวกับเป็นความว่างเปล่า จึงเป็นทั้งเป้าหมาย เป็นพื้นฐาน รวมทั้งเป็นพลังขับเคลื่อนแห่งกระบวนการวิวัฒนาการที่ไม่มีวันสิ้นสุด (Wilber, 2000a, pp. 29-39) ประกอบกับการที่เขาได้ค้นคว้าองค์ความรู้ของศาสตร์ทั้งหลายที่ปรากฏอยู่ในทั่วทุกมุมของโลกในทุกนิกาย ศาสนา และทุกยุคทุกสมัย ซึ่งเขาพบว่านักคิดและนักทฤษฎีทั้งหลายล้วนแต่นำเสนอความรู้เฉพาะส่วน ที่มีความแตกต่างกันอยู่เพียง 4 กลุ่ม เขาจึงสามารถนำเสนอว่าองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์นั้นสามารถแยกแยะอย่างกว้าง ๆ ได้เป็น 4 ด้าน ดังภาพที่ 2.3 กล่าวคือ "ด้านบนซ้าย" เป็นด้านในของปัจเจก (นามธรรมส่วนบุคคล) ที่หมายรวมถึงเจตนา อารมณ์ ความรู้สึก และจิตสำนึก เป็นต้น "ด้านบนขวา" เป็นด้านนอกของปัจเจก (รูปธรรมส่วนบุคคล) ที่หมายรวมถึงอวัยวะ ร่างกาย ทำทาง และพฤติกรรม เป็นต้น "ด้านล่างซ้าย" เป็นด้านใน (นามธรรม) ของกลุ่มชน ที่หมายรวมถึงวัฒนธรรมหรือการให้คุณค่าหรือโลกทัศน์ที่คนในชุมชนใช้ร่วมกัน และสุดท้ายคือ "ด้านล่างขวา" เป็นด้านภายนอก (รูปธรรม) ของกลุ่มชน ที่หมายรวมถึงชาติแวดล้อม สิ่งปลูก

ภาพที่ 2.๖
จตุรภาค

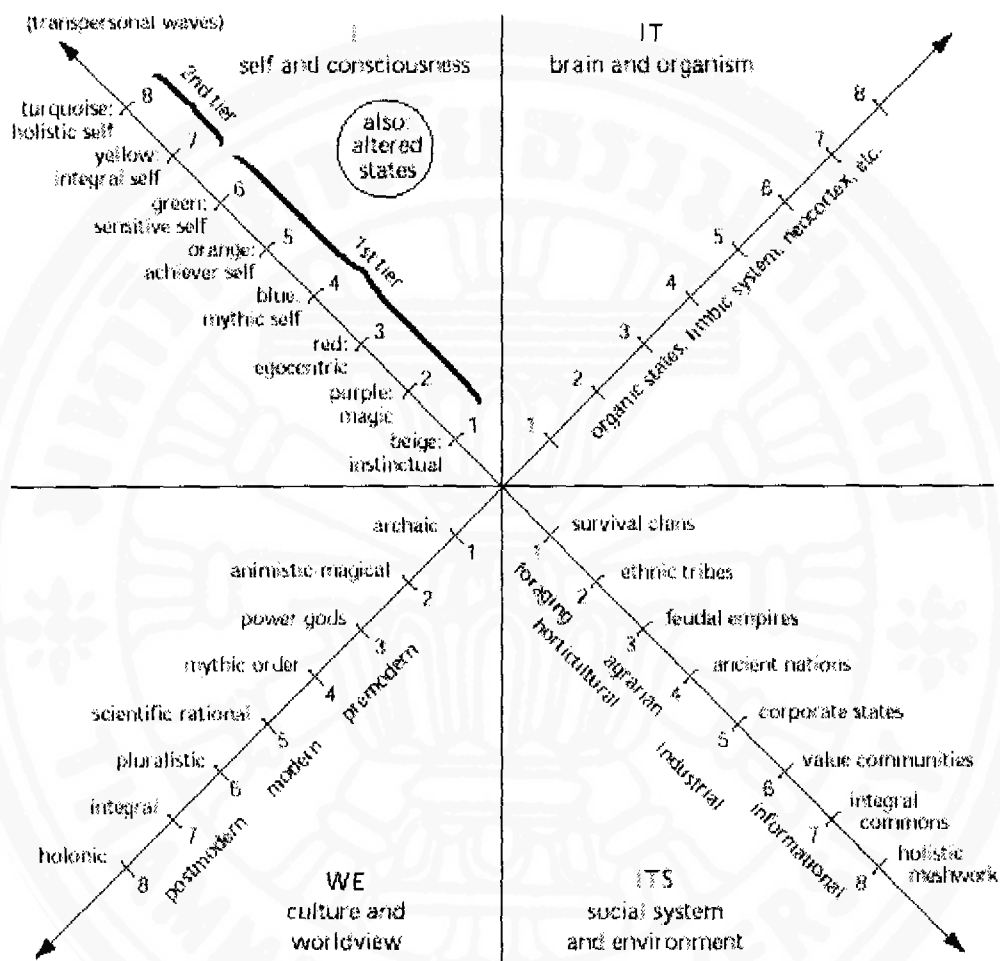
ที่มา: Wilber, 2000a, p. 65

สร้าง และระบบการจัดการ เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดรวมเรียกว่า "จตุรภาค" (The Four Quadrants) (Wilber, 2000a, pp. 64-68) โดยเมื่อเขานำตัวอย่างของไฮลอนจากสายวิวัฒนาการต่าง ๆ (Lines) เข้ามาจัดในแต่ละด้านของรูปแล้วสิ่งที่ปรากฏคือไฮลอนสี่กลุ่มที่สามารถนำมาอธิบายวิวัฒนาการของมนุษย์อย่างเป็นองค์รวมได้โดยสมบูรณ์ ดังภาพที่ 2.4 ซึ่งจะเห็นว่าด้านทั้ง 4 หรือไฮลอนทั้ง 4 ของมนุษย์ต่างก็มีไฮลอนของตนเองที่วิวัฒนาการอย่างอิงอาศัยกันมาตั้งแต่เริ่มต้นภายใต้สภาวะที่เหมาะสม สสารกลายเป็นพืช พืชกลายเป็นสัตว์เซลล์เดียว สัตว์เซลล์เดียวกลายเป็นสัตว์ที่มีสมองและมีความรู้สึก ซึ่งอาจเรียกว่าจิตใจในระดับที่สามารถตอบสนองกับสภาพแวดล้อมด้วยการสร้างที่อยู่ และระบบกฎเกณฑ์และสัญญาณร่วมนั้น เป็นองค์รวมครบทั้ง 4 ด้านประกอบกันเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ (Wilber, 2000c, pp. 15, 101) อนึ่ง ตามภาพที่ 2.4 นี้ วิลเบอร์ต้องการแสดงเพียงระดับเฉลี่ยที่คนในปัจจุบันกำลังจะก้าวไปถึงเท่านั้น และการที่วิลเบอร์ใช้คำว่าระดับจิตเจตยานั้นก็เพราะเขาตระหนักดีว่าความจริงแล้วสภาวะจิตของแต่ละคนผันแปรได้อย่างไร้ทิศทางตลอดเวลา (Wilber, 2000b, pp. 44, 77, 146)

ตามที่กล่าวแล้วว่า ในความคิดของวิลเบอร์นั้น จิตเป็นทั้งเป้าหมายและเป็นพลังผลักดันแห่งวิวัฒนาการ ดังนั้นเขาจึงใช้สิ่งต่าง ๆ ที่แทน "มีม" (Meme) หรือระดับจิตโดยเฉลี่ยของบุคคลจากแบบจำลองเกลียวพลวัตร (Spiral Dynamics) ที่พัฒนาขึ้นโดยเบคก์กับโคเวน (Beck and Cowan,

ภาพที่ 2.4

จตุรภาคกับรายละเอียดบางอย่างในไฮลอนของมนุษย์

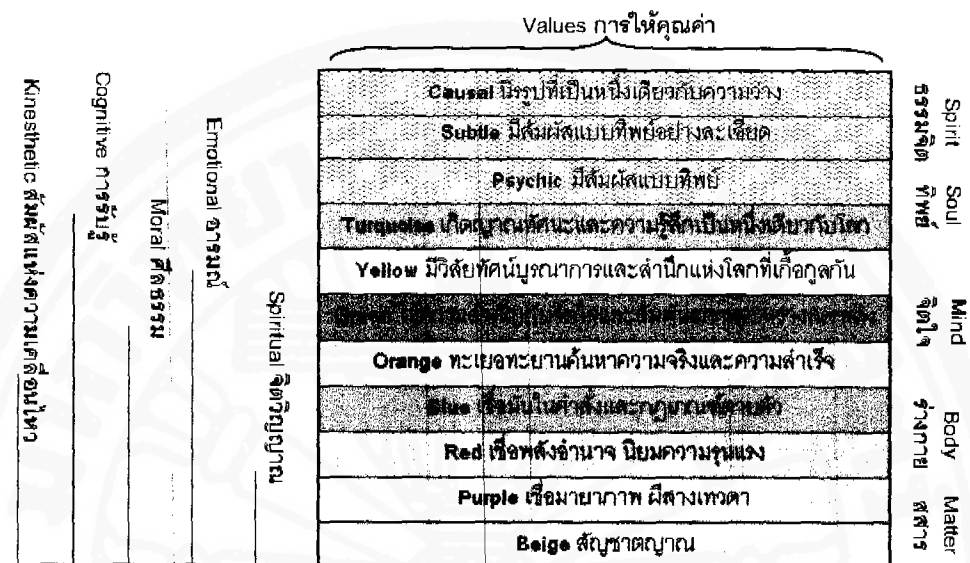

ที่มา: Wilber, 2000b, p. 67

2001) ซึ่งเป็นนักคิดเชิงบูรณาการ (integral thinker) เช่นกัน (Integral thought, online, 2006) แต่เน้นการศึกษาสายพัฒนาการเกี่ยวกับการให้คุณค่า (Developmental Line of Values) ดังภาพที่ 2.5 ในการอธิบายว่าวิวัฒนาการของวัฒนธรรมและระบบสังคมในแต่ละยุคสมัย ย่อมเป็นไปตามระดับจิตโดยเฉลี่ยของคนทั่วไปในยุคนั้น ดังตัวอย่างพัฒนาการของของโยสมองหรือเซลล์สมอง ทำให้มนุษย์ในยุคโมเดิร์น ซึ่งมีระดับจิตเฉลี่ยในขั้นสี่สัมผัส สามารถคิดเชื่อมโยงมากขึ้นและเกิดความมุ่งมั่นหาความสำเร็จในการอธิบายธรรมชาติ จนได้สร้างวัฒนธรรมที่ยึดถือเหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์ควบคู่กับระบบสังคมแห่งการแข่งขัน และเมื่อระบบการแข่งขันทวีความรุนแรงมากขึ้นก็เกิดเป็นวัฒนธรรมการทำงานแบบมุ่งเน้นประสิทธิภาพและผลผลิตทางวัตถุจำนวนมาก ที่ย้อนกลับมาบ่อนทำลายคุณค่าทางจริยธรรมและระบบนิเวศน์รวมทั้งทำลายสุขภาพกายและใจของบุคคล จนทำให้กระแสต่อต้านจากกลุ่มชนใน

ภาพที่ 2.5

สายหรือแนวทางของการพัฒนาและระดับพัฒนาการทางจิต

ที่มา: ปรับปรุงจาก Wilber, 2000b, p.45

ยุคโพสต์โมเดิร์นได้แพร่กระจายไปอย่างกว้างขวาง ขณะที่การทำกิจกรรมพัฒนาสมองชักชวนขอให้สมดุลก็ได้รับความนิยมมากขึ้นทุกวัน ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้ย่อมจะส่งผลให้ระดับจิตเฉลี่ยในสังคมก้าวสู่ขั้นสี่เสียจนสามารถบูรณาการวัฒนธรรมอันหลากหลาย ที่เน้นความสำคัญของกายและจิตพร้อมไปกับการสร้างสังคมลักษณะชุมชนเครือข่ายทั่วโลกได้อย่างสมบูรณ์แบบในไม่ช้า (Wilber, 2000a, pp. 125-126; 2000b, pp. 6-11, 23, 71)

วิสัยทัศน์บูรณาการ: การแก้ปัญหาวิกฤต

วิลเบอร์เห็นว่า วิกฤตของโลกที่สะสมอยู่จนทุกวันนี้ล้วนมีพื้นฐานมาจากความไม่รู้ (ignorance/ อวิชชา) เพราะองค์ความรู้ก่อนยุคโมเดิร์นครอบคลุมความเป็นจริงครบทุกระดับ แต่ก็ไม่กว้างขวางรอบด้านพอ จนในยุคโมเดิร์นองค์ความรู้มีความหลากหลายมากขึ้น แต่ความรู้เหล่านั้นละทิ้งมิติที่อยู่เหนือระดับวัตถุ อีกทั้งยังแยกทุกสิ่งออกเป็นส่วนตัว โดยทุกคนมุ่งให้ความสนใจในความเป็นอุตสาหกรรมที่นำมาซึ่งอำนาจทำลายล้างอันมหาศาล ส่วนแนวคิดโพสต์โมเดิร์น (postmodernism) นอกจากจะไม่ได้ช่วยเชื่อมโยงแล้ว ยังกลับมีส่วนทำให้องค์ความรู้แตกสลายลงไปอีก และที่สำคัญยิ่งก็เพราะตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาในสังคมตะวันตกไม่เคยมีแนวทางปฏิบัติเพื่อพัฒนาการทางจิตวิญญาณที่ชัดเจน เมื่อไม่มีการปฏิบัติก็ไม่เกิดจิตสำนึกในขั้นที่สูงพอที่จะคำนึงถึงปัญหาโดยรวม ซึ่งเป็นเหตุให้วิกฤตทั้งหลายไม่ได้รับการแก้ไขเป็นผลสำเร็จจนทุกวันนี้

(Wilber, 2000a, pp. 50, 282, 300, 309) เขาอ้างเสนอว่าสังคมในอนาคตจะต้องเป็นสังคมที่มีบูรณาการของจิต ธรรมชาติ และวัฒนธรรมในระดับที่สูงขึ้น โดยเปิดพื้นที่ให้กับศิลปะ ศิลธรรม และวิทยาการ เพื่อคุณค่าส่วนบุคคล เพื่อภูมิปัญญา รวมทั้งเพื่อการสร้างความรู้ความชำนาญเชิงเทคนิค แต่อุปสรรคก็คือระบบจริยธรรม แบบแผน กฎเกณฑ์ และสถาบันในสังคมปัจจุบันได้จัดตั้งไม่ให้มนุษย์สามารถพัฒนาต่อไปได้โดยง่าย ดังนั้นในขั้นแรกเขาจึงเสนอวิธีทำให้หัวใจของคนเปิดกว้างยอมรับสิ่งใหม่ได้ด้วยการเผยแพร่แผนผังบูรณาการ (integral map) เพื่อสร้างแนวคิด “ทุกด้าน ทุกระดับ ทุกแนว ทุกสภาวะ ทุกประเภท” (All Quadrants, All Levels, All Lines, All States, All Types: AQAL) โดย “ทุกด้าน” คือ จตุรภาค “ทุกระดับ” คือ ระดับจิต จากสึน้ำตาล สุ่มวง สุ่มแดง สึน้ำเงิน สึส้ม สึเขียว... (จากสสาร สุกาย สู่จิต สู่ทิพย์ สู่ธรรมจิต) “ทุกแนว” รวมถึง การรับรู้ ศิลธรรม จิตวิญญาณ สุนทรียภาพ จินตนาการ ร่างกาย ปฏิสัมพันธ์ ฯลฯ “ทุกสภาวะ” หมายถึงสภาวะทางจิตที่ครอบคลุม การตื่น การหลับ การฝัน การแปรเปลี่ยน ฯลฯ และ “ทุกประเภท” ได้แก่เพศชายหญิงที่มีนิสัยใจคอต่างกัน (Wilber, 2000a, pp. 126-127, 307; 2000b, pp. 53-55, 135)

อย่างไรก็ตาม เขาตระหนักดีว่าผลสัมฤทธิ์ไม่อาจคาดหวังได้เพราะ “เราไม่ได้ต้องการเพียงแผนที่ แต่เราต้องการหนทางที่จะเปลี่ยนคนทำแผนที่ด้วย” ซึ่งหนทางที่ว่านี้ก็คือ กิจวัตรการพัฒนาร่างกาย อารมณ์ จิตใจ และจิตวิญญาณ ของตนเองจะต้องดำเนินไปในปริณิทนที่ที่เป็นส่วนตัว ในบริบทที่เกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งในแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ตั้งแต่ระดับวัตถุไปจนถึงระดับจิตวิญญาณ ตั้งแต่การดูแลผู้ที่ทุกข์ยากหิวโหยไปจนถึงการรวมกลุ่มผู้ที่มีความสมบูรณ์พร้อมที่จะก้าวไปสู่การหลอมรวมกับธรรม ซึ่งเขาได้ยกตัวอย่างกิจกรรมไว้โดยละเอียดทั้งด้านร่างกายและจิตใจในส่วนบุคคล ตลอดจนในด้านสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม (Wilber, 2000b, pp. 55-57, 138) การทำกิจกรรมที่เขาแนะนำประกอบกับความเข้าใจแผนที่บูรณาการจะส่งเสริมให้คนได้ใช้ศักยภาพแห่งการพัฒนาของตนอย่างถูกต้องและสมบูรณ์ ซึ่งจะทำให้คนผู้นั้นสามารถบรรลุความเป็น พุทธ คือเป็นผู้มีจิตรู้แจ้ง (ภาคบนซ้าย) ในวิชาแห่งธรรม (ภาคบนขวา) ที่หากมารวมตัวกันก็จะเกิดเป็น สังฆะ หรือชุมชนผู้ปฏิบัติธรรม (ภาคล่างซ้าย) ขนาดเล็กหลายชุมชนซึ่งเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายมากขึ้น จนทำให้ระดับจิตเฉลี่ยของสังคมทั้งหมดข้ามพ้นความเห็นแก่ตัวหรือความเป็นตัวตน (self-transformation) ได้ในที่สุด ทั้งนี้ ในการประเมินความพร้อมที่จะข้ามไปสู่ระดับจิตที่อยู่เหนือกว่าด้วยวิธีดังกล่าว อาจพิจารณาว่าปัจจัยสนับสนุนดังต่อไปนี้ปรากฏอยู่หรือไม่ (Wilber, 2000a, pp. 120-122; 2000b, pp. 33-36; 2000c, p. 322)

- ความรู้ลึกประสพความสำเร็จตามเป้าหมายพื้นฐานของจิตระดับเดิม

- ความรู้สึกขัดแย้งเพราะไม่พอใจในสถานภาพของตนหรือสภาพแวดล้อมรอบข้าง
- ความรู้สึกกระจ่างแจ้งว่าความจริงตนเองต้องการอะไรและมีอะไรที่ "ความเป็นจริง" ได้เสนอให้ จนทำให้เกิดความมุ่งมั่นสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้น

- การเปิดรับความรู้ความจริงและความรู้สึกใหม่ที่ลึกซึ้ง ละเอียดอ่อนอันไพศาล

สรุป การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทัศนบุรณาการในซีกโลกตะวันตก รวมทั้งการศึกษาทฤษฎีบุรณาการ ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถสรุปถึงประเด็นที่สามารถนำไปใช้เป็นพื้นฐานทางความคิดของการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

- กระบวนการทัศนบุรณาการไม่ใช่เรื่องใหม่ในบริบทของชาวตะวันตก เพียงแต่กระบวนการทัศนนี้ ถูกกระบวนการทัศนนิยมบดบังมาเป็นเวลานาน และได้ปรากฏขึ้นอย่างมีพลังอีกครั้งในระยะหลัง ซึ่งสิ่งที่ได้เรียนรู้ดังกล่าว ช่วยให้ผู้วิจัยมีความเข้าใจฐานความคิดและบริบทของชาวตะวันตกมากขึ้น อันจะส่งผลให้การดำเนินการวิจัยเป็นไปได้อย่างถูกต้องมากขึ้นด้วย

- แนวคิด "ไฮลอน" ช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจถึงลักษณะและความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งตั้งแต่ระดับเล็กที่สุดไปถึงระดับใหญ่ที่สุด และสามารถนำแนวคิดนี้ไปประยุกต์กับการศึกษาปรากฏการณ์ที่มีความสัมพันธ์กันตั้งแต่ระดับบุคคลไปจนถึงระดับโลกได้

- แนวคิด "จตุรภาค" ช่วยให้มีทัศนในการศึกษาวิกฤตการณ์และปรากฏการณ์ในการพัฒนาสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน ที่ผู้วิจัยได้จากการศึกษาพุทธธรรมมีความชัดเจนมากขึ้น จนสามารถกำหนดองค์ประกอบทั้ง 4 ด้านเป็นตัวแปรหลักในทุกขั้นตอนของการศึกษา รวมทั้งในการจัดทำข้อเสนอแนะที่เกิดจากการศึกษาวิจัย

- แนวคิด "จตุรภาค" ที่กล่าวถึงวิวัฒนาการแบบบูรณาการ นอกจากจะช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจ "ธรรมชาติภายใน" ของมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์กับ "ธรรมชาติภายนอก" มากขึ้นแล้ว ยังช่วยให้ผู้วิจัยเห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องนำการประเมิน "ระดับพัฒนาการ" เข้ามาเป็นส่วนสำคัญของงานวิจัยชิ้นนี้ด้วย

- ส่วน "วิสัยทัศนบุรณาการ" นั้นได้ช่วยให้ผู้วิจัยเห็นภาพแนวทางการพัฒนาที่ควรจะเป็นในอนาคต รวมทั้งเห็นแนวทางที่จะจัดอุปสรรคของการพัฒนาสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน และแนวทางการประเมินองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องในการพัฒนา

สรุปโดยการเปรียบเทียบกระบวนการทัศนบุรณาการสองกระแส

การที่ผู้วิจัยนำทฤษฎีบุรณาการมาศึกษาควบคู่กับพุทธธรรม เนื่องจากแนวคิดทั้งสองมีจุดยืนร่วมกันคือต้องการแก้ไขปัญหาของมนุษย์อย่างถอนรากถอนโคน ด้วยการนำเสนอว่าองค์รวมของชีวิตมีความสัมพันธ์ในเชิงการเป็นเหตุปัจจัยทั้งด้านภายในชีวิตเองและด้านสภาพแวดล้อมภายนอกที่มาเกี่ยวข้องกับชีวิต โดยมีจิตเป็นตัวกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์และเป็นตัวผลักดันให้ชีวิตและสิ่งแวดล้อมดำเนินไปในทิศทางใดก็ได้ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องมีกิจกรรมพัฒนาตนทั้งในส่วน

บุคคลและส่วนรวม ทั้งในเชิงกายภาพและเชิงจิตใจอย่างสมดุล เพื่อให้จิตของแต่ละบุคคลสามารถข้ามพ้นไปอยู่เหนือความเป็นตัวตนอันเป็นอุปสรรคต่อการแก้ปัญหาวิกฤตของโลกที่สำคัญยิ่ง

อย่างไรก็ตาม แนวคิดทั้งสองก็มีจุดที่แตกต่างกัน กล่าวคือพระพุทธเจ้าเข้าถึงปัญหาจากแง่มุมของทุกข์โดยเน้นการแก้ปัญหาทางจิตใจของมนุษย์เอง (สมาธิและปัญญา) ด้วยการบัญญัติคำสอนไว้อย่างละเอียดมากกว่าแก้ปัญหาทางสังคม (ศีล) ซึ่งทรงสอนแต่หลักกลาง ๆ เพราะทรงเห็นว่าเรื่องภายในเป็นเรื่องที่ลึกซึ้ง เข้าใจยาก และเป็นแก่นแท้ของชีวิต ประกอบกับทรงเห็นว่าการวางระบบการแก้ปัญหาภายนอกไว้โดยละเอียด โดยไม่คำนึงถึงบริบทที่แท้จริงของสังคมต่างยุคต่างสมัยจะเป็นการไม่สมควร จึงทรงสอนให้แก้ที่เหตุปัจจัยภายในก่อนแล้วจึงไล่ออกมาแก้ที่เหตุปัจจัยภายนอก และด้วยเหตุผลดังกล่าว พุทธธรรมจึงไม่ได้แสดงอรรถาธิบายเรื่องพัฒนาการทางกายของบุคคลกับเรื่องวิวัฒนาการไว้โดยละเอียด แม้ว่าจะสามารถแสดงได้ด้วย "อิทัปปัจจยตา" หรือ "กฎธรรมชาติ" ก็ตามที่ (พุทธทาสภิกขุ, 2545, น. 71-88; พระธรรมปิฎก, 2544ข, น. 916-918)

ดังนั้น การศึกษาทฤษฎีบูรณาการซึ่งแสดงการเข้าถึงปัญหาจากแง่มุมของความเข้าใจความเป็นจริงทั้ง 4 ด้านในทุกระดับ อย่างเป็นระบบวิวัฒนาการตั้งแต่ยุคโบราณมาจนถึงปัจจุบัน ย่อมเป็นส่วนเติมเต็มให้กับพุทธธรรมที่มีรายละเอียดบางประการขาดหายไปและมีผลให้การมองภาพรวมของการแก้ปัญหา มีความสมบูรณ์และชัดเจนมากพอที่จะนำไปทำความเข้าใจเรื่องราวของเศรษฐกิจและการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังที่จะได้นำเสนอในช่วงต่อไป

2. การพัฒนาที่ยั่งยืน

เพื่อทำความเข้าใจที่มาและปัญหาที่เกิดขึ้นในการพัฒนาอย่างกว้าง ๆ การศึกษาในส่วนนี้จะกล่าวถึง

2.1 ที่มาและสถานการณ์ของการพัฒนาที่ยั่งยืน

2.2 บทวิพากษ์การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยนักคิดเชิงบูรณาการ

2.1 ที่มาและสถานการณ์ของการพัฒนาที่ยั่งยืน

เศรษฐกิจเป็นเรื่องของการประกอบกิจกรรมเพื่อการดำรงชีวิต และได้พัฒนามาเป็นวิชาความรู้ที่เรียกว่าเศรษฐศาสตร์หรือ economics ซึ่งมีรากศัพท์จากภาษากรีก หมายถึง "การจัดระเบียบในครัวเรือนและใช้หน่วยครัวเรือนให้เป็นประโยชน์" และมีนัยทางคุณธรรมและจริยธรรมแฝงไว้อย่างกลมกลืน ดังเช่นคำสอนของนักปราชญ์ในยุคแรก ๆ อย่างเดโมคริตัส ที่เสนอความคิดเรื่องความอดทนในการทำงานและการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าความสุขกับระดับอุปทาน หรือ

อย่างในพระพุทธศาสนาที่ท่านพุทธทาสก็ได้ชี้ว่า เศรษฐกิจคือกิจที่ทำให้เกิดสิ่งประเสริฐที่สุด เป็น “การทำสิ่งที่มีประโยชน์น้อยให้มีประโยชน์มาก” แต่ “ไม่ใช่เพื่อตัวคนเดียว ต้องเพื่อทุกคน” คำว่า เศรษฐีจึงหมายถึงผู้ประเสริฐที่สุดเพราะเศรษฐีสมัยโบราณยึดหลักเศรษฐกิจว่า “ผลิตมากเต็มความสามารถ ใช้จ่ายกินอยู่แต่พอดี ที่เหลือเอาไปช่วยสังคม” (วิทยากร เชียงกูร, 2543, น. 1-2, 11; อภิชัย พันธเสน, 2544, น. 100-101; พุทธทาสภิกขุ และ วรธัมโมภิกขุ, 2524, น. 15)

คำว่า “การพัฒนา” (development) นั้น เริ่มมาจากเรื่องเศรษฐกิจ อันเนื่องมาจากเหตุที่องค์การสหประชาชาติต้องการให้ความช่วยเหลือประเทศที่ยังล้าหลังในด้านอุตสาหกรรมในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่เนื่องจากองค์การสหประชาชาติถือเอา “เงิน” และ “การเติบโต” ทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นจุดเน้นของลัทธิทุนนิยมที่แพร่ขยายอย่างกว้างขวางมาตั้งแต่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม มาเป็นพื้นฐานในการพัฒนา โดยละเลยการพัฒนาเชิงคุณธรรมและจริยธรรม จึงทำให้ยิ่งพัฒนาไปมากก็ยิ่งเกิดปัญหาทางสังคมและสิ่งแวดล้อมมากขึ้นเป็นเงาตามตัว (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2543, น. 2, 4; อภิชัย พันธเสน, 2544, น. 210, 501)

สภาพแวดล้อมที่เสื่อมลงจนวิกฤตในประเทศอุตสาหกรรมเมื่อทศวรรษที่ 1960 ยังผลให้กลุ่มนักเคลื่อนไหวทางสังคมและสิ่งแวดล้อมทั้งในยุโรปและสหรัฐอเมริกา ต่างก็รณรงค์เรียกร้องความสนใจจากภาครัฐกันอย่างขนานใหญ่ จนเกิดกฎหมายอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมขึ้นมาจำนวนมาก เหล่านักวิชาการยังได้พยายามค้นคว้าและเสนอแนวคิดการพัฒนาในทิศทางใหม่ บ้างก็เน้นให้ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาแก้ปัญหา เช่นแนวคิด “เศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม” (Environmental Economics) บ้างก็เน้นให้ความสัมพันธ์กับระบบนิเวศแล้วเสนอให้ทุกคนย้อนกลับมาใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย แต่พวกเขากลับไม่มีข้อสงสัยและไม่ได้สนใจปัญหาในเชิงระบบสังคมแต่อย่างใด (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2543, น. 6; 2543ข, น. 303)

นับได้ว่าการประชุมของสหประชาชาติที่กรุงสต็อกโฮล์ม (Stockholm) ว่าด้วยเรื่องสภาพแวดล้อมของมนุษย์ (United Nation Conference on Human Environment) ในปี 1972 (พ.ศ.2515) เป็นจุดการเริ่มต้นของยุคสภาพแวดล้อมนานาชาติซึ่งต่อมาในปี 1980 (พ.ศ.2523) “ยุทธศาสตร์การอนุรักษ์โลก” (World Conservation Strategy) ก็ถือกำเนิดขึ้นจากฐานคิดที่ว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ จึงจำเป็นต้องอนุรักษ์ธรรมชาติเพื่ออนาคตของมนุษย์เอง โดยได้กระตุ้นให้เห็นถึงความสำคัญของการพิทักษ์รักษาระบบนิเวศที่ประกอบด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ควบคู่กับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติแบบยั่งยืนยาวนาน จึงนับเป็นครั้งแรกที่มีการเสนอแนวคิด “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (sustainable development) ในแง่ที่หมายถึง “การอนุรักษ์ธรรมชาติกับการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมเป็นสิ่งที่ดำเนินการควบคู่ไปด้วยกันได้” สู่ประชาคมโลก (ปรีชา

เปี่ยมพงศ์สานต์, 2543ข, น. 303, 367-368; 2541, น. 125) จากนั้นอีก 7 ปี คือในปี 1987 (พ.ศ. 2530) คณะกรรมาธิการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development, WCED) ก็ได้ประกาศให้ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” เป็นกระบวนทัศน์ใหม่แห่งการพัฒนา โดยได้อธิบายความหมายและเสนอแนะมาตรการที่จะพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อย่างสมดุลอันจะเป็นหนทางไปสู่ “ความยั่งยืน” ในหนังสือ “อนาคตร่วมกันของเรา” (Our Common Future) ซึ่งตีพิมพ์ในปีเดียวกันนั่นเอง

ถึงแม้ความตื่นตัวในการอนุรักษ์ธรรมชาติจะเกิดขึ้นมากแล้ว วิฤตทั้งหลายก็ไม่ได้บรรเทาลง จนเมื่อครบวาระยี่สิบปีของการประชุมที่กรุงสต็อกโฮล์มในปี 1992 (พ.ศ.2535) ได้มีการประชุมสุดยอดของโลกที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร (Rio de Janeiro) ชื่อการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UN Conference on Environment and Development) ซึ่งส่งผลให้มีการลงนามในสนธิสัญญาเกี่ยวกับการแก้ปัญหาและการอนุรักษ์สภาพธรรมชาติ รวมทั้งมีมติออกประกาศหลักการแห่งสิ่งแวดล้อม และแผนปฏิบัติการสำหรับทศวรรษ 1991-1999 และศตวรรษที่ 21 ที่เรียกว่าวาระที่ 21 เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่ข้อสรุปตลอดจนแผนปฏิบัติการดังกล่าวกลับไม่ได้สร้างความพึงพอใจให้กับนักอนุรักษ์ที่แท้จริงมากนัก ดังนั้น ในทศวรรษที่ 1990 จึงมีผู้พยายามพัฒนาแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ โดยเพิ่มแนวคิดในเชิงสหวิทยาการมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่นเศรษฐศาสตร์เชิงนิเวศ (Ecological Economics) และเศรษฐศาสตร์สีเขียว (Green Economics) อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่เศรษฐศาสตร์เชิงนิเวศยังให้ความสำคัญกับมนุษย์มากกว่าธรรมชาติ (anthropocentrism) ส่วนเศรษฐศาสตร์สีเขียวที่ถึงแม้จะให้ความสำคัญกับธรรมชาติในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของความคิดคำนึงทั้งปวง (ecocentrism) และได้เสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคนด้วยการสร้าง “จิตสำนึกใหม่” พร้อมทั้งค้นหา “จริยธรรมทางนิเวศ” และ “วิถีการดำรงชีวิตแบบเรียบง่าย” เพื่อสนองต่อปรัชญาดังกล่าว แต่ก็ไม่บอกให้ชัดเจนว่าทำอย่างไรจึงจะให้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นได้ แนวคิดทั้งสองจึงไม่ได้ช่วยส่งเสริมให้การพัฒนาที่ยั่งยืนประสบผลสำเร็จมากนัก ข้ำร้าย ด้วยความที่กรอบความคิดแบบลดทอนนิยม (reductionism) ยังครอบงำสังคมโลกอยู่เป็นอย่างมาก คำว่ายั่งยืนจึงถูกนำไปใช้ในความหมายที่ลดทอนเหมือนกับที่ความรู้และความเป็นจริงอื่น ๆ เคยประสบมา ตัวอย่างเช่นความนิยมใช้วลี “ความยั่งยืนทางการคลัง” (สมชัย สัจจพงษ์, 2545) และ “การเติบโตแบบยั่งยืน” (บริษัท แปซิฟิค อินเตอร์เน็ต จำกัด, 2549) ในระยะหลัง ล้วนแต่เป็นการใช้คำว่ายั่งยืนที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยมีได้แสดงถึงความห่วงใยต่อสิ่งแวดล้อมในการพัฒนาแต่อย่างใด

จะเห็นได้ว่า แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของ WCED ซึ่งถือว่าเป็นแนวคิดซึ่งเป็นที่ยอมรับอย่างเป็นทางการมากที่สุดในโลกขณะนี้ มีข้อบกพร่องหลายประการ ดังนั้นจึงสมควรศึกษาข้อคิดเห็นเชิงวิพากษ์ของนักคิดบูรณาการบางท่านที่มีต่อแนวคิดนี้ ดังจะแสดงในตอนต่อไป

2.2 บทวิพากษ์การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยนักคิดเชิงบูรณาการ

วิลเบอร์ (Wilber, 2000b, pp. 99-102) เคยเสนอบทวิจารณ์ของกลุ่มที่ปรึกษาด้านการพัฒนา ไอเชิก (iSchaik Development Associates) ไว้ว่า เหตุผลที่องค์การสหประชาชาติไม่ประสบความสำเร็จตลอดระยะเวลา 5 ทศวรรษที่ผ่านมา คือการที่กิจกรรมทั้งหลายไม่ว่าในเชิงบุคคลหรือในเชิงส่วนรวมจะมุ่งเน้นเฉพาะด้านกายภาพ (ด้านขวาของจตุรภาค) จนละเลยมิติทางจิตสำนึกและวัฒนธรรม ดังนั้น หากต้องการให้กระบวนการสร้างความยั่งยืนเป็นจริงขึ้นมาได้ จำเป็นต้องเข้าสู่การแก้ปัญหาด้วยมุมมองแบบเหนือความเป็นตรรกะ (trans-rational Approach) ซึ่งจะทำให้เห็นภาพบูรณาการทุกด้าน ทุกระดับ และทุกสายพัฒนาการได้อย่างชัดเจน ส่วนเบค (Beck, 2001) ก็เคยชี้ว่าองค์กรอย่างธนาคารโลก IMF และ WTO ล้วนแสดงโลกทัศน์ที่คับแคบอยู่ในกฎระเบียบอันเคร่งครัดตายตัว และโลกของการแข่งขันแบบทุนนิยมวัตถุนิยม (ระดับจิตหรือ "มีม" สีนํ้าเงิน-ส้ม) โดยมองว่าผู้ที่แสดงความคิดเห็นไม่ตรงกับตนล้วนเป็นศัตรู และโดยลึก ๆ แล้วองค์กรเหล่านี้ยังเห็นเรื่องจิตวิญญาณ การแบ่งปัน ความเท่าเทียมกันในสังคม รวมทั้งความยั่งยืนเป็นสิ่งที่อยู่ในคัมภีร์เท่านั้น ทำให้ข้อเสนอการแก้ปัญหาต่าง ๆ ไม่อยู่บนพื้นฐานความเป็นจริง และเกิดเป็นภาพลักษณ์ว่าองค์กรเหล่านี้เป็นเหมือนตู้เงินเคลื่อนที่ หรือไม่ก็เป็นตัวบ่อนทำลายศาสนา วัฒนธรรมท้องถิ่น และธรรมชาติอันบริสุทธิ์ ดังนั้น ทุกฝ่ายจึงต้องหันกลับมาค้นหาและทำความเข้าใจเรื่องที่เป็นภายในของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันมากขึ้น ทั้งในแง่บุคคลและในแง่วัฒนธรรมของชุมชนและองค์กร แล้วพยายามสังเกตข้อบ่งชี้ถึงปัจจัยที่จะทำให้เกิดความยั่งยืนในทุกด้านและทุกระดับ (ของจตุรภาค) โดยมีนโยบายแบบบูรณาการของรัฐให้การสนับสนุน

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2541, น. 223; 2543ก, น. 197-198; 2543ข, น. 309-314 366) วิเคราะห์ว่า แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของ WCED ยังมีแนวโน้มยึดมั่นในปรัชญา "ความเจริญเติบโต" และอุดมการณ์แบบ "อุตสาหกรรมนิยม" ดังนั้น ข้อเสนอตามแนวคิดดังกล่าวจึงเป็นการบรรเทาความรุนแรงของปัญหาไปชั่วคราวเท่านั้น เขาเห็นว่าความจริงแล้วพุทธธรรมนั่นเองที่จะนำพาโลกไปสู่ความยั่งยืนได้จริง เพราะพุทธธรรมครอบคลุมตั้งแต่เรื่องวิถีชีวิต การสนองความต้องการทางวัตถุ ไปจนถึงการพัฒนาชีวิต จิตใจและสติปัญญา ทั้งนี้ พุทธธรรมไม่ได้เน้นแต่เพียง

เรื่องโครงสร้างของจิตสำนึกที่ขยายออกสู่โลกธรรมชาติ แต่ยังชี้ถึงความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมด้วย ดังตัวอย่างเรื่อง "ธรรมมิกสังคมนิยม" ของท่านพุทธทาสที่สามารถเป็นตัวอย่างแนวคิดการจัดระบบชุมชนใหม่ตามแนวพุทธธรรม ซึ่งเน้นความพอดี ความเรียบง่าย ความเสมอภาค และการอนุรักษ์ธรรมชาติ เพียงแต่สังคมแบบใหม่ดังกล่าวไม่สามารถปรากฏขึ้นมาเองได้ แต่ต้องอาศัยการเคลื่อนไหวสังคมแนวศาสนา (Fundamentalism) ดังตัวอย่างที่ขบวนการสรรโวทัย ในศรีลังกานำแนวการปฏิบัติแบบอหิงสธรรมและทางสายกลาง ซึ่งเน้นการถอยโอนอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคม เข้าไปแพร่กระจายไปทั่วหมู่บ้านชนบทได้ถึง 4,000 แห่ง ตั้งแต่ปี 1958 เป็นต้นมา

สำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศไทยนั้น เขาชี้ว่าตั้งแต่ที่ปรากฏนโยบายสิ่งแวดล้อมในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4-6 (2520-2534) ในช่วงนั้นกลับเกิดการทำลายล้างทรัพยากรธรรมชาติมากที่สุด ในประวัติศาสตร์ ถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 จะใช้แนวทาง "การพัฒนาที่ยั่งยืน" ก็ไม่ได้มีการแสดงถึงความเข้าใจหลักปรัชญาแรกเริ่ม ไม่มีการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับปัญหาความยากจน อีกทั้งไม่มีมิติทางการเมือง มีหน้าซ้ำเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540-2543 ความสำคัญของนโยบายสิ่งแวดล้อมยังถูกลดลงเป็นอย่างมาก ความหายนะของสิ่งแวดล้อมและความเหลื่อมล้ำทางสังคมจึงไม่ได้บรรเทาลงไป จนเขาต้องนำคำว่า "การพัฒนาแบบลุ่มจม" ของศรีศักร วัลลิโภดมมาใช้แทนที่ "การพัฒนาแบบยั่งยืน" จากนั้นก็ได้ย้าให้มีการแก้ปัญหาคือต้นตอแบบถอนรากถอนโคนเพราะ "ความยั่งยืนยาวนานที่แท้จริงไม่อาจได้มาด้วยการใช้กลไกและระบบการจัดทรัพยากรสิ่งแวดล้อมเพียงอย่างเดียว แต่ต้องได้มาด้วยการปรับเปลี่ยนระบบจากอุตสาหกรรมนิยมไปสู่ระบบเศรษฐกิจสังคมแบบสีเขียว ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของกฎทางนิเวศวิทยาแห่งความยั่งยืนและนิเวศวิทยาทางจิต" ดังคำสอนของพุทธทาสภิกขุที่ว่า "ถ้าเรารักษาความถูกต้องของธรรมชาติภายในไว้ได้ การอนุรักษ์ธรรมชาติภายนอกก็จะเป็นของที่ยากเลย" (ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2541, น. 204; 2543, น. 346-348)

ปัจจุบันแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่ประยุกต์พุทธธรรมด้วยการเน้นที่ทางสายกลางและการพึ่งพาตนเอง ซึ่งเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในระดับนานาชาติคือพุทธเศรษฐศาสตร์ของอภิชัย พันธเสน (2544) และเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในฐานะที่เป็นตัวอย่างในภาคปฏิบัติและเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์เข้าใจได้ทั้งง่ายสำหรับคนทั่วไป

อภิชัย พันธเสน (2544, น. 50-52, 569, 685-696) ชี้ว่าข้อบกพร่องของ "การพัฒนาที่ยั่งยืน" อยู่ที่การยึดติดในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่มีแนวคิดแบบลุดทอนนิยม และความไม่ชัดเจนในระบบจริยธรรม โดยได้ยกเหตุผลประกอบการอธิบายไว้โดยละเอียด แล้วเสนอว่า การพัฒนาจะต้องเปลี่ยนความหมายของคำว่ามั่งคั่ง (wealth) มาเป็นชีวิตที่ดี (well-being) และ

เปลี่ยนความก้าวหน้า (progress) มาเป็นความอยู่รอดร่วมกัน (common survival) ซึ่งต้องทำพร้อมกับการปรับแก้ดัชนีชี้วัดให้สะท้อนความยั่งยืนได้ในหลายมิติ ส่วนการให้ความหมายของ "ความยั่งยืน" ในพุทธธรรมนั้นไม่มีความจำเป็น เพราะพุทธธรรมเน้นความไม่ยั่งยืนในฐานะที่เป็นความเป็นจริงตามธรรมชาติ ดังนั้น การจะมีมนุษย์หรือมีสรรพชีวิตอยู่คู่กับโลกจนวันดับสลายไปหรือไม่จึงไม่ใช่ประเด็นสำคัญ สำคัญที่ว่า トラバใดที่มนุษย์ยังต้องอยู่ในโลก มนุษย์จะต้องปฏิบัติตนในทางที่เกื้อกูลสรรพชีวิต เช่นใช้หลัก "อรรถ" อันเป็นเรื่องของประโยชน์ที่แท้จริงในการใช้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่สำคัญคือการดำเนินชีวิตตามทางสายกลางซึ่งรวมถึงการมีชีวิตที่ห่างจากทุกข์ด้วยการเข้าใจโลกตามความเป็นจริง และการบริโภคเพียงเพื่อความจำเป็นแก่สุขภาพ เพราะการดำรงตนในลักษณะดังกล่าวย่อมส่งผลให้โลกมีความยั่งยืนได้เอง ส่วนคำถามอื่น ๆ ล้วนไม่ใช่ประเด็นสำคัญโดยตรง ดังนั้น "การพัฒนาที่ยั่งยืน" จึงมีได้ในความหมายเดียวเท่านั้น คือ "การพัฒนาปัญญา" ของมนุษย์ด้วยระบบไตรสิกขา เพื่อให้สามารถเข้าใจธรรมชาติตามสภาพแห่งความเป็นจริงทุก ๆ ด้านในระดับที่สูงขึ้นไปเรื่อย ๆ แล้วมนุษย์ผู้นั้นก็จะใช้ชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติ ซึ่งจะทำให้เกิดความสุขที่มาจากความสงบเย็นโดยไม่ต้องบริโภควัตถุจำนวนมาก ที่เรียกว่า "ศานติสุข" อันมีเป้าหมายสุดท้ายคือนิพพานหรือชีวิตที่ปราศจากทุกข์อย่างถาวร

ส่วนเศรษฐกิจพอเพียงก็เป็นแนวทางไปสู่ความยั่งยืนได้ ดังที่อภิชาติ พันธเสน (2546, น. (6), 6-7, 12) นำเสนอหลักการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามหลักพุทธธรรม นั่นคือ "ความพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมาก และไม่เบียดเบียนผู้อื่น" ซึ่งแตกต่างจากเหตุผลในความหมายตามทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่ส่งเสริมให้มนุษย์แสวงหาประโยชน์เฉพาะตน ทั้งนี้ เขาได้ประมวลหลักประกอบการอันมีเหตุผลจากพระราชดำรัสไว้ 9 ประการคือ (1) ใช้เทคโนโลยีเหมาะสม (2) ใช้ทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพสูงสุด (3) เน้นการใช้แรงงานคนมากกว่าเทคโนโลยีหากไม่เกิดผลเสียกับผลิตภัณฑ์ (4) มีขนาดการผลิตเหมาะสม (5) ไม่โลภและไม่เน้นกำไรระยะสั้น (6) ซื่อสัตย์สุจริตและไม่เอาเปรียบ (7) กระจายความเสี่ยงด้วยการมีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายและปรับเปลี่ยนผลผลิตได้ง่าย (8) ลดความเสี่ยงโดยเฉพาะจากการก่อหนี้จนเกินความสามารถจัดการ (9) ใช้วัตถุดิบที่มีในท้องถิ่นและผลิตเพื่อสนองตลาดในท้องถิ่นเป็นหลัก

พระธรรมปิฎก (2544ก) ได้ประมวลการให้ความหมาย "การพัฒนาที่ยั่งยืน" จากแหล่งต่าง ๆ จำนวนมาก แล้วสรุปว่าทั้งหมดมีจุดร่วมคือต่างคิดว่าการพัฒนาในยุคที่ผ่านมาเป็นความผิดพลาดซึ่งก่อปัญหาขึ้นมากมาย เพราะเป็นการเน้นแต่ความมั่งคั่ง จึงเสนอว่าแนวคิดการพัฒนาต่อไปนี้ต้องเน้นให้คน "ไม่เห็นแก่ตัว" มากนักเพราะต้องคำนึงถึงคนรุ่นหลังและสัตว์ที่อยู่ร่วมโลกด้วยกัน โดยหวังว่า "สิ่งแวดล้อม" กับ "การพัฒนา" จะไปด้วยกันได้ และสรรพชีวิตในอนาคตจะไม่ต้องจำยอมลดความต้องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม จากการที่สถานการณ์วิกฤตทั้งหลายมิได้บรรเทาลง ท่านจึงตั้งข้อสังเกตว่า แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนอันหลากหลายของฝรั่ง

ส่วนมากมีข้อบกพร่องบางประการ ที่ถึงแม้จะนำข้อดีมารวมกันก็ไม่อาจก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยสมบูรณ์ได้ ข้อบกพร่องที่เด่นชัดคือความไม่ชัดเจนและข้อขัดแย้งในระบบจริยธรรม ซึ่งมีความพยายามเป็นอย่างมากที่จะฟื้นฟูขึ้นมาช่วยแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม แต่ปัญหาก็คือ จริยธรรม (ethics) ของฝรั่งซึ่งเป็นเพียงระดับ “ศีล” ของพุทธ จึงเป็นเรื่องของการฝืนใจไม่ทำตามใจตัวเอง เพื่อให้เกิดผลดีบางอย่าง อันเป็นเรื่องที่ยากยิ่งหากปราศจากปัญญาที่เข้าใจกฎธรรมชาติดังที่คนส่วนใหญ่เป็นอยู่ ดังนั้นจริยธรรมจึงไม่เกิดขึ้น แต่สิ่งที่เกิดขึ้นกลับเป็นการกล่าววาทน์เดิมใจเสียสละเพื่อสิ่งแวดล้อม ทว่าเมื่อถึงเวลาตัดสินใจซื้อของ ผู้ที่กล่าวเหล่านั้นก็ไม่สามารถปฏิบัติได้ตามที่ตนกล่าวไว้ ประกอบกับศาสนาคริสต์เองมีนิกายย่อยจำนวนมาก ซึ่งแต่ละนิกายมักมีความขัดแย้งกันอยู่ ทำให้ศาสนาไม่มีเอกภาพถึงขั้นไม่สามารถนำเรื่องศาสนาไปสอนในโรงเรียนได้ ยิ่งกว่านั้น การที่จริยธรรมในระบบศาสนาถูกละเลยมานาน จากการที่ถือว่าจริยธรรมคำสั่งจากพระเจ้า เมื่อกระแสโลกเปลี่ยนไปยกย่องวิทยาศาสตร์ คนจึงมองว่าจริยธรรมไม่มีเหตุผลและไม่มีจริง ดังนั้นเมื่อต้องการจริยธรรมจึงเกิดความสับสนว่าจะนำจริยธรรมมาใช้ให้เหมาะสมได้อย่างไร

ท่านเห็นว่าการนำเสนอกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งเน้นการพัฒนาโดยเอาคนเป็นศูนย์กลางของนักคิดชาวตะวันตกเป็นเรื่องที่ถูกต้องอยู่แล้ว เพราะคนที่พัฒนาจนเป็นคนดีแล้วเท่านั้นจึงสามารถเป็นแกนกลางที่จะทำให้กิจกรรมทั้งหมดเป็นไปอย่างถูกต้องทิศทาง แต่จะทำได้จริงก็ต่อเมื่อคนมีทิวทัศน์ที่ถูกต้อง ซึ่งท่านว่าต้องมี “ฐานความคิดใหม่” สำหรับการพัฒนา โดยฐานความคิดใหม่จะต้องอยู่บนพื้นฐานในพุทธธรรม 4 ประการคือ

- สิ่งทั้งหลายล้วนเป็นไปตามกระแสของระบบความสัมพันธ์องค์รวมแห่งเหตุปัจจัย
- เมื่อมนุษย์อยู่ในระบบดังกล่าว ชีวิตและการกระทำของมนุษย์ย่อมส่งผลกระทบต่อทั้งกับตนเองและสิ่งภายนอก ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นภายนอกก็ย่อมมีผลกับมนุษย์ด้วย
- “มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึก” เป็นแกนสำคัญของจริยธรรมในพระพุทธศาสนา จริยธรรมจึงมีความหมายเท่ากับ “การศึกษา”⁴ (หรือ ไตรสิกขา) เพื่อมุ่งสู่ความเป็นอิสระจากทุกข์
- มนุษย์ที่พัฒนาแล้วสามารถเปลี่ยนความแตกต่างให้เป็นความกลมกลืน ความสมบูรณ์ และดุลยภาพ

⁴ หมายถึง “สิกขา” คือการเรียนรู้ฝึกศึกษาด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรงที่นำไปสู่ความหยั่งรู้ทุกสิ่งตามความเป็นจริง (พระธรรมปิฎก, 2544ข, น. 225, 343-347) โดยมีเหตุจูงใจคือ “ความตั้งใจไม่ดี” (ฉันทะ) แทนที่จะเป็น “การเพิ่มรายได้” ให้กับตนเองในอนาคต ตามปรัชญา “การศึกษา” ในระบบคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก (อภิชาติ พันธเสน, 2544, น. 580-582)

เมื่อเข้าใจถึงหลักการพื้นฐานของพุทธธรรมแล้ว ย่อมสามารถมองเห็น "ฐานความคิดใหม่" ที่ว่า การพัฒนาตนเองของมนุษย์เป็นหลักแกนกลางที่สำคัญที่สุดในการสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม จึงจำเป็นต้องเพิ่ม "ความสามารถที่จะวิวัฒน์" เข้ามาเป็นปัจจัยในกระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นการเสริมกับปัจจัยที่ WCED เสนอไว้คือ เศรษฐกิจ สังคม และธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งจะทำให้เกิดการปรับลดความต้องการให้พอดีกับทรัพยากรโดยไม่ต้องฝืนใจและยังมีความสุขได้ ทั้งนี้ ต้องยึดหลัก "ทางสายกลาง" โดยการใช้กรอบกติกาของสังคมยังเป็นสิ่งที่จำเป็น แต่กติกาดังกล่าวจะมีความหมายเปลี่ยนไปตามระดับการพัฒนาของคนด้วย จนเมื่อคนพัฒนาตัวเองถึงระดับหนึ่งแล้ว กฎเกณฑ์ทั้งหลายก็จะกลายเป็นเพียงเครื่องหมายให้รับรู้ว่าคนเราจะอยู่รวมกันในสังคมได้อย่างไรให้เกิดสภาพที่เกื้อกูลกัน โดยมีวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่มีลักษณะสร้างสรรค์เข้ามาแทนลักษณะที่บ่อนทำลาย จึงสรุปว่า การพัฒนาแบบบูรณาการ ในความหมายที่สมบูรณ์และเป็นไปตามกฎธรรมชาติเพื่อการดำรงอยู่ด้วยดีของมนุษย์นั้น ต้องอาศัยการประสานเกื้อกูลกันของระบบความสัมพันธ์แห่งองค์ประกอบทั้ง 4 ดังแสดงไว้ดังตารางที่ 2.1 (โปรดเทียบตารางนี้กับภาพที่ 2.3 หน้า 34 ว่าองค์ประกอบหลักแห่งการพัฒนาของพระธรรมปิฎกและเคน วิลเบอร์เหมือนกันทุกประการ เพียงแตกต่างกันในการจัดกลุ่ม)

ตารางที่ 2.1

ความสัมพันธ์แห่งองค์ประกอบของการพัฒนาแบบบูรณาการตามหลักธรรม

องค์ประกอบหลัก	ความหมาย	สถานะ	องค์ประกอบย่อย
มนุษย์	ระบบการมีชีวิตรตามสภาวะที่มีโดยธรรมชาติ	เป็นส่วนหนึ่งของโลกธรรมชาติ	ระบบของร่างกาย
			ระบบของจิตใจที่รับรู้
	ระบบการดำเนินชีวิตของบุคคล/ระบบแห่งเจตน์จำนง	เป็นปัจจัยตัวกระทำ/มีเจตน์จำนง เป็นผู้สร้างโลกมนุษย์	ระบบพฤติกรรม
			ระบบจิตใจ
			ระบบแห่งปัญญา
ธรรมชาติแวดล้อม	ระบบนิเวศน์หรือธรรมชาติอย่างอื่นนอกจากมนุษย์	เป็นปัจจัยไม่มีเจตน์จำนง เป็นส่วนของโลกธรรมชาติ	ระบบที่มีชีวิต
			ระบบที่ไม่มีชีวิต
สังคม	ระบบแห่งความสัมพันธ์โดยเจตน์จำนงของมนุษย์	เป็นปัจจัยที่ถูกสร้างขึ้นจากเจตน์จำนง อยู่ในโลกที่มนุษย์สร้างขึ้น	ระบบการปกครอง
			ระบบเศรษฐกิจ
			ระบบวัฒนธรรม
			อื่นๆ

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

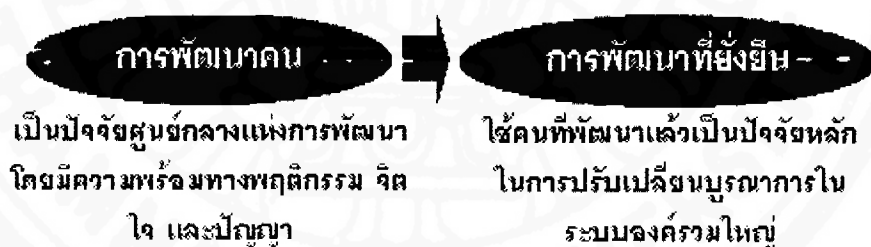
องค์ประกอบหลัก	ความหมาย	สถานะ	องค์ประกอบย่อย
เทคโนโลยี	ระบบที่สนองเจตน์จำนง ของมนุษย์	เป็นปัจจัยที่ถูกสร้างขึ้นจาก เจตน์จำนง/อยู่ในโลกที่ มนุษย์สร้างขึ้น	

ที่มา: พระธรรมปิฎก, 2544ก, น. 238-240

ซึ่งองค์ประกอบทั้งหมดเป็นปัจจัยส่งผลกระทบทั้งต่อกันและกัน และต่อระบบที่ดำเนินไป ขณะนี้ เราจึงสามารถเห็นภาพของกระบวนการพัฒนาที่ใช้ "ฐานความคิดใหม่" ซึ่งกล่าวได้ว่ามีอยู่ 2 ขั้นตอนที่ไม่สามารถแยกจากขาดจากกันได้ ดังแสดงในภาพที่ 2.6

ภาพที่ 2.6

กระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธธรรม

สรุป การศึกษาที่มาและสถานภาพของการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมทั้งบทวิพากษ์การ พัฒนาที่ยั่งยืนโดยนักคิดเชิงบูรณาการ ทำให้ผู้วิจัยมีความเข้าใจในประเด็นต่อไปนี้

- นักคิดในระดับนานาชาติต่างก็ยอมรับว่า วิกฤตการณ์ต่าง ๆ เกิดจากความบกพร่อง ในเชิงกระบวนการที่ใช้ในการพัฒนา ซึ่งถึงแม้องค์การสหประชาชาติได้ประกาศใช้กระบวนการ พัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งส่งผลให้มีผู้ผลิตผลงานเพื่อสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืนในด้านต่าง ๆ ออกมา อย่างต่อเนื่อง ผลงานดังกล่าวแทบทั้งหมดมิได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาระดับจิตสำนึก รวมทั้งมิได้ให้ความสำคัญต่อองค์ประกอบหลักทั้งหมดซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบทั้งต่อกันและกัน และต่อระบบที่ดำเนินไป จึงส่งผลให้วิกฤตการณ์โดยทั่วไปมิได้บรรเทาลงมากนัก

- นักคิดเชิงบูรณาการได้นำเสนอแง่คิดมากมายที่ผู้วิจัยสามารถนำไปใช้ในการปฏิบัติการวิจัย เช่น การให้คำจำกัดความของตัวแปรในระดับปฏิบัติการ การสร้างตัวชี้วัด และการบูรณาการกรอบคิดจตุรภาคของวิลเบอร์เข้ากับกรอบคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระธรรมปิฎกเป็นต้น

3. การพัฒนาอสังหาริมทรัพย์

เท่าที่ได้นำเสนอวรรณกรรมเรื่องกระบวนการทัศน์และแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมทั้งบทวิพากษ์และแนวทางที่จะทำให้การพัฒนาที่ยั่งยืนบรรลุเป้าหมายอย่างค่อนข้างละเอียดนั้น ก็เพื่อเป็นการปูพื้นฐานความเข้าใจจากความคิดของมนุษย์ที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม เนื่องจากธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ถือเป็นส่วนที่สำคัญส่วนหนึ่งของผลที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ดังกล่าว ประกอบกับการที่งานวิจัยฉบับนี้จะต้องเสนอแบบอย่างสำหรับการพัฒนาธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ในแนวที่ไม่เคยมีผู้นำเสนอมาก่อน ดังนั้น จึงเป็นการสมควรที่ผู้วิจัยจะได้ศึกษาว่าความผิดพลาดที่ก่อให้เกิดอัตรากำไรและมิชฌาติฐิของคณสวณหญในวงการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์เกิดขึ้นได้อย่างไร และจะมีแนวทางการประยุกต์แนวคิดบูรณาการกับการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ในแง่มุมใดที่จะช่วยระงับและบรรเทาภาวะวิกฤตอันเกิดจากการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ โดยการศึกษาในส่วนนี้จะครอบคลุมถึง

- 3.1 วิวัฒนาการทางจิตวิญญาณกับสถาปัตยกรรมและผังเมือง
- 3.2 กระบวนทัศน์อัตราในวงการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ไทย
- 3.3 อสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนตามแนวคิดกระแสหลัก
- 3.4 อสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนตามแนวคิดทางเลือก
- 3.5 ผลงานวิจัยอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน

3.1 วิวัฒนาการทางจิตวิญญาณกับสถาปัตยกรรมและผังเมือง

ด้วยเหตุที่ว่าสถาปัตยกรรมซึ่งถือเป็นส่วนหลักของอสังหาริมทรัพย์ เป็นวิชาศาสตร์สำหรับคนหมู่มาก ที่สามารถส่งผลกระทบต่อค่านิยม ความเป็นอยู่ และความเจริญรุ่งเรืองของมนุษย์และสังคมได้ มีจุดกำเนิดเริ่มต้นในสมอง ในจิตใจ และในจิตวิญญาณ (อิทธิเทพสรรค์กฤดากร , 2539, น. 5, 10-11) ฉะนั้น การเริ่มต้นด้วยการศึกษาความสัมพันธ์เชิงวิวัฒนาการระหว่างสถาปัตยกรรมกับจิตวิญญาณของมนุษย์ ย่อมพาไปสู่การเข้าใจปัญหาการล่มสลายของธุรกิจอสังหาริมทรัพย์พร้อม ๆ กับความพังพินาศของสิ่งแวดล้อมและสังคมอย่างถึงแก่กัน ซึ่งจะช่วย

ให้การเปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคนของระบบและผู้คนในวงการอสังหาริมทรัพย์เกิดขึ้นได้จริง โดยในการนี้ ผู้วิจัยได้ใช้กรอบความคิดจุดรวมพลังของวิลเบอร์เป็นพื้นฐาน และสามารถอธิบายวิวัฒนาการดังกล่าวได้ตามที่จะแสดงต่อไป (ดูภาพที่ 2.4 หน้า 35 ประกอบ)

ยุคโบราณ (Archaic)

ด้วยความเจริญถึงขีดสุดของสมองส่วนนีโอคอร์เท็กซ์ในยุคเริ่มแรกนี้ มนุษย์จึงพ้นจากการเป็นสัตว์เดรัจฉาน และเริ่มเกิดความรู้ทางจิตวิญญาณในระดับสัญชาตญาณ (instinctual) ที่เบคกับโคเวน (Beck and Cowan, 2001, pp. 45, 67) เปรียบกับสีน้ำตาลอ่อนของทุ่งหญ้าสะวันนา (savanna grasslands) อันเต็มไปด้วยแรงผลักดันให้เกิดสังคมล่าสัตว์ (foraging) ที่ต้องดิ้นรนต่อสู้กับธรรมชาติอันแร้นแค้นเพียงช่วยให้ชีวิตสามารถดำรงอยู่ได้ สำหรับโฮโมซาเปียนส์ที่ถือกำเนิดขึ้นเมื่อ 120,000 ปีก่อน เราไม่มีหลักฐานเกี่ยวกับสถานที่พักอาศัยของพวกเขา แต่ในยุค 100,000 ปีที่มนุษย์นีแอนเดอร์ธัลลิส เราก็พบว่าพวกเขาใช้ธรรมชาติเป็นที่กำบังกายเช่น ถ้ำ หรือชะง่อนหิน แม้กระทั่งขุดหลุมลงไปในหิมะ เพื่อป้องกันตนให้พ้นจากสภาพภูมิอากาศที่รุนแรง (ประสาน ต่างใจ, 2538ก, น. 45; ทิพย์สุตา ปทุมานนท์, 2539, น. 53)

ยุคเวทมนต์คาถา (Animistic-Magical)

เวลาผ่านไปนับหมื่นปี จิตวิญญาณของมนุษย์ได้พัฒนาขึ้นมาจนสามารถสร้างมายาภาพและจินตนาการ (mythic) อันนำไปสู่การคิดค้นต่าง ๆ อย่างการแบ่งเขตพื้นที่เพื่อความปลอดภัยและกิจกรรมทางศาสนา รวมทั้งการใช้ไฟและการสร้างที่พักอาศัยเป็นโครงทำด้วยกระดูกสัตว์ยกขึ้นมา แล้วมุงด้วยหนังสัตว์เพื่อกันแดดกันฝน มีการพัฒนาอาวุธ ภาชนะ เครื่องดนตรี เก็บสะสมวัตถุบูชา ตลอดจนการวาดภาพมือและลูกธนูไว้ที่ผนังถ้ำเป็นต้น อันนำไปสู่การสร้างระบบชนเผ่าจำนวนมาก (ethnic tribes) ที่ใช้พิธีกรรมไสยศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต โดยมีหัวหน้าเผ่าพ่อมด หมอผีเป็นผู้นำที่สืบต่อกันมาทางสายเลือด นักจิตวิทยาจึงใช้สีม่วง อันเป็นสีประจำของชนชั้นผู้นำแสดงถึงระดับจิตของมนุษย์ในยุคนี้ (ประสาน ต่างใจ, 2538ก, น. 45-47; ทิพย์สุตา ปทุมานนท์, 2539, น. 53; Beck and Cowan, 2001, pp. 45, 67)

ยุคเทพเจ้าผู้ทรงอำนาจ (Power Gods)

จากนั้นภายในระยะเวลาอันสั้น มนุษย์มีการพัฒนาด้านจิตวิญญาณจนสามารถสร้างสรรควิธีการที่จะช่วยให้การดำรงชีวิตเป็นไปอย่างง่ายดายมากขึ้น จนเกิดการจัดตั้งชุมชนหรือหมู่บ้านที่ทำการเกษตร (agrarian) เป็นหลักแหล่งแยกออกจากธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอย่างถาวร ซึ่งจากการที่มนุษย์เริ่มมีการตั้งหลักแหล่ง แยกจากธรรมชาติเป็นการถาวรได้นี้เอง มนุษย์จึงเกิดความเชื่อในอัตตาคติ (egocentric) ที่หลงตัวเองว่าเป็นผู้ยิ่งใหญ่ซึ่งได้รับพลังอำนาจมาจากเทพเจ้าหรือ

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเกิดความทะยานอยากที่จะชนขวายหามาซึ่งผลประโยชน์ส่วนตน เมื่อเป็นเช่นนี้ ความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างชุมชนจึงแตกสลายลง พร้อมกับการสถาปนาระบบจักรวรรดิ คักดินา (feudal empires) ที่นำมาซึ่งการรบราฆ่าฟัน ด้วยถือว่าผู้ที่แข็งแกร่งที่สุดเท่านั้นที่จะสามารถอยู่รอด ยุคนี้จึงเป็นยุคสีแดง อันเป็นสีแห่งเลือดและไฟในดวงตาที่ลุกโชน (ประสาน ต่างใจ, 2538ก, น. 47-49; Beck and Cowan, 2001, pp. 67, 216-217)

ยุคแห่งคำสั่งปรัมปรา (Mythic Order)

จิตวิญญาณที่เติบโตถึงขั้นเข้าใจในเรื่องของระเบียบแบบแผน ทำให้มนุษย์สามารถ สร้างที่พักอาศัยซึ่งแบ่งเป็นห้องหับ ชุมชนเกษตรกรรมเล็ก ๆ แต่ละแห่งได้เติบโตเป็นเมือง เป็นนครรัฐ ในยุคแรกเริ่ม (early nations) ซึ่งมีสภาพเป็นระเบียบ ขณะเดียวกับที่จิตวิญญาณก็ยังเชื่อและ เคารพในอำนาจแห่งเทพเจ้า อีกทั้งเชื่อว่าผู้ครองแผ่นดินกำเนิดจากเทพเจ้าตามเรื่องปรัมปราที่บอก ต่อกันมา (mythic self) จึงเกิดการแบ่งชนชั้นโดยผู้ที่อยู่ในชนชั้นต่ำกว่าจะเชื่อในกฎเกณฑ์ที่สร้าง ขึ้นโดยชนชั้นปกครองอย่างไม่มีข้อสงสัย การเริ่มรุกรานเอาทรัพยากรธรรมชาติมาสรรค์สร้าง สถาปัตยกรรมที่มีความใหญ่โตเกินกว่าความจำเป็นพื้นฐานสำหรับการดำรงชีวิตก็ได้เริ่มต้นในยุคนี้ โดยสามารถไล่เรียงตั้งแต่สถาปัตยกรรมเมโสโปเตเมีย (Mesopotamian architecture) สถาปัตยกรรมคลาสสิก (classical architecture) มาจนถึงสถาปัตยกรรมนีโอโกธิค (neo-gothic architecture) อันเป็นสถาปัตยกรรมรูปแบบสุดท้ายที่ถูกคิดค้นขึ้นในยุคนี้ ดังนั้น ด้วยเหตุที่มนุษย์ ต้องการสร้างถาวรวัตถุไว้เป็นเครื่องแสดงพลังอำนาจ และเพื่อบูชาเทพเจ้าอันเคารพของกลุ่มตน นักจิตวิทยาจึงใช้สีน้ำเงิน อันเป็นสีของท้องฟ้า สวรรค์ และผู้ที่เชื่อมั่นอย่างจริงใจเพื่อแสดงถึงระดับ จิตของมนุษย์ในยุคนี้ (ประสาน ต่างใจ, 2538ก, น. 50-51; Beck and Cowan, 2001, pp. 46, 67; สุวินัย ภรณวลัย, 2544, น. 112)

ยุคเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Rational)

ในยุคนี้จิตวิญญาณพัฒนามาสู่ระดับการมีเหตุผลและมีความมุ่งมั่นที่จะสร้าง ความสำเร็จเชิงวัตถุหรือเงินตรา (achiever self) มนุษย์จึงเริ่มใช้เหตุผลจากการสังเกตแบบ วิทยาศาสตร์มาอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในธรรมชาติแทนความเชื่อในพระเจ้า จนเกิดเป็นความ มั่นใจในตนเองว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติ สามารถนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้โดยไม่มีข้อจำกัด ซึ่ง เป็นพื้นฐานความคิดของการปฏิวัติอุตสาหกรรมและการค้าขาย ที่เปิดทางไปสู่การพัฒนาชาติ อันมีลักษณะคล้ายกับองค์กรแสวงหาผลประโยชน์ (corporate states) นักจิตวิทยาจึงนำเอาสีส้ม ซึ่งเป็นสีของเหล็กที่กำลังถูกหลอมละลายในระบบอุตสาหกรรม มาเปรียบเทียบกับสภาวะจิต วิญญาณของมนุษย์ในยุคนี้ (ประสาน ต่างใจ, 2538ก, น. 226; Beck and Cowan, 2001, p. 245; อภิชัย พันธเสน, 2544, น. 192-193, 314) ซึ่งเป็นยุคที่งานสถาปัตยกรรมก็ได้เริ่มเข้าไป

เกี่ยวข้องกับระบบอุตสาหกรรมและการใช้อย่างเต็มรูปแบบ สถาปนิกทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นผู้ซึ่งนิยมแนวคิดสถาปัตยกรรมโมเดิร์น (modern architecture) ที่เป็นรูปแบบนานาชาติ (International Style) หรือผู้ซึ่งนิยมแนวคิดสถาปัตยกรรมโพสต์โมเดิร์น (postmodern architecture) ในกลุ่มแนวทางต่าง ๆ อันอาจแบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม คือแนวทางประวัติศาสตร์นิยม แนวทางบริบทนิยม แนวทางพหุนิยม และแนวทางพฤติกรรมนิยม (วิลลิสท์รี หรยางกูร, 2530, น. 63-72) ต่างก็มุ่งตอบสนองเฉพาะผลประโยชน์ของมนุษย์ ตามทฤษฎะที่ถือว่ามนุษย์สำคัญที่สุด (anthropocentrism) จึงส่งผลให้มีการแก่งแย่งและใช้ทรัพยากรในอัตราสูง ที่ได้ย้อนกลับมาเป็นทำลายระบบนิเวศและการดำรงชีวิตของมนุษย์เองจนวิกฤต ดังกล่าวนมาแล้วในตอนต้น

ยุคพหุนิยม (Pluralism)

จิตวิญญาณสีเขียวแห่งนิเวศน์ทัศน์หรือทฤษฎะที่ถือว่าธรรมชาติสำคัญที่สุด (ecocentrism) ได้อุบัติขึ้นในโลกจากทั้งผลของความล้มเหลวและความล้มเหลวของจิตวิญญาณในระดับล่างลงไป จิตระดับนี้เป็นระดับสุดท้ายในกระบวนการวิวัฒนาการจิตวิญญาณในขั้นจิตหยาบที่แสดงถึงการหลุดพ้นจากความละโมภ รวมทั้งการผลจากความมั่งงายในหลักเกณฑ์ และการแข่งขันเพื่อเอาชนะ ไปสู่ความเมตตาอารีและความอ่อนไหวต่อสัมผัสพันธภาพระหว่างสรรพสิ่ง (sensitive self) มนุษย์ที่มีคุณสมบัติเช่นนี้จึงรวมตัวกันเป็นเครือข่ายโดยไม่จำกัดความแตกต่างทางวัฒนธรรม แล้วเคลื่อนไหวเรียกร้องความเป็นธรรมให้กับสังคมและธรรมชาติ ในปัจจุบันเราจึงมีระบบสังคมซึ่งรวมถึงเทคโนโลยีและกลวิธีให้คุณค่าความเป็นชุมชน (value communities) อีกทั้งสนับสนุนการฝึกจิต การมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วน ตลอดจนการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมและเมืองในลักษณะที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (ecological architecture and ecological city) ให้เกิดขึ้นอย่างมากมาย

ทั้งนี้ ปรากฏการณ์ดังกล่าวจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย หากปราศจากมนุษย์ที่มีจิตวิญญาณในระดับบูรณาการ (integral self) ซึ่งสามารถดึงเอาความดีงามของระบบและแนวคิดทั้งหลายมาใช้ประโยชน์ หรือปราศจากมนุษย์ที่มีจิตวิญญาณตระหนักเห็นความเป็นองค์รวม (holistic self) และมุ่งมั่นแก้ปัญหาอันโยงใยสลับซับซ้อนเพื่อนำไปสู่การฟื้นฟูโลกในวงกว้าง

3.2 กระบวนทัศน์อัตราในวงการอสังหาริมทรัพย์ไทย

ตามที่ได้กล่าวแล้วว่า กระบวนทัศน์บูรณาการปรากฏอยู่ทั่วไปในโลกตั้งแต่ยุคโบราณแต่ได้เสื่อมคลายจนถึงจุดต่ำสุด มีผลให้กระบวนทัศน์อัตราที่แสดงออกในรูปของทัศนคติซึ่งให้ความสำคัญแก่มนุษย์มากกว่าธรรมชาติ และให้ความสำคัญกับการพัฒนาวัตถุมากกว่าจิตใจ

สามารถสืบคลานเข้าครอบงำโลกตะวันตกตั้งแต่ในช่วงยุคกรีกคลาสสิกและมีพัฒนาการถึงจุดสูงสุดในยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม จากนั้นก็เสื่อมลงและมีแนวโน้มที่จะย้อนกลับไปสู่กระบวนการอีกครั้งหนึ่ง เป็นวัฏจักรที่มีการเกิดดับตามกฎธรรมชาติ ดังนั้น คนไทยและสถาปัตยกรรมไทยในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย และประเทศไทยในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องเป็นองค์รวมของโลกทั้งหมด ย่อมไม่สามารถหลีกเลี่ยงวัฏจักรเช่นนี้ได้ ดังที่จะแสดงต่อไปนี้

ยุคก่อนปฏิวัติสังคมของประเทศไทย

ชัชวรินทร์ ไชยวัฒน์ (สุวินัย ภรณวลัย และ เวทิน ชาดิกุล, 2543, น. 67-68) ซึ่งว่าอย่างน้อยก็มีชนเผ่าถึง 3 พวกที่เกี่ยวข้องกับการกำเนิดของอาณาจักรไทย กล่าวคือ

พวกแรก เป็นชนเผ่าพื้นเมืองเดิมที่อาศัยอยู่ใน "ชวานทอง" ซึ่งดำรงชีพทำนองเดียวกับพวกเงาะป่าและนับถือผี

พวกที่สอง คือพวกขอมที่เป็นลูกหลานของพราหมณ์โกลัญฑ์ญะผู้สถาปนาอาณาจักรขอม ซึ่งได้รับเอาปรัชญาของฮินดู ทั้งที่เป็นความเชื่อทางศาสนาและส่วนที่ดัดแปลงให้เป็นปรัชญาการปกครองหรือ "กฎหมายอันศักดิ์สิทธิ์" และ "เทวราชดริย" เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต

พวกที่สาม ได้แก่ชนเผ่าไตที่กระจัดกระจายเป็นกลุ่มย่อย ๆ อยู่ทางตอนใต้ของจีน ชนเผ่านี้มักไม่เอาใจใส่ต่อการดำรงชีวิตของกลุ่มที่ไม่ใช่พวกของตัวเอง แต่กลับนิยมการต่อสู้เมื่อมีผลประโยชน์ขัดแย้งกัน แม้อาจกล่าวได้ว่าผู้นำของแต่ละกลุ่มนับถือพุทธศาสนา "แต่เป็นการนำพุทธศาสนามาใช้เป็นเครื่องมือในการปกครอง เช่น การสร้างวัดเพื่อบรรเทาบาปกรรมที่ได้สังหารเครือญาติของผู้ปกครองเดิม ส่วนในทางปฏิบัติก็ยังมีความเกี่ยวข้องกับคติผีอยู่มาก"

จึงเห็นได้ว่ารากฐานทางความคิดของไทยนั้นเกิดจากการผสมผสานกันของคติแบบจิตวิญญาณสีม่วง (พวกแรก) สีน้ำเงิน (พวกที่สอง) และสีแดง (พวกที่สาม) ตามที่กล่าวมา อีกทั้งเห็นได้ด้วยว่าสถาปัตยกรรมแห่งสัญลักษณ์ (วังและวัด) ที่ปรากฏขึ้นใน "ชวานทอง" ตั้งแต่สมัยศรีวิชัย (นารท โพธิประสาธ, 2514) ล้วนเป็นผลผลิตของจิตวิญญาณสีน้ำเงินที่นิยมการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเบื่องบน รวมทั้งการแบ่งวรรณะ เจกเช่นที่เคยปรากฏขึ้นแล้วในยุคแห่งระเบียบสมมติของยุโรปเมื่อหลายร้อยปีก่อนหน้านั้น

เป็นที่ทราบกันดีว่าสถาปัตยกรรมพื้นบ้านอันหมายถึงที่อยู่อาศัยของสามัญชนเกิดจากการหล่อหลอมทั้งจิตวิญญาณ ความเชื่อ และพฤติกรรมของคนไทย เข้ากับวัฒนธรรม ระบบสังคม และลักษณะสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งถึงแม้สถาปัตยกรรมแห่งสัญลักษณ์จะมีเป้าหมายเพื่อสนองอัตตาตัวตนของเทวราชดริยและคติความเชื่อทางศาสนา สถาปัตยกรรมประเภทหลังนี้ก็ยังคงรักษาเอกลักษณ์เรื่องของความสัมพันธ์กับธรรมชาติไว้อย่างเหนียวแน่น ซึ่งเห็นได้จากการออกแบบให้

สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นและความนิยมปลูกต้นไม้หนาแน่นในบริเวณโดยรอบ (นิจ หิณูชีระนันท์, 2537, น. 28) จวบจนในช่วงปลายรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ความแปลกปลอมทางสถาปัตยกรรมเริ่มแทรกตัวเข้ามาในสังคมอันมีแต่ความกลมกลืนของความงามด้วยจิตวิญญาณแบบไทย เพราะคนจีนที่เข้ามาทำการค้าและตั้งหลักแหล่งมักใช้รูปแบบดั้งเดิมของบ้านจีน โดยไม่ถือว่าจะต้องสร้างบ้านให้เหมาะกับภูมิประเทศและดินฟ้าอากาศของไทย (ผลดี ทิพทัส, 2535, น. 12, 51-52) ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 3 สถาปัตยกรรมแห่งสัญลักษณ์ของไทยก็มีแนวโน้มที่จะปฏิเสธความสัมพันธ์กับธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นมากขึ้น จากการรับเอาแนวคิดทางศิลปะและวัฒนธรรมของจีนเข้ามาผสมผสานในการออกแบบและก่อสร้างวังและวัดอย่างเต็มที่

ยุคปฏิวัติสังคมของประเทศไทย

ยุคนี้เริ่มปรากฏในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 จากอิทธิพลของการล่าอาณานิคม ทำให้รัชกาลที่ 4 ทรงต้องหาทางออกด้วยการปฏิวัติทางปัญญาครั้งใหญ่ ซึ่งไม่เคิล ไรท์ (อ้างถึงใน สุวินัย ภรณวลัย และ เวทิน ชาติกุล, 2543, น. 76) ได้กล่าวไว้ว่า รัชกาลที่ 4 ทรงเลือกวัฒนธรรมยุโรปให้เป็นแม่แบบสำหรับอนาคตแห่งสยามประเทศ ท่านจึงทรงพยายามชำระคำสอนในพุทธศาสนาให้เป็นปรัชญาที่มีเหตุผลดังที่ฝรั่งสมัยนั้นนิยม โดยขจัดสิ่งที่ดีที่ไม่มีเหตุผล (irrational) อย่างเช่นคติชาวบ้านพื้นเมืองทิ้งไป

ขณะนั้น การปฏิวัติอุตสาหกรรมในประเทศตะวันตกกำลังเดินทางอย่างเต็มรูปแบบ โดยที่สังคมตะวันตกได้เปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรม (มีมือน้ำเงิน) ไปเป็นสังคมอุตสาหกรรม (มีมือน้ำเงิน) แล้วประมาณ 200 ปี ในขณะที่คนไทยยังยึดมั่นในระบบสมมติเทพและพุทธศาสนา (มีมือน้ำเงิน) ผสมกับความเชื่อไสยศาสตร์ (มีมือน้ำเงิน) และเพิ่งจะผ่านสงครามแย่งชิงอำนาจ (มีมือน้ำเงิน) มาในช่วงปฐมราชวงศ์จักรี ซึ่งทำให้เห็นได้ชัดว่าการพัฒนาโครงสร้างทางสังคม โลกทัศน์ และค่านิยม ได้ก้าวล้ำทิ้งห่างไปจากบ้านเราเป็นอันมาก ผลที่เกิดขึ้นเมื่อชาวตะวันตกรุกเข้ามาในประเทศไทย คือ การดิ้นรนบนฐานแห่งความไร้ปัญญาที่ต้องการจะเปลี่ยนแปลงประเทศให้ไปสู่สังคมอุตสาหกรรม (มีมือน้ำเงิน) แบบเฉียบพลันทันที ด้วยมีปัจจัยต่าง ๆ ในสังคมไทยพร้อมอยู่ดังนี้

- ลักษณะของสังคมการเกษตรในสภาพภูมิอากาศแบบร้อนชื้นอย่างบ้านเรา ส่วนมากคนจะใช้ชีวิตอยู่กลางแจ้ง และเมื่อประกอบที่ “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” อุดมสมบูรณ์ คนไทยจึงไม่มีวัฒนธรรมในการอ่านหนังสือ การถ่ายทอดความคิดเป็นไปในลักษณะการสนทนาเป็นส่วนมาก (อภิชาติ พันธเสน, บรรยาย, 2545)

- การรับอิทธิพลของพุทธศาสนาเข้ามาในหมู่ชนชั้นนำเฉพาะแต่รูปแบบ ตั้งแต่ยุคการก่อกำเนิดอาณาจักรสุพรรณภูมิดังที่กล่าวไปแล้ว ทำให้คนไทยหลงลืมพุทธธรรมที่เน้นการรู้ด้วยตนเอง โดยการไม่เชื่อและไม่ยึดถือตามสิ่งต่าง ๆ และบุคคล

- ฐานวัฒนธรรมไทยเดิม ไม่สนับสนุนปัญญาชน แต่กลับสนับสนุนยกย่องขุนนาง พ่อค้า และนักรบ เราจึงไม่มีฐานทางวัฒนธรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้และการศึกษา รวมทั้งไม่ได้ให้คุณค่าแก่การศึกษามากนัก หรือไม่ก็ต่อต้านการเรียนรู้และการศึกษาโดยตรง ดังจะเห็นได้จากภาสิตโบราณที่กล่าวว่า “รู้มาก ยากนาน” และแนวคิดของชนชั้นนำในอดีตที่เชื่อว่าหากคนฉลาดก็จะปกครองยากขึ้น เป็นต้น ซึ่งก็สอดคล้องกับความคิดของชาวบ้านที่เอาแต่สยบยอมและเชื่อฟังเจ้านาย เพราะฐานวัฒนธรรมวางอยู่บนรากคิดแบบอำนาจนิยม (ยุค ศรีอารยะ, 2542, น. 64)

ประกอบกับการที่ชาวตะวันตกได้สร้างอาณานิคมของตนขึ้นหลายแห่ง ทำให้คนไทยเห็นว่าชาวตะวันตกเก่งและอยู่เหนือตน (แสงอรุณ รัตกลีกร, 2540, น. 76) เจกเช่นที่เคยยกย่องชนชั้นสูงมาแล้วเป็นเวลานาน ดังนั้น การยอมรับความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุ เทคโนโลยี และการนำเอากระบวนการทัศน์ วัฒนธรรม และระบบต่าง ๆ ของชาวตะวันตกมาใช้จึงเป็นไปโดยไม่มีการศึกษาถึงรากความคิดของเขา ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิวัฒนาการของสังคมไทยในทุก ๆ ด้าน ในเวลาต่อมา

ในวงการสถาปัตยกรรมเอง นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 นายช่างไทยก็เริ่มละทิ้งจิตวิญญาณ ความเชื่อ วัฒนธรรม และลักษณะสิ่งแวดล้อมธรรมชาติในท้องถิ่นมากขึ้นเป็นลำดับ จนกระทั่งยุคเริ่มต้น “การพัฒนาประเทศ” ด้วยแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ การขยายตัวทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมก็ได้ทำให้เกิดการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ในรูปแบบต่าง ๆ จำนวนมาก ซึ่งในการเรียนการสอน ตลอดจนการปฏิบัติวิชาชีพนั้น สถาปนิกส่วนใหญ่ ซึ่งจิตวิญญาณยังไม่พัฒนามาสู่ระดับการมีเหตุผลเชิงวิเคราะห์ (มีมส์ลัม) อย่างโดดเด่น กลับนำรูปแบบของต่างประเทศมาเป็นแนวทางโดยปราศจากการวิพากษ์วิจารณ์ถึงความเหมาะสมกับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมในประเทศ (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, 2540, น. 46-47; วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ, 2544, น. 1ข; นิธิ สถาปิตานนท์, 2543, น. 34-35) ซึ่งเป็นไปเพื่อสนองต่อความต้องการขยายตัวทางเศรษฐกิจและความต้องการสนองต่ออึดตาของบุคคลผู้ที่มีฐานะพอที่จะ “จ้าง” ตนเองเสียมาก ด้วยบรรดาผู้ว่าจ้างจะว่าอย่างไร สถาปนิกเหล่านั้นก็ว่าตามเขาไปโดยมิได้ใช้พลังความสามารถที่มีอยู่ ไปคิดจ้างอธิบายให้ผู้ว่าจ้างเข้าใจถึงแนวความคิดและหลักการออกแบบ ที่จะทำให้เกิดความเหมาะสมเจาะพอดีทั้งด้านปริมาณ คุณค่า และคุณภาพ (กฤษฏา อรุณวงศ์ ณ อยุธยา, อัดสำเนา, น. 7) ขณะที่การพัฒนาและการขยายตัวของเมืองก็เป็นไปตามยถากรรม (คำรบศักดิ์ สุรัสวดี, 2543)

จึงทำให้ปัญหาในวงการอสังหาริมทรัพย์พอกพูน และกลายเป็นส่วนสำคัญที่ดึงให้คุณภาพชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของคนไทยตกต่ำลงมาโดยตลอด ดังที่คณาจารย์และสถาปนิกซึ่งเป็นนัก คิด อย่างเช่น แสงอรุณ รัตกลีกร วัทธัญญ ณ ถลาง และภฤชญา อรุณวงษ์ ณ อรุณยา ออกมา วิพากษ์วิจารณ์ไว้แล้วหลายต่อหลายครั้ง จนกระทั่งเกิดกระแสเรียกร้องความเป็น “เมืองน่าอยู่” และ “ชุมชนน่าอยู่” มากขึ้น ถึงขนาดที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 ยังต้องระบุถึงยุทธ ศาสตร์การปรับโครงสร้างเพื่อ “การพัฒนาชนบทและเมืองอย่างยั่งยืน” ที่ให้ความสำคัญกับการสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชนและการพัฒนาเมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่ โดยสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีเพื่อ พัฒนาคุณภาพชีวิต ด้วยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนไทยให้มี “จิตสำนึก” การอนุรักษ์ สภาพแวดล้อมและการบริหารจัดการปัญหามลพิษอย่างมีประสิทธิภาพ (สำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ออนไลน์, 2001) อันแสดงให้เห็นว่าจิตวิญญาณและกระบวน ทศน์สีเขียว กำลังปรากฏขึ้นแทนที่กระบวนทัศน์อุตสาหกรรมในวงการอสังหาริมทรัพย์ไทยอย่างช้า ๆ

และก็เป็นที่น่ายินดีด้วยว่าหลังจากสภาพเศรษฐกิจฟองสบู่ได้ผ่านพ้นไป วงการวิชาชีพ สถาปัตยกรรมก็เริ่มต้นตัวขึ้นมาแก้ปัญหาในหลายด้าน ทั้งด้านการอนุรักษ์พลังงาน การปฏิรูป การศึกษา การพัฒนาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และการค้นหาแนวทางของสถาปัตยกรรมแบบยั่งยืน เป็นต้น ยิ่งกว่านั้น ในการจัดสัมมนาในงาน “สถาปนิก 45” ซึ่งเป็นงานสัมมนาที่สำคัญที่สุดงานหนึ่ง ในรอบปี สมาคมสถาปนิกสยามได้เชิญนักคิดที่สำคัญ 2 ท่านของสังคมไทยมาบรรยายในหัวข้อ “นิมิตสถาปัตย์...ต่อจากนี้เราจะไปไหนกัน” หนึ่งในนั้นคือ ประสาน ต่างใจ (2545, น. 33) ที่ได้เคย ให้สัมภาษณ์เกริ่นนำไว้ว่า

งานที่ได้มาจากความคิดที่ให้เรื่องใหม่ ให้ข้อมูลใหม่ หรือความหมายใหม่ ล้วนจัดเป็น การสร้างสรรค์ได้ทั้งสิ้น...เพลงหรือภาพวาดที่ทุกคนสามารถสัมผัสได้ถึงความหมาย ของผู้แต่ง ผู้วาดมองเห็นถือว่าเป็นนิมิตศิลปกรรม สมการหรือสูตรทางวิทยาศาสตร์ ให้ความหมายใหม่ ข้อมูลใหม่ หรือความจริง เช่นกฎทางฟิสิกส์ ก็เป็นนิมิตทาง ฟิสิกส์ รูปแบบและโครงสร้าง หากให้ความหมายใหม่บนกระบวนทัศน์หรือความจริง (จิตไร้สำนึกผ่านพ้นตัวตน) ก็เป็นนิมิตทางสถาปัตยกรรมเช่นเดียวกัน

เท่าที่กล่าวมา เป็นตัวอย่างที่แสดงว่าสถาปนิกและสถาปัตยกรรมไทยก็มีวิวัฒนาการ สอดคล้องไปตามกระแสการวิวัฒนาการของโลก จากความคิดองค์รวมที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติ และจิตใจ มาเป็นความคิดอุตสาหกรรมที่แยกส่วนมองเฉพาะความจริงด้านกายภาพและมายาแห่ง “ความจริง” ซึ่งสภาพเศรษฐกิจฟองสบู่ได้ทำให้หลายต่อหลายคนในวงการอสังหาริมทรัพย์ตาย ไปแล้วจากโลกแบบเดิม เป็นสิ่งที่สุวินัย ภรณวลัย (2544, น. 82) เรียกว่าเป็น “ประสบการณ์ข้าม พันตัวตน” ซึ่งประสบการณ์เช่นนี้ “เป็นขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการทางจิตของปัจเจกที่สำคัญที่สุดก่อนที่

ผู้นั้นจะเข้าถึงการรู้แจ้ง หรือการมีจิตสำนึกที่เป็นหนึ่งเดียวกับจักรวาลอันเป็นขั้นตอนสูงสุดของการพัฒนาทางจิตได้” ประสาน ต่างใจ (2538ก, น. 138, 234) เคยชี้ด้วยว่า วิวัฒนาการทางจิตวิญญาณไปสู่ระดับที่สูงกว่าจะต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอน เพราะทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในอภิจักรวาลไม่ได้เป็นความบังเอิญ แต่มีกำหนดขั้นตอนการเคลื่อนไหวอย่างมีดุลยภาพไว้อยู่แล้ว

ดังนั้น ในตอนต่อไปจะได้สำรวจดูว่าแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งเป็นผลผลิตจากจิตวิญญาณแบบมีมส์สัมที่วิวัฒน์มาสู่จิตวิญญาณแบบมีมส์เขียวในวงการอสังหาริมทรัพย์มีสถานะภาพอย่างไร และจะมีส่วนช่วยให้เกิดสานติสุขแก่โลกได้จริงหรือ

3.3 อสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนตามแนวคิดกระแสหลัก

หลังจากที่ประชุมสุดยอดของโลกที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร มีมติประกาศให้ “วาระที่ 21” เป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาอย่างยั่งยืน เมื่อปี 2535 (ค.ศ. 1992) นั้น เพื่อเป็นการตอบสนองต่อมติดังกล่าว ในปีถัดมา สหภาพสถาปนิกนานาชาติ (UIA) และสถาบันสถาปนิกอเมริกัน (AIA) ก็ได้จัดการประชุมระดับโลกของสถาปนิก (UIA/AIA World Congress of Architects) ครั้งที่ 18 ว่าด้วยเรื่อง “สถาปัตยกรรมบนทางแยก: การออกแบบเพื่ออนาคตที่ยั่งยืน” (Architecture at the Crossroads: Designing for a Sustainable Future) ณ เมืองชิคาโก สหรัฐอเมริกา ซึ่งมีผู้เข้าร่วมถึงกว่า 10,000 คน ผลของการประชุมที่สำคัญยิ่งคือการออกคำแถลงการณ์ว่าด้วยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเพื่ออนาคตที่ยั่งยืน ที่ระบุว่า สถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนจะนำมาซึ่ง “การเปลี่ยนกระบวนทัศน์” ของการออกแบบไปสู่กระบวนทัศน์ใหม่แห่งการพึ่งพาอาศัยกันทางสิ่งแวดล้อมซึ่งจะทำให้คุณภาพของการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ในเชิงเศรษฐกิจดีขึ้น เพื่อให้อนาคตมีความมั่นคงยั่งยืนด้วยความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และทำให้สถาปัตยกรรมมีความงามยาวนานอยู่คู่ไปกับวัฒนธรรมท้องถิ่น อันเป็นการส่งเสริมการพึ่งพาตนเองของชุมชน (Union Internationale des Architects, online, 1993) ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าองค์กรสถาปนิกระดับโลกได้ยอมรับความผิดพลาดในการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา และยอมรับว่ามีความจำเป็นต้องค้นหาแนวทางการออกแบบก่อสร้างที่ลดความเป็น “อึดตา” แต่เพิ่มความเป็น “บูรณาการ” ให้มากขึ้น

หลังจากนั้นแนวคิดการออกแบบแนวยั่งยืน (sustainable design) ก็แพร่หลายออกไป เพราะมีผู้นำไปใช้ทั้งในการพัฒนาแนวคิดทางวิชาการและในภาคปฏิบัติอย่างกว้างขวาง เกิดเป็นสถาปัตยกรรมแนวใหม่ที่เรียกว่า สถาปัตยกรรมสีเขียว (green architecture) สถาปัตยกรรมที่ยั่งยืน

(sustainable architecture) สถาปัตยกรรมแนวนิเวศน์ (ecological architecture) และสถาปัตยกรรมที่อ่อนโยน (gentle architecture) เป็นต้น รวมทั้งได้แผ่ขยายถึงด้านสาขาออกไปครอบคลุมงานด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เกิดเป็นเมืองแบบยั่งยืน (sustainable city) การก่อสร้างแบบยั่งยืน (sustainable construction) และวัสดุสีเขียว (green material) เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดนี้อยู่ภายใต้ร่มของการพัฒนาแนวสีเขียว (green development) หรือการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่ซูซาน แมกซ์แมน (Maxman, in Rocky Mountain Institute et al., 1998) ผู้อำนวยการ AIA ได้ย้ำไว้ว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อความอยู่รอดของมนุษยชาติในศตวรรษที่ 21

ความหมายและลักษณะของ "ความยั่งยืน"

โดยทั่วไปเป็นที่เข้าใจว่า "สถาปัตยกรรมที่ยั่งยืน" หรือ "เมืองแบบยั่งยืน" หรือ "อสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน" เป็นคำที่ใช้เมื่อต้องการกล่าวถึงแนวคิดซึ่งเอื้อต่อความสมบูรณ์ของระบบนิเวศน์และสิ่งแวดล้อม สำหรับคำจำกัดความของ "สถาปัตยกรรมที่ยั่งยืน" ไม่ปรากฏในคำแถลงการณ์ฯ ของ UIA และ AIA ดังเช่นที่คณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมฯ เคยอธิบายความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ในหนังสือ "อนาคตร่วมกันของเรา" ดังนั้นจึงขอนำเอาคำอธิบายจากแหล่งต่าง ๆ ยกมาอ้างอิงไว้พอเป็นสังเขป อย่างเช่น ตามคำอธิบายของสถาบันร็อคกี้เมาน์เทน (Rocky Mountain Institute et al., 1998, pp. 4-5) "การพัฒนาแนวสีเขียว" หมายถึงการพัฒนาโครงการทุกประเภทที่รวมเอาเป้าหมายทางสังคม สิ่งแวดล้อม ทางการเงิน และอื่น ๆ อีกมากมายเข้าไว้ด้วยกัน เปรียบเสมือน "เครื่องมือแก้ปัญหาได้อย่างทวีคูณ" กล่าวคือเพียงหนึ่งองค์ประกอบของโครงการก็สามารถช่วยลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้หลายอย่าง

สำหรับฟิชเชอร์ (Fisher, online, 1999) นั้น เขาเห็นว่าสถาปัตยกรรมสีเขียวเป็นคำที่แสดงนัยในทางปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ในทางบวกต่อสิ่งแวดล้อม อันเนื่องมาจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจตั้งแต่ระดับโลกลงมาถึงระดับครอบครัว เกิดเป็นลักษณะที่สำคัญของสถาปัตยกรรมเพื่อสิ่งแวดล้อม 5 ประการ ได้แก่ (Fisher, cited by Building Energy Efficiency Research Project, online, 2002)

- การส่งเสริมสุขภาพของร่างกาย
- การใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ
- การประกอบด้วยวัสดุที่ไม่ทำลายระบบนิเวศน์
- การมีรูปทรงที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมเฉพาะถิ่น
- มีการออกแบบที่ดี คือ มีการใช้เทคโนโลยีซึ่งก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการใช้งานได้

ยาวนาน ในขณะที่มีความสัมพันธ์กับหลักการทางประวัติศาสตร์ ผืนแผ่นดิน และจิตวิญญาณ

การอธิบายลักษณะของสถาปัตยกรรมข้างต้น เริ่มมีการเชื่อมโยงเข้าสู่สภาวะภายในของมนุษย์มากขึ้น นอกจากนั้นแมคโดโน (McDonough, online, 2002) สถาปนิกแนวสีเขียวที่มีชื่อเสียงที่สุดคนหนึ่งของสหรัฐอเมริกา ได้บรรยายถึงลักษณะอย่างกว้าง ๆ ของสถาปัตยกรรมสีเขียวไว้ในงาน Expo 2000 ที่เมืองแฮโนเฟอร์ (Hanover) ประเทศเยอรมัน ซึ่งภายหลังได้รับการกล่าวขานในชื่อหลักการแฮโนเฟอร์ (Hanover Principles) เช่น

- ยืนยันในสิทธิของมนุษยชาติและธรรมชาติ ที่จะอยู่ร่วมกันด้วยดี มีความเกื้อกูลกัน มีความหลากหลาย และมีความยั่งยืน

- ให้ความสำคัญในความสัมพันธ์ระหว่างจิตวิญญาณ และวัตถุ

- มีความรับผิดชอบต่อผลอันเนื่องมาจากการออกแบบเพื่อเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ และความสามารถในการเจริญงอกงาม ตลอดจนสิทธิในการดำรงอยู่ของระบบธรรมชาติ

- ส่งเสริมการปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ ให้ดีขึ้นอยู่เสมอด้วยการแบ่งปันความรู้ เพื่อที่จะเชื่อมโยงเรื่องความยั่งยืนเข้าสู่ความรับผิดชอบต่อทางจริยธรรม

ถึงแม้คำแถลงการณ์ฯ ของUIA และ AIA (Union Internationale des Architects, online, 1993) จะไม่ปรากฏคำจำกัดความของ "สถาปัตยกรรมที่ยั่งยืน" แต่ก็ปรากฏลักษณะของสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืน เช่น

- ใช้วัสดุไม่มีพิษหรือมีพิษน้อยที่สุด ซึ่งนำกลับมาใช้ใหม่ได้ และกลับคืนสู่บรรยากาศของโลกโดยไม่มีผลเสียต่อสรรพชีวิต

- มีประสิทธิภาพในการใช้พลังงาน มีความยืดหยุ่นพอสำหรับการปรับปรุง

- ส่งเสริม เศรษฐกิจ และทำนุบำรุงคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรม

- เป็นตัวอย่างในทางปฏิบัติที่สนับสนุนให้ผู้ใช้อาคารมีส่วนร่วมในการออกแบบ

- มีส่วนช่วยการพัฒนาการพึ่งพาตัวเองของชุมชน เพื่อให้ระบบการพึ่งพากันในท้องถิ่นเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์

- ส่งเสริมการใช้ทางเท้าและระบบขนส่งที่ไม่มีเครื่องยนต์

การวิเคราะห์ความหมายของสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนที่ค่อนข้างละเอียดปรากฏในผลงานของเครเมอร์ (Kremers, online, 1995) ที่ได้ประมวลข้อคิดเห็นของบรรดาผู้รู้จากหลากหลายสาขาอาชีพที่มาชุมนุมในการอภิปรายภายใต้หัวข้อ "ปัญหาเกี่ยวกับความยั่งยืน" (The Problem with Sustainability) เมื่อ พ.ศ. 2538 (ค.ศ. 1995) แล้วสรุปว่า "สถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนไม่ใช่เป็นสูตรสำเร็จสำหรับการดำรงอยู่ ไม่ได้หมายถึงสัญญาณแสดงการย้อนกลับมาของการยังชีพด้วยเงินหรือ

อาหารอันน้อยนิด แต่หมายถึงการที่เราและประชากรในอนาคตจะได้รับความเพลิดเพลิน (enjoy) กับคุณภาพและมาตรฐานการดำรงชีวิตที่ดีขึ้น"

การให้ความหมายเหล่านี้มีลักษณะให้มนุษย์ไม่เห็นแก่ตัวมากนักเพราะต้องคำนึงถึงคนรุ่นหลังและสัตว์ที่อยู่ร่วมโลกด้วยกัน ลักษณะของอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนเป็นสิ่งที่ประกอบขึ้นมาจากระบบการผลิตเพื่อสนองต่อความต้องการบริโภคอันเป็นเรื่องหลัก ๆ ที่พูดกันในแวดวงเศรษฐศาสตร์ จึงกล่าวได้ว่า

"อสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน" เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจรูปแบบหนึ่งที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขการอนุรักษ์สภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ คือการพัฒนาหรือความเติบโตของอสังหาริมทรัพย์จะต้องอยู่ในภาวะที่สิ่งแวดล้อมรองรับได้อย่างยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่บูรณาการเพื่อทำให้เกิดเป็นองค์รวม ซึ่งหมายความว่าองค์ประกอบทั้งหลายต้องเข้ามาประสานกันอย่างครบถ้วน เช่น การเอาภารกิจคุ้มครองธรรมชาติมาบูรณาการกับการก่อสร้างอาคาร เป็นกิจกรรมสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมของมนุษย์โดยไม่ให้สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ต้องถูกกระทบกระทั่งมากเกินไป ซึ่งถือเป็นการ บูรณาการความเป็นมนุษย์ ระบบสังคม ธรรมชาติแวดล้อม และเทคโนโลยีเข้ากับการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์

เป้าหมายและผลที่จะได้รับ

ฟิชเชอร์ (Fisher, online, 1999) เห็นว่าเป้าหมายก็คือความสามารถทำให้สถานที่อยู่อาศัยกลับมาเสริมสร้างสุขภาพกายและใจของมนุษย์ ส่วนที่ลึกซึ้งกว่านั้น เป็นการรวบรวมเอาสิ่งใด ๆ ก็ตามที่เราสามารถกระทำได้ในการรักษาและการสร้างเสริมความสามารถของโลก หรือการทำให้โลกมีความสามารถที่จะรองรับสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายได้อีกครั้งหนึ่ง"

คำแถลงการณ์ฯ โดย UIA/AIA ระบุว่า สถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนจะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทัศนคติแบบทของการออกแบบไปสู่กระบวนการทัศน์ใหม่แห่งการพึ่งพาอาศัยกันทางสิ่งแวดล้อม เพิ่มคุณภาพของการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีในเชิงเศรษฐกิจ ให้อนาคตมีความมั่นคงยั่งยืนด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ตลอดจนทำให้สถาปัตยกรรมมีความงามอันยาวนานอยู่คู่ไปกับวัฒนธรรมท้องถิ่น อันเป็นการส่งเสริมการพึ่งพาตนเองของชุมชน

ส่วนสถาบันร็อคกี้ เม้าเท่น (Rocky Mountain Institute et al., 1998, p. xvii, 9-10) นั้นได้ชี้ว่า "ผลตอบแทนทางการเงินเป็นตัวกระตุ้นที่สำคัญสำหรับการกระทำที่ถูกต้องเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์นานาประการ สำหรับทั้งนักพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ ผู้ลงทุน และสิ่งแวดล้อม" ผลพลอยได้ที่สำคัญยิ่งจากการพัฒนาแนวสีเขียวคือการก่อเกิดและการสร้างความแนบแน่นของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับอาคาร ระหว่างคนกับธรรมชาติ และระหว่างอาคารกับธรรมชาติ ซึ่งในอีกแง่หนึ่งนักพัฒนาโครงการที่มีความเข้าใจและสามารถใช้ประโยชน์จากความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่ง หรือ

ผู้ซึ่งใช้แนวคิดนิเวศน์ทัศน์ ย่อมกลายเป็นผู้นำของวงการอสังหาริมทรัพย์ในอนาคต เนื่องจากการบูรณาการระบบนิเวศน์เข้ากับอสังหาริมทรัพย์ได้สำเร็จ ย่อมนำมาซึ่งผลตอบแทนทางการเงินที่คุ้มค่ายิ่ง

จากจุดมุ่งหมายต่าง ๆ ข้างต้น กล่าวได้ว่า แนวคิดหลักของอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน สะท้อนแนวคิดที่ต้องการให้คนไม่เห็นแก่ตัวมากนัก แต่ก็ยังคงเน้นเป้าหมายทางเศรษฐกิจเป็นตัวนำ และใช้สิ่งแวดลอมเข้ามาเป็นเงื่อนไขในการควบคุมกิจกรรมทางอสังหาริมทรัพย์ด้วยการพัฒนาแบบยั่งยืนก็เพื่อการสร้างสังคมที่มั่นคง โดยหวังว่าสิ่งแวดลอมกับการพัฒนาจะไปด้วยกันได้ และสรรพชีวิตในอนาคตจะไม่ต้องจ่ายอรรถลดความต้องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนเมื่อนำทฤษฎีไปปฏิบัติแล้ว จะเกิดความยั่งยืนได้จริงหรือไม่นั้น เป็นเรื่องที่จะต้องมาวิเคราะห์กันต่อไป

หลักการและแนวทาง หรือวิธีปฏิบัติ

คำแถลงการณ์ฯ โดย UIA/AIA ได้กำหนด "การออกแบบแบบยั่งยืน" ให้เป็นหลักการพื้นฐานในการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมที่ยั่งยืน ซึ่งคล้ายคลึงกับที่สถาบันร็อคกี้ แม้าเท่น (Rocky Mountain Institute, cited by Building Energy Efficiency Research Project, online, 2002) ได้กำหนดลักษณะของการออกแบบแบบยั่งยืนดังนี้

- เป็นการวางแผนและการออกแบบโดยคำนึงถึงรายละเอียดทุกอย่าง อย่างรอบคอบที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ตั้งแต่ช่วงริเริ่มโครงการ
- มีลักษณะเป็นปรัชญามากกว่าการเป็นเสมือนคัมภีร์ ที่กำหนดรูปแบบอาคารมาให้ทำตามได้ทันที ดังนั้น สถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนจึงไม่มีรูปแบบที่เฉพาะเจาะจง
- ไม่ได้ทำให้ค่าก่อสร้างสูง หรือทำให้วิธีการก่อสร้างมีความสลับซับซ้อนมากเกินไปกว่าการก่อสร้างแบบเดิม ๆ
- เป็นการคิดอย่างองค์รวม คือ การบูรณาการองค์ประกอบย่อยต่าง ๆ เข้าด้วยกัน และถือว่าองค์ประกอบย่อยเหล่านั้นเป็นส่วนหนึ่งขององค์รวมใหญ่
- การลดการบริโภคพลังงานและการส่งเสริมสุขภาพมนุษย์ถือเป็นหลักการสำคัญที่จะทำให้การออกแบบแบบยั่งยืนมีประสิทธิภาพ

หากจะกล่าวอย่างกว้าง ๆ ก็สามารถกล่าวได้ว่า หลักการของสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืน คือ การใช้วิธีที่เกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพของพลังงานและทรัพยากร การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีเหตุผล รวมทั้งการจัดการกับมูลค่าอาคารสะสม อย่างเหมาะสม หรือการใช้ปฏิบัติการใด ๆ ก็ตาม ที่จะทำให้เกิดลักษณะของสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนตามที่ได้อธิบายไปก่อนหน้านี้แล้ว อย่างไรก็ตาม ในคำแถลงการณ์ฯ โดย UIA/AIA ยังปรากฏหลักการและแนวทางปฏิบัติเป็นรายละเอียด

แยกย่อยถึงกว่า 70 รายการ ในฐานะที่เป็นภาระผูกพันของสถาปนิก จึงเห็นควรนำมากล่าวถึงเฉพาะบางประเด็นหลัก ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ในขั้นตอนต่อไป ดังนี้

- นำเอาข้อตกลงร่วมกันจากการประชุมต่าง ๆ ในระดับนานาชาติลงมาสู่ระดับปฏิบัติการ เพื่อปกป้องสิทธิ์และความเป็นอยู่ที่ดีของพื้นที่พิภพและมวลมนุษย ซึ่งรวมถึงความมั่นคงและหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรม ตลอดจนความยั่งยืนของระบบนิเวศในระดับโลก
- ใช้แนวคิดความยั่งยืนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นแกนกลางสำหรับการปฏิบัติงานและความรับผิดชอบต่อวิชาชีพ

- จัดทำแผน นโยบาย กฎข้อบังคับ ทั้งในภาครัฐและเอกชนเพื่อให้มั่นใจได้ว่า ต่อไปนี้การออกแบบแนวยั่งยืนจะเป็นเรื่องที่ต้องปฏิบัติกันโดยทั่วไป

- ให้การศึกษา/ ถ่ายทอดความรู้แก่เพื่อนร่วมอาชีพ และผู้ที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพ ตลอดจนนักเรียน และสาธารณะชนให้ตระหนักถึงความสำคัญและประตูที่เปิดกว้างสำหรับการออกแบบแนวยั่งยืน ซึ่งรวมถึงการให้ความร่วมมือในการจัดการศึกษาระดับชุมชน และการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง

- สร้างทัศนคติและคุณค่าทางจริยธรรม ในการประกอบธุรกิจและวิชาชีพเพื่อให้ได้มาซึ่งอนาคตอันยั่งยืน

- ส่งเสริมการพึ่งพาตนเอง รวมทั้งการให้ความเคารพต่อข้อกำหนดทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น

- เผยแพร่รูปแบบพฤติกรรมและการดำเนินชีวิต ที่มีความรับผิดชอบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งพัฒนาการออกแบบและเทคโนโลยีที่รองรับรูปแบบพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตลักษณะดังกล่าว

ปัจจัยที่ส่งเสริมองค์การนิเวศน์แบบยั่งยืน

จากการประมวลรายละเอียดต่าง ๆ คงเลียงไม่ได้ที่จะกล่าวว่า ความต้องการของมนุษย์เป็นตัวการเบื้องต้นที่สร้างหรือส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืนหรือไม่ยั่งยืน เนื่องจากมนุษย์ต้องการสภาพแวดล้อมที่ดีซึ่งส่งเสริมให้เกิดความเป็นอยู่ที่ดีและสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ ทั้งในวันนี้และในวันหน้า นั้นหมายความว่า คุณภาพของสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นเข้ามามีบทบาทสำคัญมากขึ้นเรื่อย ๆ

ในกรณีนี้ โครงการการริเริ่มเพื่อการพัฒนาและการร่วมมือกันทางเศรษฐกิจ (Organization For Economic Co-Operation And Development, OECD, Project, cited by Building Energy Efficiency Research Project, online, 2002) เสนอว่าผลตอบแทนทางการเงินที่

ดีเยี่ยมมีส่วนผลักดันให้ผู้ประกอบการหันมาสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณภาพเพื่อตอบสนองความต้องการดังกล่าว ซึ่งทั้งความคิดริเริ่มสร้างสรรค์งานของฝ่ายผลิตจากหลักคิดทางสิ่งแวดล้อมและความต้องการของฝ่ายผู้ใช้อาคาร ต่างก็จะเป็นปัจจัยเสริมที่สำคัญในตลาดอสังหาริมทรัพย์ในอนาคต อย่างไรก็ตาม หากภาครัฐมีนโยบายสนับสนุนการก่อสร้าง และการดำเนินงานตามแนวการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์อย่างยั่งยืน ย่อมเป็นแรงผลักดันและจูงใจให้ตลาดอสังหาริมทรัพย์เพื่อสิ่งแวดล้อมแพร่ขยายออกไปในวงกว้างอย่างรวดเร็วมากขึ้น

นอกจากนั้น ยังมีปัจจัยสนับสนุนที่สถาบันร็อคกี้ เมาเท่น (Rocky Mountain Institute et al., 1998, pp. 6-9) แสดงไว้อีก 3 ประการคือ

1. ความพร้อมและความปรารถนาที่จะตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อม
2. การโยกย้ายทรัพยากรความเป็นชุมชนและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่บรรพชนได้สร้างไว้
3. ความจำเป็นต้องมีกระบวนการที่ทำให้เกิดผลผลิตมาก แต่ใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิต

นั้น ๆ น้อยกว่า

อุปสรรคของการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน

ตอบคำถามที่ว่า "หากการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ในแนวสีเขียวสามารถส่งผลให้โครงการจำนวนมากมีชื่อเสียงและสร้างผลตอบแทนที่ดี ในขณะที่ยังสามารถสร้างเสริมคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมได้ตามที่แจกแจงไปแล้วจริง เหตุใดโครงการทั้งหลายจึงยังไม่เป็น Green Development ทั้งหมด" (Rocky Mountain Institute et al., 1998, p. 22) คำตอบที่ได้อาจแตกต่างกันไปต่าง ๆ นานา เช่น

สถาบันร็อคกี้ เมาเท่นวิเคราะห์ว่าปัญหาในช่วงแรกคือการไม่ตระหนักถึงโอกาส การขาดความเข้าใจเรื่องของการพัฒนาแนวสีเขียว และการที่ต้องใช้เวลามากในช่วงเริ่มต้นโดยเฉพาะในการค้นคว้าหาความรู้ แต่ในปัจจุบัน กลุ่มผู้บุกเบิกการพัฒนาแนวสีเขียวพบว่าปัญหาดังกล่าวบรรเทาลงไปมาก อันเป็นผลจากการออกแบบ การให้การศึกษา และการวางแผนในช่วงที่ผ่านมา ปัญหาใหญ่ที่ยังพบอยู่คือการกู้ยืมเงินลงทุน เนื่องจากสถาบันการเงินส่วนมากต้องแข่งมวดกับอัตราความเสี่ยง ดังนั้น โครงการที่เสนอแนวทางใหม่ ๆ และปราศจากประวัติผลงานที่ประสบความสำเร็จ จึงยังต้องพบกับความยุ่งยากเป็นอันมาก นอกจากนี้ ปัญหาการขาดแคลนวัสดุ อุปกรณ์และเทคโนโลยีที่พร้อมใช้ ความลังเลในผลตอบแทน ความยากลำบากในการหาผู้ร่วมงานที่มีความมุ่งมั่น รวมทั้งความไม่เข้าใจในเรื่องของการพึ่งพากันและกัน ก็ยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการขยายตัวของการพัฒนาแนวสีเขียว (Rocky Mountain Institute et al., 1998, pp. 22-23)

ม็อกบี (Mockbee, cited by Building Energy Efficiency Research Project, online, 2002) เห็นว่า “สิ่งที่ทำลาย คือ การค้นหาจุดที่สมดุลระหว่างข้อพิจารณาทางสิ่งแวดล้อมกับข้อจำกัดทางเศรษฐกิจ” ส่วนสหพันธ์สถาปนิกแห่งฟิลิปปินส์ (The United Architects of the Philippines, online) ระบุถึงอุปสรรคพื้นฐานคือความแปลกใหม่ ซึ่งทำให้สถาปนิกและผู้รับเหมาไม่กล้าเสี่ยงนำแนวคิดสีเขียวมาใช้ เพราะมีระยะเวลาก่อสร้างที่บีบรัดมาก อีกทั้งเห็นว่าโครงการก่อสร้างไม่ใช่ที่ที่เหมาะสมสำหรับการทดลอง หลายคนโทษว่า “ตลาด” ไม่สนใจอาคารแนวสีเขียว แต่ฝ่าย “ตลาด” เองก็ได้กลับว่าจะตัดสินใจได้อย่างไรในเมื่อไม่มีตัวอย่างสินค้ามาเสนอ จึงหาข้อสรุปกันไม่ได้ อย่างไรก็ตาม สหภาพฯ เห็นว่าอุปสรรคต่อการพัฒนาแนวสีเขียวที่สำคัญที่สุดคือการขาดความรู้ความเข้าใจแนวคิดพื้นฐานและไม่ตระหนักว่าโอกาสความเจริญเติบโตของการพัฒนาแนวสีเขียวยังมีอีกมาก

ที่ผ่านมาในชั้นตอนนี้ เป็นการแสดงให้เห็นหลักการและแนวทางหรือวิธีปฏิบัติ เพื่อบรรลุเป้าหมายแห่งความยั่งยืนในวงการอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งเป็นแนวความคิดที่ใช้กันเป็นส่วนมากในปัจจุบัน ที่อาจเรียกว่า “กระแสหลัก” ส่วนต่อไปจะเป็นแนวคิดที่อาจเรียกว่า “ทางเลือก” เพราะมีประเด็นหลักของความคิดที่ขัดแย้งกันอยู่

3.4 อสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนตามแนวคิดทางเลือก

ความหมายและลักษณะของ “ความยั่งยืน”

แนวคิดกระแสหลักเท่าที่แสดงมาล้วนเน้นหนักความสำคัญทางกายภาพเป็นหลัก แต่สำหรับ บี (Bee อ้างถึงใน นิรมล มุนจินดา, 2545) กูรูแห่งบ้านดินปั้นนั้นบอกว่า บ้านและอาคารที่มีคุณค่าสูงสุดทางสังคมและความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม จะต้องมีความงดงาม ความอยู่เย็นเป็นสุข และการยกระดับจิตใจของคนอาศัยอยู่ในบ้านด้วย ดังนั้น “หัวใจทองของ ‘บ้านธรรมชาติ’ จึงคือความธรรมดา เรียบง่าย เป็นสัญลักษณ์ของการคืนอำนาจให้แก่คนธรรมดาทุกคน” เพราะเป็นบ้านที่นำ “สิ่งที่ทุกคนมีแต่ลืมไปแล้วให้คืนกลับมา”

แนวคิดของปาปาเนก (Papanek, 1995) ก็คล้ายคลึงกัน โดยเขาเสนอว่าลักษณะผลงานออกแบบที่ส่งเสริมความยั่งยืนของระบบนิเวศน์ควรมีลักษณะที่สนองต่อความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ในเรื่องรูปแบบที่เข้าใจได้ ความงาม ความเหมาะสม ความเรียบง่าย ความคิดที่เป็นคาดหวัง และนวัตกรรมที่มีชีวิตชีวา เหนืออื่นใดคือการแฝงไว้ด้วยความเมตตา

แนวคิดที่นำพุทธธรรมและภูมิปัญญาไทยมาใช้ชัดเจนที่สุดปรากฏในงานของภัทรพล เวทยสุภรณ์ (2544) ผู้ซึ่งได้เสนอความหมายของสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนว่าต้องอยู่บนฐานของการลดละความอยาก อันนำไปสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยเสนอว่า สถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนที่แท้จริงควรเรียกว่า “การจัดการสภาพแวดล้อมที่ประสานกัน” ถือเป็นมิติที่ 4 อันเกิดจากมิติพื้นฐาน 3 ประการที่บูรณาการกันอย่างสมดุล ได้แก่

มิติที่ 1 คือ “ความเชื่อและแรงศรัทธาใน...ภูมิปัญญา จินตนาการ อันก่อให้เกิดวิถี”

มิติที่ 2 คือ “ความต้องการพื้นฐานของชีวิต ความต้องการในการใช้สอย”

มิติที่ 3 คือ “ธาตุพื้นฐานทั้ง 4 ประกอบด้วยดิน น้ำ ลม ไฟ” ซึ่งอาจขยายรวมถึง “พืชพรรณไม้ และเทคโนโลยีที่เหมาะสม”

ซึ่งเราได้สรุปไว้ว่าคุณค่าทางความงามของสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนเป็นการออกแบบที่แสวงหาสัญลักษณ์ หรือมิติบางอย่าง ซึ่งหากบรรลุถึงคุณค่าความงามที่จริงแท้ครบถ้วนในทุกด้าน สถาปัตยกรรมชิ้นนั้นก็จักตกผลึกและยังทรงคุณค่าแม้เวลาเปลี่ยนไป ดังนั้น สถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนจึงเป็นเสมือนการจารึกบอกเรื่องราวในช่วงเวลานั้น ๆ เหมือน “หนังสือบางเล่มอ่านมานานับพันปี... บางเล่มอ่านไม่ทันข้ามวันก็ต้องโยนทิ้ง”

เป้าหมายและผลที่จะได้รับ

บี (Bee อ้างถึงใน นิรมล มุนจินดา, 2545) เสนอว่าเป้าหมายในการสร้างบ้านนั้น นอกจากจะกระทำเพื่อลดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติโดยตรงแล้ว ยังมุ่งลดความจำเป็นทางเศรษฐกิจ และการใช้เทคโนโลยีระดับสูง และเหนืออื่นใดก็คือ การใช้กระบวนการก่อสร้างในการส่งเสริมสุขภาพกายและการพัฒนายกระดับจิตของผู้อาศัยที่จะต้องลงมือสร้างบ้านด้วยตนเอง

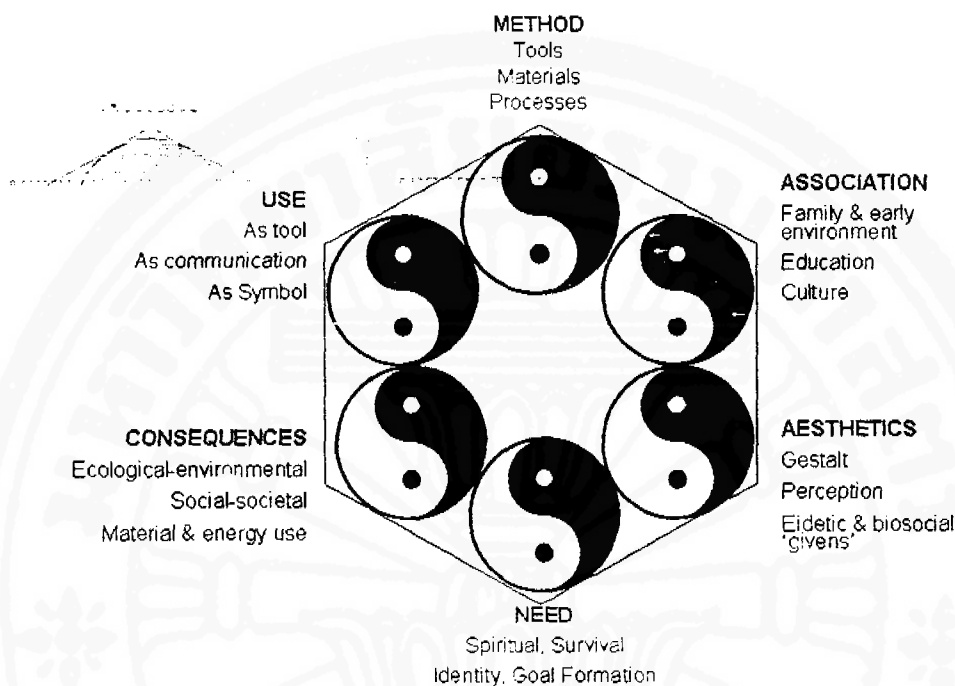
ส่วนปาปาเนก (Papanek, 1995) แนะนำว่าผลงานการออกแบบจะต้องทำหน้าที่สนองต่อเป้าหมายทั้ง 6 ด้านคือวิธีการหรือเทคโนโลยี ความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน (ระหว่างครอบครัว สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ฯลฯ) ความงาม ความจำเป็น (เชิงจิตวิญญาณ การอยู่รอด ฯลฯ) ผลกระทบ (ทางสังคม สิ่งแวดล้อม ฯลฯ) และการใช้สอย ดังแสดงในภาพที่ 2.7 ส่วนในความคิดของภัทรพล เวทยสุภรณ์ (2544) สถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนมีเป้าหมายสั้น ๆ แต่ตรงประเด็นของพุทธที่สุดซึ่งก็คือ เพื่อนำไปสู่วิถีแห่งการใช้ชีวิตที่ปราศจากความทุกข์นั่นเอง

หลักการและแนวทาง หรือวิธีปฏิบัติ

กลยุทธ์หลักในการดึงดูดคนให้สนใจการทำบ้านดินของ บี (Bee กล่าวถึงใน นิรมล มุนจินดา, 2545) คือการแสดงให้เห็นว่างานปั้นดินเป็นเรื่องสนุกและน่าพึงใจ เธอใช้พิธีกรรมทางจิตวิญญาณผสมผสานกับการสอดแทรกความรู้เชิงนิเวศและการทำงานอย่างมีส่วนร่วม ด้วยเทคนิคพื้นเมืองในกระบวนการปั้นบ้าน เธอกล่าวว่าเมื่อคนได้ลงมือปั้นแล้ว “ดินปั้นจะติดอยู่ในซอกเล็บ...

ภาพที่ 2.7

หน้าที่ 6 ด้านของผลงานออกแบบ

ที่มา: Papanek, 1995, p. 34

ติดลงไปถึงกระดูก และซึมลึกเข้าไปถึงหัวใจ" หากเปรียบคน ๆ หนึ่งเป็นดิน คนผู้นั้นก็จะ "กลายร่างและไม่มีวันกลับมาเหมือนเดิมอีก" รวมทั้งจะเก็บความภาคภูมิใจในผลงานของตัวเองและความสุขตามธรรมชาติที่ตนเองได้รับไปเผยแพร่ให้คนอื่นต่อไปเรื่อย ๆ

ปาปาเนก (Papanek, 1995) ขอให้ใช้การออกแบบที่มีเมตตาเป็นเครื่องช่วยพัฒนาจิตวิญญาณ และเสนอให้ใช้ความระมัดระวังเป็นอย่างมากในการออกแบบ โดยคำถามที่นักออกแบบและสถาปนิกจะต้องถามในยุคต่อไป คือ ผลงานของเราจะสามารถ...

- ช่วยสร้างความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมได้หรือไม่
- ทำให้ผู้ถูกเอารัดเอาเปรียบ ใช้ชีวิตได้อย่างง่ายขึ้นหรือไม่
- ลดความเจ็บปวดรวดร้าวได้หรือไม่
- ช่วยเหลือผู้ยากไร้ ผู้ไม่มีสิทธิและผู้ทุกข์ยากได้หรือไม่
- ลดการใช้พลังงานหรือสร้างพลังงานทดแทนได้หรือไม่

ส่วนแนวคิดของภัทรพล เวทย์สุภรณ์ (2544) เป็นแนวคิดแบบถอนราก (radical) จากข้อเสนอให้ผู้ออกแบบปฏิรูปตนเองและเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ด้วยการพิจารณากระบวนการของ

มรรคมหรือธรรมชาติให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก รวมทั้งความคิดแบบวัตถุนิยมตะวันตก เพื่อนำไปสู่การเป็นพุทธะ และการลดละความอยากอันเป็นฐานของระบบเศรษฐกิจพอเพียง

อุปสรรคของการพัฒนาสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน

ปาปาเนก (Papanek, 1995) เห็นว่าส่วนหนึ่งของปัญหาคือการที่สถาปนิก วิศวกร และผู้ออกแบบทั้งหลายยึดติดกับลัทธิ "โมเดิร์น" หรือ "โพสท์โมเดิร์น" ที่เน้นแต่การหาความแตกต่างและความโดดเด่นจนลืมนึกถึงสังคมและสภาพแวดล้อม การไม่แสดงออกซึ่งความคิดในการทำสิ่งที่ถูกต้องทางวิชาชีพอย่างมีพลัง อีกส่วนหนึ่งก็คือการถูกความโลภครอบงำ ทำให้ผู้ออกแบบหลงอยู่ในลัทธิบริโภคนิยมจนคำว่า "รับผิดชอบต่อสังคม" ไม่มีอยู่ในความคิดอีกต่อไป

ในขณะที่ภัทรพล เวทยสุภรณ์ (2544) มองว่าอุปสรรคทุกอย่างเริ่มจากการที่คนไม่เข้าใจถึงทุกขที่มีอยู่และการรับรูปแบบการพัฒนาของต่างชาติมาใช้แบบขาดสติพิจารณา ทำให้เกิดการวางโครงสร้างอำนาจทางการเมืองและทางธุรกิจเป็นแบบอำนาจรวมศูนย์ นำมาซึ่งปัจจัยลบในการพัฒนาอีกมาก ทั้งนี้ เขายังเห็นว่าการมีพื้นฐานทางความคิดและภูมิปัญญาที่เน้นความประสานกลมกลืนกับธรรมชาติอยู่แล้วของคนไทย ย่อมทำให้การสร้างวิถีทางการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นไปอย่างละเอียดอ่อนและเป็นที่ยอมรับได้ง่ายกว่า

3.5 ผลงานวิจัยอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน

ผู้วิจัยได้สืบค้นในฐานข้อมูลวิจัยระดับนานาชาติหลายแหล่ง แต่ไม่พบว่ามิงงานวิจัยที่เป็นเรื่องของการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนโดยตรง อย่างไรก็ตาม มีวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทของฮิลเดอบรอนด์ (Hildebrand, 2002) ดำเนินการสำรวจสถานการณ์เรื่องความยั่งยืนในวงการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมในประเทศแคนาดา ซึ่งพบว่านักออกแบบส่วนมากกระตือรือร้นที่จะสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมตามแนวการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่อุปสรรคสำคัญคือความสับสนในความหมาย "ยั่งยืน" และไม่มีแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนพอ

ในการเดินทางไปค้นหาข้อมูลที่ประเทศสหราชอาณาจักร ผู้วิจัยจึงได้พบวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของเอสเฟนเดียรี (Esfandiari, 1998) ที่ดำเนินการสำรวจอุปสรรคและความเป็นไปได้ของการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน โดยเขาพบว่า ความจริงนักธุรกิจสหราชอาณาจักรมีความห่วงใยสิ่งแวดล้อม แต่ความห่วงใยนี้มักจะถูกสะกดไว้เมื่อการตัดสินใจทางธุรกิจเผชิญกับข้อจำกัดที่สำคัญ 6 ประการ เริ่มตั้งแต่การขาดความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นผลสรุปชัดเจน ความไม่ชัดเจนในนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมของรัฐ การสื่อสารและความร่วมมือบกพร่อง (ทั้งระหว่างภาคธุรกิจกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ระหว่างภาคธุรกิจด้วยกันเอง และระหว่างคนในองค์กรเดียวกัน) กระบวนทัศน์

อนุรักษ์นิยม การขาดความรับผิดชอบหรือจริยธรรมทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนถึงความไม่ตระหนักรู้และไม่เข้าใจในเรื่องของวิสัยทัศน์แห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน

เขาเสนอว่าวิสัยทัศน์แห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน หรือการเปลี่ยนแปลงเชิงวัฒนธรรมไปสู่ค่านิยมแบบสีเขียวจะเป็นจริงขึ้นมาได้ก็ต่อเมื่อมีนโยบายของรัฐที่เอื้อจริงเอื้อจังในการสร้างสรรค์สังคมแห่งประชาธิปไตยที่เปิดพื้นที่ให้กับการแลกเปลี่ยนความคิดเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งต้องเริ่มที่การให้อำนาจ การให้การศึกษา และข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชน

สำหรับผลงานวิจัยของนักวิชาการที่ได้รับการตีพิมพ์เป็นตำราทางสถาปัตยกรรมยั่งยืนเกือบทั้งหมดที่ผู้วิจัยสืบค้นได้ จะเน้นหนักในเชิงกายภาพโดยเฉพาะเรื่องของเทคโนโลยี โดยเป็นการศึกษากรณีตัวอย่างหรือการทดลองเพื่อการประหยัดพลังงานและการใช้วัสดุที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ทั้งระหว่างกระบวนการออกแบบและระหว่างกระบวนการก่อสร้าง ตลอดจนถึงประสิทธิภาพของอาคารเมื่อใช้งานจริง แล้วนำเสนอแนวทางการแก้ปัญหาในด้านเงินลงทุน นโยบายของรัฐ กฎหมาย แนวคิดและวิธีการของสถาปนิก ฯลฯ ซึ่งเน้นในเชิงกายภาพเช่นกัน มีผลงานของสุนทร บุญญานุการ (2545) โรฟฟูเอนท์ส และโธมัส (Roaf, Fuentes, and Thomas, 2003) และ เวล (Vale, 1991a) เป็นอาทิ

ส่วนผลงานระดับการพัฒนาโครงการและการพัฒนาเมือง นอกจากเรื่องเทคโนโลยีแล้ว ก็จะมีการให้น้ำหนักในเรื่องนโยบาย กฎหมายและการลงทุนมากขึ้น ได้แก่ผลงานของตรังใจ บุรณสมภพ และคณะ (2546) เจงกัล เบอร์ดัน และวิลเลียม (Jenks, Williams, and Burton, 2000) กลุ่มสถาปนิกที่ปรึกษาอีซีดีและคณะกรรมการสหภาพยุโรป (ECD Architects & Energy Consultants and Commission for the E.C, 1991) ปีเรพูท (Beerepoot, 2004) เดอ จอนซ์ (de Jonge, 2005) บูน และ ซุนิกกา (Boon and Sunikka, 2004) เป็นต้น

ผลงานวิจัยในเชิงปรัชญาและเชิงประวัติศาสตร์ ประกอบกับการวิจัยกรณีศึกษาที่ลงลึกถึงรายละเอียดกระบวนการเปลี่ยนแปลงมาสู่การออกแบบสถาปัตยกรรมสีเขียว ซึ่งมีการวิพากษ์วิจารณ์วิถีชีวิต ค่านิยม ระบบคิด และระบบจริยธรรมที่ผิดพลาดมาตั้งแต่ยุคแรก ๆ ของอารยธรรมตะวันตก อันเป็นการให้ความสำคัญกับมิติภายในของชีวิตมากขึ้น ได้แก่ผลงานของเวล (Vale, 1991b) ฟาร์เมอร์ (Farmer, 1996) และฮาแกน (Hagan, 2001) เป็นต้น

ผลงานเหล่านี้มักจะกล่าวถึงความไม่ชัดเจนในความหมายของ “ความยั่งยืน” และถึงแม้ผลงานเหล่านี้จะได้กล่าวถึงเรื่องปัญหาความไม่ตระหนักรู้ การปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมเกี่ยวกับการใช้สอยอาคาร รวมทั้งการตัดสินใจเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งประเด็นทางจิตวิญญาณ ไม่ว่าจะกล่าวไว้โดยตรงหรือโดยอ้อม แต่ก็ไม่ได้มีการกล่าวถึงความสำคัญของการพัฒนาทางจิต ความรัก ความห่วงใย หรือสิ่งใด ๆ ที่เกี่ยวกับการสร้างคุณภาพอันเป็นกุศลของใจคนที่จะนำไปสู่การลด ละ เลิกค่านิยมบริโภคนิยม และการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่จะสามารถผลักดันให้ประเด็นความยั่งยืนขึ้นมาเป็นกระแสหลักของสังคมได้แต่อย่างใด ยิ่งกว่านั้น ผลงานบาง

ขึ้นอย่างผลงานของเจงก์ส เบอร์ดัน และวิลเลียม (Jenks, Williams, and Burton, 2000) กลับเสนอว่าการสร้างระบบสาธารณูปโภคให้เพียงพอในระดับที่ประชาชนรู้สึกว่าเขาจะได้รับประโยชน์ และมีชีวิตที่ดีขึ้นจากการเข้าถึงบริการสาธารณะ จะเป็นสิ่งจูงใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีผลดีกับความยั่งยืน ซึ่งแนวคิดเช่นนี้น่าจะส่งเสริมให้มีการบริโภคทรัพยากรมากขึ้นอย่างไม่มีวันสิ้นสุด เพราะ “ความพอเพียง” ที่ว่านั้นไม่อาจเกิดขึ้นได้หากคุณภาพของใจคนยังไม่ได้รับการดูแลให้เติบโตถึงระดับที่จะบริโภคอย่างมีสติเชื่อมโยงถึงความล่มสลายของสิ่งแวดล้อม

ในทางตรงข้าม ผลงานวิจัยของเมทคัลฟ (Metcalf, 1996) กับแจคสัน และสเวนส์สัน (Jackson and Sverrisson, 2002) เป็นผลงานที่มุ่งส่งเสริมการใช้ชีวิตความเป็นอยู่แบบพอเพียง ความแข็งแกร่งของความสัมพันธ์แบบอิงอาศัยกันระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ตลอดจนรวมถึงการพัฒนาจิตวิญญาณ โดยใช้ระบบสังคมเชิงกายภาพและเทคโนโลยีที่ทันสมัยช่วยส่งเสริม ควบคู่ไปกับการรื้อฟื้นภูมิปัญญาโบราณและการสร้างเครือข่ายระดับนานาชาติ ตำราทั้งสองนี้เป็นผลงานวิจัยในเชิงปรัชญาและเชิงประวัติศาสตร์ ประกอบกับการวิจัยกรณีศึกษาซึ่งเป็นชุมชนหมู่บ้านรักษานิเวศ (ecovillage) และมีวิถีที่ให้ความสำคัญกับความเป็นชุมชนสูง (communal living) จำนวนมากในทุกภูมิภาคของโลก ตั้งแต่ในแง่มุมของการก่อตั้ง การออกแบบ ตลอดจนการใช้ชีวิตและความรู้สึกนึกคิดของผู้อยู่อาศัย โดยที่หลายหมู่บ้านก็เป็นชุมชนที่เกิดจากการลงทุนที่ต้องคำนึงถึงผลในเชิงเศรษฐกิจ อีกทั้งมีเรื่องของการจัดสรรและพัฒนาที่ดินเข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อให้คนทุกเพศทุกวัยในยุคปัจจุบันสามารถใช้ชีวิตแบบทางเลือกได้อย่างมี ศานติสุข จึงถือได้ว่าอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนตามแนวบูรณาการไม่ใช่ความฝันแต่เป็นความจริงที่ประจักษ์ชัด ปัญหาที่แต่เพียงว่าจะทำอย่างไรให้มีการเกิดขึ้นของอสังหาริมทรัพย์ประเภทนี้ในวงกว้าง โดยเฉพาะในประเทศไทยซึ่งมีแนวคิดบูรณาการรองรับในสังคมอยู่แล้ว

3.6 บทวิเคราะห์แนวคิดการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน

ความหมายและลักษณะของ “ความที่ยั่งยืน”

หากนำแนวคิดการพัฒนาแบบองค์รวมที่มีองค์ประกอบหลักทั้ง 4 คือ มนุษย์ (ในฐานะที่เป็นบุคคล กาย และใจ) สังคม (รวมถึงระบบเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม) ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ของพระธรรมปิฎก เป็นพื้นฐานในการเปรียบเทียบความหมายของสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนของแนวคิดกระแสหลักและแนวคิดทางเลือกแล้ว จะเห็นความแตกต่างได้ดังแสดงในตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2

เปรียบเทียบความหมายของสถาปัตยกรรมยั่งยืนของแนวคิดกระแสหลักและแนวคิดทางเลือก

แนวคิดทางเลือก	แนวคิดกระแสหลัก
มีความครอบคลุม องค์ประกอบหลักทั้ง 4	หลายแนวคิดแสดงการมองในมุมที่ครอบคลุมเช่นกัน แต่คำจำกัดความที่ผ่านการวิเคราะห์มาอย่างดีของเครเมอร์กลับเน้นเฉพาะสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจ เสมือนไปอิงอยู่กับแนวคิดของ WCED ค่อนข้างมาก
เน้นความเป็นองค์รวม อย่างมีความสมดุลของทุกองค์ประกอบให้ความสำคัญต่อจิตใจและวัตถุในระดับใกล้เคียงกัน	แสดงความต้องการผสมผสานหลายปัจจัยเข้าด้วยกัน แต่ไม่ได้เน้นความเป็นองค์รวม อย่างมีความสมดุลของทุกองค์ประกอบ โดยให้ความสำคัญต่อองค์ประกอบทางวัตถุ ค่อนข้างมาก
มีเป้าหมายเพื่อลดละความต้องการทางวัตถุ จึงเน้นเศรษฐกิจแบบพอเพียง ดำเนินชีวิตตามความต้องการพื้นฐานของชีวิต	มีเป้าหมาย เพื่อสร้างความเท่าเทียมกันในการใช้ทรัพยากร จึงไม่ได้เน้นการปรับปรุงพฤติกรรมการบริโภค และโดยเฉพาะบทสรุปของ เจนคิส และคณะกลับเสนอให้สร้างระบบสาธารณูปโภคเพื่อเป็นสิ่งจูงใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และเครเมอร์กลับไปเน้นความพลืดพลินในการบริโภคอีกด้วย

จะเห็นได้ว่าในแนวคิดทางเลือกนั้นมีการให้ความหมายในเชิงบูรณาการมากกว่าแนวคิดกระแสหลัก แต่ผู้วิจัยเห็นว่าการอธิบายของนักคิดแนวทางเลือกยังไม่มีความชัดเจนในจุดยืนมากพอ จึงขอเสนอใหม่ว่า “มนุษย์นั้นเป็นปัจจัยหลักของการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน เมื่อมนุษย์ที่พัฒนาตนเองแล้วสามารถบูรณาการปัจจัยแห่งอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนที่เหลืออีก 3 ด้านคือสังคม ธรรมชาติแวดล้อม และวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ให้ดำเนินไปอย่างสอดคล้องเกื้อกูลกันได้ อสังหาริมทรัพย์ก็จะได้ทำหน้าที่เป็นเพียงที่พักผ่อนอาศัยประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ ไม่ได้เป็นเครื่องหมายแสดงพลังอำนาจ ไม่ได้เรื่องของการแสดงที่ว่าง รูปทรง ความตื่นตาตื่นใจ หรือเครื่องหมายแห่งความสัมพันธ์ของประวัติศาสตร์ ผืนแผ่นดิน และจิตวิญญาณ รวมทั้งยังไม่ได้เป็นตัวแทนของการใช้เทคโนโลยีและวัสดุที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมอีกด้วย เพราะอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน คือสิ่งแวดล้อมซึ่งมนุษย์สร้างขึ้นจากการบูรณาการที่สมดุลในทุกแง่มุมทุกมิติ และเป็นไปตามระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยของสรรพสิ่งที่อิงอาศัยกันและกันอยู่ในเอกภพ โดยคนตัวเล็ก ๆ ที่มีความรู้พอเพียงและมีจิตใจเมตตา อสังหาริมทรัพย์จึงเป็นเพียงสถานที่

ที่ให้ความอยู่เย็นเป็นสุข แสดงออกถึงความร่มดาเรียบง่ายแต่แฝงไว้ด้วยเสน่ห์ความงามอันล้ำลึก ที่สามารถช่วยยกระดับจิตใจของผู้ที่มาอิงอาศัย ให้ข้ามพ้นจากภพแห่งความยึดมั่นในตัวตน ไปสู่ภพแห่งความตื่นและเบิกบาน อันเป็นภพที่ทุกคนมี 'อิสระ' และเมตตาอย่างล้นเหลือ

คราวเรานี้มาดูกันว่า แนวทางการพัฒนาคนเพื่อให้คนไปสร้างความยั่งยืนตามที่มีผู้นำเสนอไว้แล้วนั้น มีสถานภาพเป็นอย่างไร

หลักการและแนวทาง หรือวิธีปฏิบัติ

เมื่อพิจารณาข้อมูลทั้งหมด จะเห็นว่าแนวคิดที่ปรากฏใน "คำแถลงการณ์ว่าด้วยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเพื่ออนาคตที่ยั่งยืน" ขององค์การสหประชาชาติทั้งสอง รวมทั้งแนวคิดของนักวิชาการอื่น ๆ โดยมากมีความโน้มเอียงไปทางกระแสแนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยม (แบบ WCED) เนื่องจากถือการออกแบบแนวยั่งยืนหรือการค้นหารูปแบบที่เหมาะสมเป็นตัวตั้ง หรือเป็นหลักการใหญ่สำหรับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตทั้งหมด เสมือนการเอา "การออกแบบ" ซึ่งมีความหมายในแง่ของการพัฒนาวิธีและกลยุทธ์ในการคิดสร้างวัตถุมากำหนดให้มนุษย์และสังคมมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยภาพรวมจึงมองเห็นการมุ่งสร้างความเจริญทางวัตถุให้ก้าวไปกับสิ่งแวดล้อมได้ และกล่าวได้ว่า ให้ใช้วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีหรือความรู้เชิงวัตถุนิยมซึ่งมุ่งผลที่เศรษฐกิจเป็นสำคัญ ทั้งนี้ เมื่อมาดูในรายละเอียด ก็พบว่าใน "หลักการของการออกแบบแนวยั่งยืน" มีการพูดถึงความมีส่วนร่วมของชุมชน และความเข้าใจมนุษย์ที่มีความหลากหลาย ใน "ลักษณะของสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืน" สถาปัตยกรรมต้องแสดงความสัมพันธ์ของหลักการทางประวัติศาสตร์ ผืนแผ่นดิน และจิตวิญญาณ ใน "ภาระผูกพันของสถาปนิก" ปรากฏคำว่า "ให้การศึกษา" แต่ทั้งหมดก็เป็นเพียงเพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญและโอกาสสำหรับการออกแบบแนวยั่งยืนเท่านั้น (ไม่ได้พัฒนาคน) โดยใน "ถ้อยแถลงความมุ่งมั่นตั้งใจของสถาปนิก" ยังได้ระบุให้สร้างกระบวนการทัศน์แบบใหม่ ตลอดจนทัศนคติและคุณค่าทางจริยธรรมของตัวสถาปนิกเอง อย่างไรก็ตาม เมื่อไปตรวจสอบใน "แนวทางหรือวิธีปฏิบัติ" ซึ่งมีรายละเอียดแยกย่อยถึงหลายสิบข้อ กลับไม่พบคำตอบเลยว่า จะต้องทำอย่างไร ถึงสามารถสนองต่อ "วาทกรรม" (Discourse) หรือประโยคที่สยบหูลู่เหล่านี้ได้

ลักษณะเช่นนี้จึงบ่งชี้ว่า แนวความคิดไม่สอดคล้องกับวิธีปฏิบัติอย่างชัดเจนและแสดงนัยว่า แนวคิดของการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนกระแสหลักน่าจะมีข้อบกพร่องบางประการ ซึ่งจะส่งผลให้หนทางสู่อสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนจะต้องไม่ราบรื่นเป็นอย่างมาก

ปัจจัยที่ส่งเสริม และอุปสรรคของการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน

ในขั้นตอนนี้สามารถสรุปโดยรวมว่า แล้วนักคิดกลุ่มที่ให้ความสำคัญต่อแนวคิดความยั่งยืนและการพัฒนาแนวสีเขียวมองเห็นปัจจัยส่งเสริมอสังหาริมทรัพย์ ที่ยั่งยืนครบทั้ง 4 ด้าน คือ

มนุษย์ (ในฐานะบุคคล กับฐานะชีวิต ทั้งกายและใจ) สังคม (เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม) ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทั้งนี้ เรื่องเกี่ยวกับมนุษย์จะเป็นเรื่องที่ได้รับ การกล่าวถึงมากที่สุด ส่วนเรื่องอุปสรรคของสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนนั้น สามารถพบได้จากปัจจัยหลักทั้ง 4 เรื่อง โดยที่ปัญหาที่เกี่ยวข้องเนื่องจากมนุษย์จะเป็นเรื่องที่ได้รับการกล่าวถึงมากที่สุดเช่นกัน

แต่เมื่อมองให้ลึกกว่านั้น พบว่าปัญหาคือความเข้าใจปัญหาและสาเหตุของปัญหาไม่ถูกต้องครบถ้วน การที่ยังไม่เข้าถึงการบูรณาการที่สมบูรณ์ การขาดความสมดุลของความคิด ยิ่งกว่านั้นยังไม่เห็นหรือไม่มีการเน้นว่า ตัวมนุษย์ผู้ซึ่งเกี่ยวข้องกับอสังหาริมทรัพย์นั่นเองที่เป็นต้นตอของปัญหา ตลอดจนไม่เห็นความจำเป็นอย่างยิ่งยวดของการพัฒนามนุษย์ ตามความหมายที่ถูกต้องเพื่อให้เป็นแกนหลักในการพัฒนา ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นเรื่องที่สืบเนื่องมาจากปัญหาที่อาจแบ่งได้ออกเป็น 3 กลุ่มคือ ความไม่เข้าใจการพัฒนาโดยเอาคนเป็นศูนย์กลาง แนวคิดขั้นพื้นฐานกับขั้นตอนปฏิบัติการไม่สอดคล้องกัน และความสับสนในการเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ

ปัญหาพื้นฐานในขณะนี้สำหรับผู้มีอาชีพทางอสังหาริมทรัพย์ ไม่เว้นแม้แต่ นักคิดในแนว สีเขียวคือ การที่ไม่สามารถละทิ้งแนวความคิดที่กำลังถือว่ามีผิดซึ่งได้แก่ “ความคิดที่มองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ และถือว่ามนุษย์เป็นผู้ที่จะพิชิตและเข้าครอบครองจัดการกับธรรมชาติได้ตามชอบใจ” อันเป็นรากฐานของอารยธรรมตะวันตกได้ (Ponting, 1991 อ้างถึงใน พระธรรมปิฎก, 2544, น. 113) ทำให้ยังติดอยู่กับการพัฒนาในความหมายที่วนเวียนอยู่กับเรื่องเศรษฐกิจและวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี โดยที่ไม่สามารถจะย้อนกลับมาพิจารณาตัวเองและให้ความสำคัญแก่เรื่องราวของความเป็นมนุษย์ได้อย่างลึกซึ้ง

ถึงแม้จะมีนักคิดอีกจำนวนมากที่หันมาสนใจการพัฒนาโดยเอาคนเป็นศูนย์กลาง แต่ก็ยังคงเป็นศูนย์กลางในแง่ที่จะเป็นผู้ที่จะจัดการและพิชิตธรรมชาติทั้งหมด ด้วยเหตุที่คิดว่าสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติมีไว้เพื่อมนุษย์ ทุกอย่างที่กำลังทำจึงเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์ การพัฒนาโดยเอาคนเป็นศูนย์กลางเช่นนี้จึงปราศจากความตระหนักว่า คนที่พัฒนาดีแล้วจะสามารถนำพาให้การดำเนินการทั้งหมดเป็นไปอย่างถูกต้อง เพื่อมุ่งเน้นการให้ประโยชน์สุขที่เอื้อต่อการเข้าถึงชีวิตที่ดีงามและความเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ นั่นเป็นเพราะความสับสนติดขัดในการเข้าถึงความจริงของธรรมชาติอันมีแต่ระบบความสัมพันธ์แห่ง “เหตุ” และ “ปัจจัย” ที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ดังเช่น คนที่ไปตัดไม้ทำลายป่าและระเบิดภูเขาหินเอามาสร้างอาคารบ้านเรือนอย่างไม่ยั้งคิด วันหนึ่งพอทรัพยากรขาดแคลนและเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมมากมาย จะมาเรียกร้องกันถึงอดีตที่เคยร่ำรวยเงินทองและมีความสุขกายสุขใจเหมือนเดิมก็ไม่ได้

หลายฝ่ายเรียกร้องให้มีการฟื้นฟูจริยธรรมขึ้นมาอีก ก็คิดว่าจริยธรรมที่แท้ตามธรรมชาติเป็นเช่นไร ไม่เข้าใจว่าจริยธรรมเป็นระบบบูรณาการภายในตัวเอง เป็นระบบความสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตที่ยึดหลักทางสายกลางที่จะพาให้มนุษย์เป็นอิสระจากอึดอัดอันเป็นตัวการทำให้การพัฒนาทุกอย่าง รวมทั้งอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนไม่ประสบความสำเร็จทั้งที่พอรู้อยู่บ้างว่าจะอะไรคือปัญหา และอะไรเป็นวิธีแก้ไข แต่ต่างก็ไม่ยอมแก้ และถึงจะแก้ก็ไม่รู้จะแก้อย่างไร รูปการที่ออกมาจึงเหมือนกับที่ทั้งคำแถลงฯ ของ UIA/ AIA และแผนพัฒนาสังคมแห่งชาติของไทยที่มีการโยกการพัฒนาเข้าหาด้านสังคม ศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดีงาม แต่ก็ไม่ได้รับข้อกำหนดส่งเสริมและวิธีปฏิบัติไว้ให้ชัดเจน (พระธรรมปิฎก, 2544, น. 28) นี่จึงเป็นตัวอย่างแรกของการไม่ยอมแก้และการไม่รู้จะแก้ปัญหายังไง

อีกตัวอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาโดยเฉพาะ กล่าวคือ เมื่อถือว่ามนุษย์เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่จะผลักดันให้เกิดความยั่งยืนได้ จนทำให้เกิดความจำเป็นต้องเน้นการพัฒนาโดยเอาคนเป็นศูนย์กลางเช่นนี้ การศึกษา (ศึกษา) จึงต้องเข้ามามีบทบาทในฐานะความจำเป็นพื้นฐานที่สุดในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่กล่าวมา ดังที่ในทางพุทธศาสนาถือว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึก” หลักนี้เป็นแกนสำคัญของจริยธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้จริยธรรมมีความหมายเท่ากับการศึกษา” (พระธรรมปิฎก, 2544, น. 74-158) ส่วนองค์กรต่าง ๆ ก็เห็นว่าการศึกษาคือเป็นกุญแจที่สำคัญในการเปิดประตูสู่ความสำเร็จของการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ เช่นเอกสารของกรมพลังงานแห่งสหรัฐ (Smart Communities Network, online, 2005) จดหมายข่าวอาคารอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (Environmental Building News, cited by Rocky Mountain Institute, 1998, p. 184) และหนังสือสรุปการประชุมของสภาคนปกติ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์แห่งประเทศไทย (Sahachaisaeree, 2000, p. 1)

ถึงแม้จะมีการระบุว่า การศึกษามีความสำคัญต่อสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนมากมายขนาดนี้ สถาบันการศึกษาทั้งหลายกลับยังให้ความสำคัญในการปฏิรูปหลักสูตรมาสนับสนุนแนวคิดนี้น้อยมาก ขณะนี้กว่า 10 ปี นับตั้งแต่ UIA/ AIA ออกคำแถลงการณ์ว่าด้วยอนาคตที่ยั่งยืน ในสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นมหาอำนาจทางการศึกษาและเป็นต้นตอความคิดการพัฒนายั่งยืนและมีสถาบันซึ่งมีหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตร์กว่าร้อยแห่ง (The National Architectural Accrediting Board, online) มีเพียงประมาณ 10 แห่งเท่านั้น ที่มีการเรียนการสอนเกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืน (Shepherd, online, 2002) โดยในจำนวนนี้มีเพียงที่มหาวิทยาลัยแห่งวอชิงตัน (University of Washington, online) และมหาวิทยาลัยบอล สเตท (Ball State University, online) ที่ทุ่มเทให้การศึกษาวิจัย ตลอดจนเน้นปรัชญาสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนมาก

ที่สุด ทั้งนี้มีเพียงมหาวิทยาลัยนโรปะ (Naropa University, online) ที่ให้การศึกษาทางโลกไปพร้อมกับการปฏิบัติพัฒนาการทางจิต

ในอังกฤษและออสเตรเลียมีหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตร์รวมกันแล้วไม่เกิน 10 แห่ง ในจำนวนนี้มีเพียงที่มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด บริดจ์ ที่มุ่งเทให้กับการศึกษาวิจัย ตลอดจนเน้นปรัชญาสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนมากที่สุด (Universities and Colleges Admissions Service for the UK., online; IDP Education Australia, online; Oxford Brookes University, online) ส่วนในเมืองไทยก็มีที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเท่านั้น ที่กล่าวถึงการออกแบบที่รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและการประหยัดพลังงานอยู่บ้าง โดยเฉพาะกรณีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่อยู่ระหว่างการก่อสร้างศูนย์นวัตกรรมเทคโนโลยีทางสถาปัตยกรรมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่สถาบันทั้งหลายเหล่านี้ก็ไม่ได้บรรจุแนวคิดการออกแบบแนวยั่งยืนเป็นหลักในหลักสูตรการเรียนการสอน⁵

สรุป การศึกษาแนวคิดการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ ช่วยให้ผู้วิจัยเกิดความเข้าใจสาระสำคัญดังต่อไปนี้

- การที่พบว่าวิวัฒนาการทางจิตวิญญาณกับสถาปัตยกรรมและผังเมือง เป็นวิวัฒนาการเชิงบูรณาการที่มีลักษณะพัฒนาการไปสู่ระดับที่สูงขึ้น ช่วยให้เกิดความมั่นใจว่าที่มาและตัวปัญหาของการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์คือกระบวนการทัศน์อัตโนมัติ รวมทั้งเกิดความมั่นใจว่ามีความจำเป็นที่จะต้องบูรณาการวิถีวิทยาการวิจัยเชิงจิตวิญญาณเข้าสู่การออกแบบการวิจัย
- การที่พบว่าปรากฏการณ์ของกระบวนการทัศน์อัตโนมัติในวงการอสังหาริมทรัพย์ไทย เป็นปรากฏการณ์ที่มีการเกิด-ดับ สอดคล้องกับปรากฏการณ์ในวงการอสังหาริมทรัพย์โลก ช่วยให้เกิดความมั่นใจว่า การนำแนวคิดบูรณาการ โดยเฉพาะเรื่อง "กฎธรรมชาติ" และความเป็น "ส่วนหนึ่งของทั้งหมด" เข้ามาบูรณาการกับแนวคิดการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์จะช่วยให้การวิเคราะห์และอธิบายปรากฏการณ์ตั้งแต่ระดับโลกจนถึงระดับท้องถิ่นมีความชัดเจนและความหนักแน่นทางวิชาการ

⁵ ข้อมูลจากการตรวจสอบปรัชญาการศึกษาประกอบกับรายวิชาในหลักสูตรสถาปัตยกรรมทาง website ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยรังสิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

- การทบทวนวรรณกรรมด้านอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนตามแนวคิดกระแสหลักและแนวคิดทางเลือก นอกจากจะช่วยให้เกิดความเข้าใจถึงที่มาที่ไป รวมทั้งแนวคิดการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนของทั้งสองกระแสแล้ว ยังช่วยให้มองเห็นตัวแปรที่จะนำไปใช้ในการรอบคอบการวิจัยเชิงบูรณาการส่วนต่าง ๆ

- การค้นคว้าผลงานวิจัยอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนช่วยให้ทราบถึงความขาดแคลนผลงานด้านอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะผลงานในเชิงจิตวิญญาณ นอกจากนั้น ยังช่วยให้รู้จักชุมชนที่เป็นตัวอย่างของการพัฒนาเชิงบูรณาการจำนวนมากทั่วโลกซึ่งเป็นประโยชน์ในการคัดเลือกกรณีศึกษา

- สาระสำคัญที่สุดที่พบจากการศึกษาได้แก่ การที่ทุกฝ่ายต่างเห็นพ้องว่าปัญหาของการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนอยู่ที่ตัวมนุษย์ คือมนุษย์ซึ่งเป็นทั้งปัจจัยส่งเสริมและเป็นอุปสรรคจำเป็นต้องได้รับการพัฒนา เพื่อปรับเปลี่ยนจิตสำนึกและพฤติกรรมเสียใหม่โดยใช้ระบบจริยธรรมและการศึกษา แต่ในทางปฏิบัติจนถึงขณะนี้กลับไม่มีความคืบหน้ามากนัก ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นเพราะยังมองว่าจริยธรรมกับการศึกษาแยกส่วนกันอยู่ จึงมีความจำเป็นต้องศึกษากระบวนการเกิดขึ้นของอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนจากปรากฏการณ์จริงอีกครั้งหนึ่ง เพื่อหาข้อสรุปสร้างเป็นแม่แบบใหม่ที่บูรณาการเหตุปัจจัยรอบด้าน โดยเฉพาะการพัฒนายกระดับจิต ซึ่งสามารถใช้ในการผลักดันให้เกิดการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนได้ในระดับมหภาคต่อไป

แนวคิดแบบบูรณาการบอกไว้ว่าจิตของมนุษย์นั่นเองที่เป็นตัวกำหนดความคิดและการกระทำ หากจิตพัฒนาไปในระดับสูงขึ้น คือจิตใจดีงามมากขึ้น ปัญญาที่เป็นความเข้าใจความเป็นจริงทั้งหลายก็จะกระจ่างแจ้งยิ่งขึ้นด้วย แต่ขณะเดียวกัน พัฒนาการทางจิตจะเกิดขึ้นไม่ได้หากปราศจากปัจจัยแวดล้อมที่เกื้อกูล ซึ่งปัจจัยสำคัญคือกัลยาณมิตรนั้นจำเป็นจะต้องมีความเข้าใจในตัวคนที่แท้จริงของผู้ที่จะเข้าสู่กระบวนการพัฒนามาก่อน ดังที่เบคค์ (Beck, 2001) ได้เสนอให้ทุกฝ่ายหันกลับมาทำความเข้าใจเรื่องที่เป็นภายในของมนุษย์ด้วยกันมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับที่พระพุทธองค์จะทรงสอนผู้ใดก็จะทรงสอนตามความเหมาะสมแก่จริตของคนผู้นั้นเช่นกัน ดังนั้นการศึกษาวิจัยด้านจิตวิญญาณจึงถือเป็นส่วนสำคัญยิ่งสำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ แต่ด้วยเหตุที่ปัจจุบันผลงานวิจัยที่เป็นงานวิเคราะห์ลักษณะของจิตโดยตรงยังไม่มีที่แพร่หลายในประเทศไทย ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องแสดงการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการวิจัยเชิงจิตวิญญาณเอาไว้ในที่นี้ด้วย

4 หลักการวิจัยเชิงจิตวิญญาณ

ผลงานวิจัยที่แสดงถึงการพัฒนาเชิงจิตวิญญาณจากการวิเคราะห์ลักษณะของจิตโดยตรง ซึ่งแพร่หลายเป็นอย่างมากในประเทศตะวันตกขณะนี้ จัดอยู่ในศาสตร์ของ 2 สำนักคิดใหญ่ ๆ คือ จิตวิทยาพัฒนาการ (Developmental psychology) และจิตวิทยาเหนือตน (Transpersonal Psychology) อย่างไรก็ตาม ผลงานวิจัยลักษณะนี้ยังไม่เป็นที่แพร่หลายในประเทศไทยดังที่ได้กล่าวแล้ว เพราะการวิจัยในสาขาจิตวิทยาในประเทศไทยเกือบจะทั้งหมดยังอยู่ภายใต้กระบวนทัศน์แบบกลไก (โลรีซ์ โพธิแก้ว, บรรยาย, 2545) ประกอบกับองค์ความรู้ในแวดวงวิชาการที่เกี่ยวข้องก็ยังจำกัดอยู่ในสาขาวิชาของตนมาก ผู้วิจัยจึงศึกษาหลักการวิจัยเชิงจิตวิญญาณ เพื่อทำความเข้าใจกับแนวทางหลักที่จะใช้ในการดำเนินงานวิจัยด้วยการบูรณาการข้อเด่นจากแนวคิดของจิตวิทยาดังต่อไปนี้

4.1 วิธีวิทยาในการประเมินผลและวิจัยงานพัฒนาด้านจิตวิญญาณ ที่ให้ข้อเสนอแนะในการสืบค้นข้อมูลและการพัฒนาตัวบ่งชี้ตามบริบทไทย ซึ่งรวมถึงการประยุกต์พุทธธรรมในการวิจัย

4.2 วิธีวิทยาในการวิจัยประสบการณ์เหนือตน ที่เปิดโลกทัศน์สู่ "การสืบค้นแบบบูรณาการ" ด้วยคำอธิบายการบูรณาการวิธีวิจัยประเภทต่าง ๆ ในทุกขั้นตอน

4.3 วิธีวิทยาในการวิจัยตามทฤษฎีเกลียวพลวัตรบูรณาการ ที่ให้เครื่องมือ ตัวบ่งชี้ และกลวิธีในการสืบค้นและวิเคราะห์ข้อมูลที่สมบูรณ์ที่สุด

4.1 วิธีวิทยาในการประเมินผลและวิจัยงานพัฒนาด้านจิตวิญญาณ

การวิจัยเชิงจิตวิญญาณได้รับความสนใจอย่างจริงจังในประเทศไทยเมื่อสำนักงานสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มีเป้าหมายที่จะสร้างเสริมสุขภาพจิตวิญญาณในสังคมไทย จึงได้จัดการประชุมระดมสมอง เพื่อหาแนวทางในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย เมื่อวันที่ 17 ธันวาคม 2544 โดยมีผู้นำทางความคิดอย่างประเวศ วะสี โสภณ สุภาพงษ์ และแม่ชีคันสนีย์เข้าร่วมการประชุมด้วย (สำนักงานสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, ออนไลน์, 2544)

ต่อมา สสส. ได้ให้ทุนสนับสนุนโครงการวิจัยและประเมินผลกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จึงได้มีการจัดการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่อง "วิธีวิทยาในการประเมินผลและวิจัยงานพัฒนาด้านจิตวิญญาณ" ขึ้นเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2546 เพื่อหาแนวทางสำหรับการประเมินผลดำเนินการของโครงการดังกล่าว โดยโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (บรรยาย, 2546) ได้นำเสนอแนวความคิดพื้นฐานไว้ว่า

การทำการวิจัยเชิงจิตวิญญาณเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับนามธรรมมาก เพราะนักวิจัยจะต้องเข้าไปศึกษาเรื่องราวภายในจิตใจหรือพัฒนาการทางจิตของผู้อื่น ซึ่งปกติจะเป็นเรื่องที่รู้ได้เฉพาะตัวของบุคคลผู้นั้นเอง ดังนั้นนักวิจัยจึงไม่สามารถยึดติดกับวิธีวิทยาดั้งเดิม ที่พัฒนามาจากฐานความรู้วิทยาศาสตร์กายภาพ ซึ่งเน้นเฉพาะการวัดปริมาณและการมองโลกในเชิงวัตถุ และจำเป็นต้องสร้างเครื่องมือวิจัยขึ้นมาใหม่โดยอาศัยฐานความรู้จากปรัชญาหรือคำสอนทางศาสนาเป็นหลัก โดยมีประเด็นสำคัญในปรัชญาวิทยาศาสตร์กายภาพที่นักวิจัยเชิงจิตวิญญาณควรจะหลีกเลี่ยงคือ

- วิธีคิดตรรกะตรงด้วยเหตุและผลตามแนวเส้นตรง
- การพิสูจน์ความเป็นจริงด้วยการวัดค่าเชิงประจักษ์
- ความเชื่อที่ว่าทุกอย่างเป็นไปได้ตามกฎธรรมชาติซึ่งตายตัว และมนุษย์สามารถเข้าใจ

ตลอดจนอธิบายกฎนั้นได้โดยสิ้นเชิง

- การนำเอาความรู้หน่วยย่อยมาอธิบายปรากฏการณ์ที่เป็นองค์รวมของเหตุปัจจัย
- จากนั้น เขาได้เสนอข้อสังเกตเพื่อการสร้างกรอบคิดของงานวิจัยไว้ว่า
- จิตวิญญาณไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นเรื่องทางศาสนา และไม่จำเป็นที่จะเป็นเรื่องของ

ภพอื่นชาติอื่น แต่ศาสนาเปรียบเสมือนทางเข้าและเส้นทางที่สำคัญซึ่งสามารถนำไปสู่เป้าหมายทางจิตวิญญาณได้ในภพชาติปัจจุบัน

- สุขภาวะทางจิตวิญญาณปรากฏอยู่ในบริบททางวัฒนธรรม และมีความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมอย่างแยกไม่ออก ดังนั้นการประเมินผลต่าง ๆ จะต้องประเมินในบริบทนั้น

- การบรรลุความสมบูรณ์ทางจิตวิญญาณ ไม่เป็นเหตุและผลแบบตรงไปตรงมา สิ่งที่ไม่คาดฝันอาจเกิดขึ้นได้เสมอ และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นสามารถตีความหมายได้หลายหลาก

- ถึงแม้ปรากฏการณ์ทางจิตวิญญาณเป็นเรื่องปัจเจกภาพ แต่ปรากฏการณ์ก็เป็นสิ่งที่สามารถเข้าถึงได้ร่วมกันในชุมชนของผู้ปฏิบัติ ดังนั้น ในการสรรหาชุมชนเพื่อการประเมินประสบการณ์ทางจิตวิญญาณจึงต้องมุ่งความสนใจไปยังชุมชนที่มีการปฏิบัติเป็นเบื้องต้น

ในการวิจัยและการประเมินผล นักวิจัยจะต้องสามารถแยกแยะความหมายของความรู้ และเข้าใจว่าความรู้ที่จะไปประเมินนั้นอยู่ในสารบบใด ซึ่งครอบคลุมถึง

- การรู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร อะไรทำอย่างไร
- การรู้ความแตกต่างของความรู้แบบพุทธิปัญญา หรือความรู้ที่เกิดจากการใช้เหตุผล (cognitive, intellectual) กับความรู้ที่ฝังอยู่ในเรือนร่าง (embodied knowledge) และความรู้ที่เกิดขึ้นเอง (intuition)
- การรู้ความแตกต่างของการรู้ (knowing) กับการระลึก (realization)

- การรู้ความสัมพันธ์ของการรู้ และความสามารถในการอธิบายออกมาเป็นคำพูด
- การรู้ความแตกต่างของความเป็นจริงที่เป็นสากล กับความรู้เฉพาะ
- การรู้ความแตกต่างของ “ความรู้” (knowledge) ซึ่งตามหลักของปรัชญาตะวันตกถือว่าผู้รู้ สภาวะแห่งการรู้ และสิ่งที่ถูกรู้แยกกัน ไม่เกี่ยวข้องกัน กับคำว่า “ภูมิปัญญา” (wisdom) ซึ่งถือว่าผู้รู้และสภาวะแห่งการรู้เป็นหนึ่งเดียวกัน

เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางจิตวิญญาณไม่ได้เกิดขึ้นตามหลักเหตุและผลที่แน่นอน ดังนั้น การประเมินดังกล่าวจึงไม่สามารถกระทำได้โดยตรง แต่จะต้องดำเนินการโดยการศึกษาเปรียบเทียบจาก (1) กิจกรรมที่ใช้หลักคิดทางศาสนาเป็นพื้นฐานในกระบวนการทำงาน (2) ความเข้มแข็งของชุมชนและสภาวะหรือเหตุปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้เกิดพัฒนาการทางจิตวิญญาณ และ (3) กลไกที่ใช้ในการตรวจสอบตนเองอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งนักวิจัยสามารถสืบค้นข้อบ่งชี้การมีพัฒนาการทางจิตวิญญาณได้จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 2 ระดับ ดังต่อไปนี้

1) ระดับปัจเจก ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้สนับสนุน และผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมโดยตรง ซึ่งประเด็นที่นักวิจัยอาจเข้าไปศึกษาได้แก่

- เหตุปัจจัยที่ทำให้บุคคลผู้นั้นประพฤติตนตามหลักคุณธรรมอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งผลแห่งการเติบโตจากส่วนในของชีวิตซึ่งบุคคลผู้นั้นได้รับ

- บทบาทในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งในองค์กรหรือกระบวนการสร้างความเจริญเติบโตทางจิตวิญญาณให้กับชุมชน

- การเป็นกัลยาณมิตรในทางธรรมให้กับผู้อื่น

2) ระดับชุมชน ปัจจัยที่เอื้อให้เกิดความเจริญงอกงามทางจิตวิญญาณที่นักวิจัยสามารถนำมาใช้ในการประเมิน แบ่งเป็นโครงสร้างพื้นฐานทางจิตวิญญาณ และสลับปลายะ

2.1) โครงสร้างพื้นฐานทางจิตวิญญาณ ประกอบด้วย

- แหล่งความรู้และภูมิปัญญาที่มีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา ได้แก่ ตำรา คติชน พิธีกรรมและพิธีการ การใช้อุปมาอุปไมยและระบบสัญลักษณ์ ตลอดจนหลักปฏิบัติที่แฝงอยู่ในขนบธรรมเนียมและประเพณี

- ส่วนประกอบที่มีลักษณะเป็นสถาบัน ได้แก่ สถานที่ประกอบพิธีกรรม (โบสถ์ วัด มัสยิด) ผู้นำทางจิตวิญญาณ ชุมชนผู้ปฏิบัติธรรม โครงสร้างชีวิตทางสังคมที่ดึงดูดให้คนได้มาพบปะกัน และเครือข่ายการสื่อสารข้อมูลข่าวสาร

- รูปแบบการจัดตั้งและการจัดการระบบทางสังคมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการพัฒนาจิตวิญญาณ มีทั้งส่วนที่เกี่ยวข้องกับ “กาล” (เวลา) และ “เทศะ” (สถานที่) ตัวอย่างเช่น การจัดเวลา

สำหรับการทำพิธีกรรมในรอบปีเพื่อชักนำให้คนเข้าใกล้ศาสนธรรม การจัดเวลาสำหรับการฉลองหรืองานรื่นเริงตามประเพณีท้องถิ่น การจัดเวลาสำหรับพิธีกรรมส่วนบุคคลที่แฝงไว้ด้วยหลักธรรมตั้งแต่เกิดจนตาย การจัดสรรพื้นที่สำหรับการฟื้นฟูสุขภาพทางจิตวิญญาณอันมีลักษณะสอดคล้องกับการใช้ชีวิตประจำวันส่วนบุคคล และการจัดสรรพื้นที่ที่เอื้อต่อการดำเนินกิจกรรมเสริมสร้างสุขภาพทางจิตวิญญาณแบบเป็นหมู่คณะ

2.2) สัมปายะ คือสภาวะแวดล้อมที่เกื้อกูลให้โครงสร้างพื้นฐานทางจิตวิญญาณทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วย

- ความพอเพียงของเครื่องอุปโภคบริโภค เพื่อการยังชีพ
- การอยู่ร่วมกันของผู้คนหลากหลายวัยวุฒิ
- ความสมดุลของกฎเกณฑ์ระหว่างเพศหญิงชาย
- ความเป็นหนึ่งเดียวของชุมชน โดยปราศจากอำนาจครอบงำ
- จังหวะต่าง ๆ ของชีวิตที่ไม่เร่งรัด เร่งรีบ
- การมีมรดกทางวัฒนธรรมร่วมกัน

เมื่อนักวิจัยได้ทราบถึงแหล่งข้อมูลที่จะนำไปสู่การสืบค้นข้อบ่งชี้การมีพัฒนาการทางจิตวิญญาณแล้ว ก็สามารถเข้าสู่กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพและการประเมินพัฒนาการทางจิตวิญญาณโดยเริ่มที่การเตรียมความพร้อมของนักวิจัยเอง ตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

- 1) ทำความเข้าใจหลักคำสอนและหลักปรัชญาการปฏิบัติตนตามวิถีชีวิตของชุมชนนั้นทั้งในแง่ภววิทยาและญาณวิทยา
- 2) ค้นหาทฤษฎีหรือหลักการสำคัญของการเติบโตทางจิตวิญญาณ ซึ่งปรากฏอยู่ในประเพณีปฏิบัติหรือแบบแผนที่ใช้ปฏิบัติ เช่น หลักการทำทาน และหลักการถือสัจจะ เป็นต้น ทั้งนี้ นักวิจัยควรระบุได้ด้วยว่าหลักการที่ค้นพบได้นำมาจากส่วนใดของคำสอนและปรัชญาหลัก
- 3) ตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับหลักปฏิบัติ โดยชี้ว่าชุมชนอยู่ในสถานะใดของแบบแผนที่ใช้ปฏิบัติ รวมทั้งสืบค้นว่าผู้คนในชุมชนมีความเข้าใจและนำหลักปฏิบัติไปใช้สร้างความเจริญเติบโตทางจิตวิญญาณได้อย่างไร
- 4) ทำความเข้าใจปัญหาด้านจิตวิญญาณของชุมชนว่าเป็นที่รับรู้และเข้าใจในแง่มุมใดลักษณะใดบ้าง เพื่อนำไปสู่การนิยามปัญหา
- 5) ประเมินลักษณะของโครงการเพื่อการสร้างเสริมคุณภาพทางจิตวิญญาณในชุมชนว่าสอดคล้องกับประเด็นต่าง ๆ ที่ได้ศึกษามาแล้วทั้งหมดข้างต้นหรือไม่

4.2 วิธีวิทยาในการวิจัยประสบการณ์เหนือตน (Transpersonal Experiences)

กลุ่มทฤษฎีจิตวิทยาเหนือตน (Transpersonal Psychology) มีพัฒนาการมาจากผลงานศึกษาของนักจิตวิทยาผู้ซึ่งคนไทยจำนวนมากรู้จักดี เช่น ฟรอยด์ (Freud) จุง (Jung) และมาสโลว์ (Maslow) เป็นต้น (Transpersonal Psychology, online, 2006) ในปี 1994 เบราต์ และ แอนเดอร์สัน (Braud and Anderson, 1998, pp. ix-xvi, xxi-xxxi, 35-68, 71-75, 256-258) แห่งสถาบันจิตวิทยาเหนือตน (Institute of Transpersonal Psychology) ได้นำเสนอวิธีการวิจัยประสบการณ์เหนือตน อันเป็นวิธีวิจัยที่เป็นผลจากการบูรณาการจุดเด่นของวิธีวิทยาต่าง ๆ ที่ใช้กันมาแต่เดิมเข้ากับมรรควิธีของศาสนา เพื่อช่วยให้การวิเคราะห์มีความแม่นยำ และครอบคลุมการอธิบายปรากฏการณ์ทั้งทางโลกธรรมชาติและโลกแห่งมนุษยชาติซึ่งมีความโยงใยสัมพันธ์เป็นหนึ่งเดียวกันโดยพื้นฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของเหตุปัจจัยและผลจากการมีประสบการณ์แบบเหนือตนที่มีต่อสุขภาพความอยู่เย็นเป็นสุข และพัฒนาการทางจิต ตลอดจนผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมได้ดียิ่งขึ้น ด้วยการที่นักวิจัยนำการตระหนักรู้ (awareness) การหยั่งรู้เอง (intuition) และการรับรู้ในขณะจิตอยู่ในสภาวะแตกต่างกัน (alternative states of consciousness) เช่น ขณะสวดมนต์ ขณะเข้าสมาธิ ขณะฝัน หรือขณะจินตนาการ ฯลฯ มาใช้ในการดำเนินการวิจัยโดยตรง ซึ่งวิธีปฏิบัติเหล่านี้อาจรวมเรียกว่าเป็นกิจกรรมเพื่อการทำความเข้าใจกับตนเอง (self-realization) ที่นอกจากจะช่วยให้ นักวิจัยสามารถเข้าถึงความรู้ในระดับใจ (mind) และวิญญาณ (spirit) แล้ว ยังมีผลโดยอ้อมที่จะทำให้ตัวนักวิจัยเองมีพัฒนาการทางจิตในขณะที่ดำเนินการวิจัย ซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของโลกไปในเชิงสร้างสรรค์ได้ในที่สุด

ในระยะแรก ถึงแม้กลุ่มผู้ที่พัฒนาวิธีวิจัยรวมทั้งผู้ที่ผลิตผลงานวิจัยตามแนวคิดนี้ส่วนมากจะมีเป้าหมายพื้นฐานเน้นหนักไปในการศึกษาประสบการณ์พิเศษของมนุษย์ เช่น การสื่อสารกับสัตว์ การมีประสาทสัมผัสที่หก การอิมเมจิอย่างล้นเหลือ หรือหลายต่อหลายครั้งก็ใช้ในการศึกษาผู้มีประสบการณ์ผ่านชั้นวิกฤตของโรคมะเร็งและเอดส์ แต่กลุ่มดังกล่าวก็เห็นว่า วิธีวิจัยแบบนี้น่าจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในแวดวงวิชาการอื่น ๆ อย่างการศาสนา การแพทย์ สังคมวิทยา การศึกษาจิตสำนึก (consciousness studies) หรือชุมชนแห่งการเรียนรู้ในองค์กรธุรกิจ (learning communities in corporate business) เป็นต้น

วิธีวิจัยประสบการณ์เหนือตนมีอยู่ 5 แนวทางด้วยกัน แต่ที่ผู้วิจัยจะนำมาเสนอในที่นี้ได้แก่แนวทางที่เรียกว่าการสืบค้นแบบบูรณาการ (integral inquiry approach) เนื่องจากเป็นแนวทางที่ประกอบขึ้นจากวิธีวิจัยหลากหลายรูปแบบอย่างเป็นระบบ เพื่อตอบสนองต่อความ

จำเป็นในการใช้ศึกษาประสบการณ์ของมนุษย์ ที่มีระดับขั้นและความสลับซับซ้อนแตกต่างกันอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งนักวิจัยสามารถเลือกใช้บางรูปแบบหรือผสมผสานกันตามความเหมาะสมในแต่ละขั้นตอนตามลำดับของการวิจัย ดังตารางที่ 2.3 กล่าวคือ

ขั้นที่ 1 รับรู้และทำความเข้าใจ เพื่อการบรรยายประสบการณ์อย่างละเอียดและลึกซึ้งมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ตลอดจนเพื่อทำความเข้าใจความรู้สึกที่ได้จากการมีประสบการณ์เช่นนั้น ด้วยการใช้วิธีวิทยาทางสังคมศาสตร์ที่เน้นข้อมูลเชิงคุณภาพหลายวิธีผสมผสานกัน อย่างเช่นการใช้วิธีวิจัยเชิงสืบค้นและแก้ปัญหา (heuristic) ร่วมกับวิธีวิจัยเชิงส่งเสริมสิทธิสตรี (feminist) ในการศึกษาประสบการณ์และความคิดเห็นของผู้ด้อยโอกาส ย่อมทำให้ผู้เขียนได้รับความจริงในมิติต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการสร้างแนวทางการเคลื่อนไหวเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้

การทำวิจัยในขั้นตอนนี้ หากได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและยาวนานพอก็จะสามารถเปิดโอกาสให้คน ๆ หนึ่งได้เล่าถึงประสบการณ์ของตนเอง จากการสัมภาษณ์ในรูปแบบใด ๆ ก็ตาม ย่อมทำให้คนผู้นั้นได้ตรวจสอบและทำความเข้าใจตนเองอย่างละเอียด ในขณะที่ตัวผู้สัมภาษณ์เองย่อมได้ฝึกฝนการทำสมาธิและการเข้าอกเข้าใจไปพร้อมกันด้วย

ขั้นที่ 2 อธิบาย เพื่อการประมวลข้อมูลสร้างเป็นแนวคิด หรือคำอธิบายประสบการณ์ในเชิงประวัติศาสตร์และในเชิงทฤษฎี ตัวอย่างเช่น การใช้วิธีวิทยาเชิงประวัติศาสตร์ (historical) ช่วยค้นหา รวบรวม และตรวจสอบข้อมูลหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับเหตุปัจจัยและลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในอดีต การใช้วิธีวิจัยเชิงการตีความ (hermeneutic) ช่วยสืบค้นความหมายที่แอบแฝงซ่อนเร้นอยู่ในข้อมูล และการใช้วิธีวิจัยเชิงทฤษฎี (theoretical) ช่วยในการพัฒนาและทดสอบลักษณะแม่แบบหรือทฤษฎี เป็นต้น

ขั้นที่ 3 คาดการณ์ เพื่อการบ่งชี้ถึงสภาพแวดล้อมและช่วงเวลาที่มีประสบการณ์ค่อย ๆ ปรากฏชัดขึ้น ซึ่งนั่นก็คือการบ่งชี้ถึงเหตุ ปัจจัยและคุณลักษณะที่เกิดขึ้นพร้อมกัน ตลอดจนอุปสรรคของการเกิดประสบการณ์ ทั้งนี้ โดยวิธีวิจัยเชิงสหสัมพันธ์ (correlational) ในการสังเกตความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรของหลายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกันโดยธรรมชาติ แล้วจึงค้นหาความแตกต่างที่เป็นมูลเหตุของประสบการณ์ระหว่างปัจเจกหรือกลุ่มประชากร ด้วยวิธีวิจัยเชิงเปรียบเทียบสาเหตุ (causal-comparative)

ตารางที่ 2.3

วิธีวิจัยดั้งเดิมที่เหมาะสมสำหรับการตอบคำถามวิจัย แบ่งกลุ่มตามประเภทคำถาม

ลำดับขั้นตอนการวิจัย			
วิจัยเชิงคุณภาพ	←----->		วิจัยเชิงปริมาณ
รับรู้และทำความเข้าใจ	อธิบาย	คาดการณ์	ควบคุม
วิจัยเชิงคุณภาพ	วิจัยเชิงปริมาณ		
เก็บข้อมูล	สร้างแนวคิดสรุปภาพ ปรากฏการณ์	วิเคราะห์ กระบวนการ	ทำให้เกิดผล
ประสบการณ์เหนือตน ของ ก. คืออะไร	เราจะประมวลแนวคิด สำหรับ ก. ในลักษณะ ไหน มีสิ่งใดที่จะเป็น ประโยชน์ในการ อธิบายหรือตีความ ก. บ้าง	กระบวนการเหนือตน ของ ก. เป็นอย่างไร มีคุณลักษณะอะไร ปรากฏขึ้นบ้าง สิ่งใด เป็นตัวกำหนดการ เกิดขึ้นของ กระบวนการนั้น สิ่งใด เป็นตัวกระตุ้น/ อุปสรรค	อะไรคือผลลัพธ์จาก การที่ ก. มี ประสบการณ์นั้น ๆ
- Phenomenological	- Theoretical	- Correlational	- Experimental
- Heuristic	- Historical	- Causal-comparative	- Quasi-experimental
- Narrative	- Grounded theory	- Field studies	- Single-subject
- Life stories	- Content analysis		- Action research
- Case studies	- Textual analysis		
- Feminist approaches	- Discourse analysis		
- Organic approach	- Hermeneutics		
- Interview			
- Questionnaires			
- Surveys			

ที่มา: Braud and Anderson, 1998, p. 38

ขั้นที่ 4 ควบคุม หมายถึงการควบคุมตัวแปรในการทำวิจัยเชิงทดลอง เพื่อป้องกันหรือประเมนผลกระทบและสิ่งที่เกิดขึ้นสืบเนื่องจากประสบการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่มีต่อชีวิตของผู้ที่ผ่านประสบการณ์นั้น ซึ่งวิธีการเช่นนี้สามารถสร้างความมั่นใจในการที่จะนำข้อเสนอกจากการวิจัยไปใช้ในสถานการณ์จริง

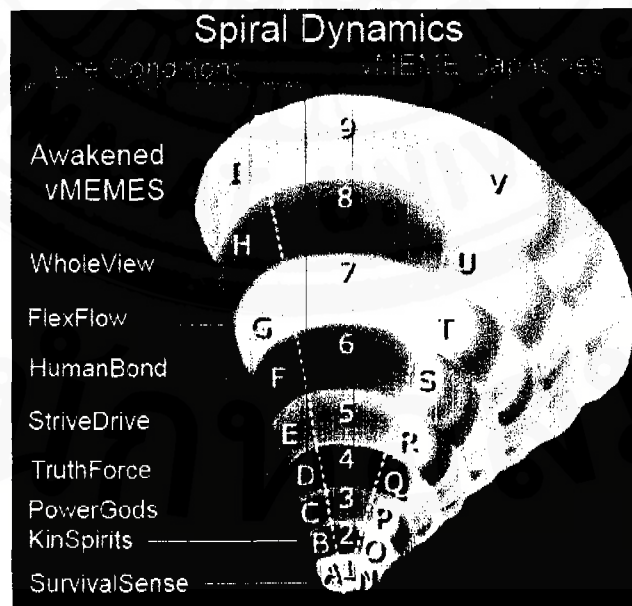
4.3 วิธีวิทยาในการวิจัยตามทฤษฎีเกลียวพลวัตบูรณาการ (Spiral Dynamics Integral: SDi)

ทฤษฎีเกลียวพลวัตบูรณาการ แต่เดิมคือ "ทฤษฎีเกลียวพลวัต" (Spiral Dynamics) ของเบคค์และโคแวน (Beck and Cowan, 2001) โดยเขาทั้งสองได้นำทฤษฎีระบบสังคม จิตวิทยาชีวภาพ (bio-psycho-social systems) ของเกรฟส์ (Graves) มาพัฒนาต่อ ผ่านการดำเนินการวิจัยอย่างยาวนานในทวีปอเมริกาเหนือและแอฟริกาใต้ จนในปี 1996 พวกเขาสามารถอธิบายระบบการให้คุณค่า (value systems) หรือ "ระดับแห่งการดำรงอยู่ในเชิงจิตวิทยา" (levels of psychological existence) ของมนุษย์ได้อย่างชัดเจน จากการวิเคราะห์ "มีม" (MEME) ในฐานะที่เป็นหน่วยทางพันธุกรรม (DNA) หรือลักษณะเฉพาะของจิตด้านที่เกี่ยวข้องกับทั้งบุคคล สังคม และองค์กร

แก่นของทฤษฎีเกลียวพลวัตอยู่ที่การประมวลเอามิมมาจัดกลุ่มเกิดเป็นโครงสร้างของจิตที่มีลักษณะแตกต่างกันเรียงตามลำดับขั้นได้ 8 ระดับ โดยมีที่อยู่สูงกว่าจะมีคุณภาพและความละเอียดซับซ้อนมากกว่ามีมที่อยู่ระดับล่างลงไป และมีมที่อยู่สูงกว่าจะรวมลักษณะบางประการของมีมที่อยู่ระดับล่างลงไปเอาไว้ในตัวเองด้วยเสมอ ทั้งนี้เบคค์และโคแวน ได้ใช้สี 8 สีเป็นสัญลักษณ์ของแต่ละมีม ดังภาพที่ 2.8 เพื่อช่วยสื่อการอธิบายโลกทัศน์ โครงสร้างของความเชื่อ หลักของการจัดการ

ภาพที่ 2.8

แบบจำลองเกลียวพลวัต (Spiral Dynamics Model)

ที่มา: <www.globalvaluesnetwork.com/01WhatDemo01.asp>

ลักษณะการคิด ความเป็นไปได้ในการปรับตัวของแต่ละบุคคล ตลอดจนพฤติกรรมและระบบที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของจิตในระดับนั้น ซึ่งอาจมีการเปลี่ยนแปลงขึ้นลงตามเงื่อนไขของชีวิตที่เปลี่ยนไปได้ตลอดเวลา ทฤษฎีเกลียวพลวัตรยังอธิบายไว้ด้วยว่าทุกคนต่างมีศักยภาพที่จะพัฒนาจิตให้มีคุณภาพสูงขึ้นหากมีเงื่อนไขที่เกื้อหนุน ดังนั้น แนวคิดเรื่องมีมนี้จึงมีลักษณะใกล้เคียงกับแนวคิดเรื่อง “ภพภูมิ” ในพุทธธรรมมาก ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอการอธิบายลักษณะจิตที่สัมพันธ์กับความคิดและพฤติกรรมของทั้งสองแนวคิดนี้ไว้ในที่เดียวกัน ดังภาพที่ 2.9

จากความชัดเจนของทฤษฎีเกลียวพลวัตรที่พวกเขาค้นพบ เบคก์และโคแวนจึงนำเสนอหลักการสืบค้นมีม หรือหลักการทำความเข้าใจบุคคลผู้หนึ่งดังต่อไปนี้ (Beck and Cowan, 2001, pp. 116-117)

1. ก้าวออกมาจากมีม หรือกล่องความคิดของตนเอง ก่อนที่จะพยายามรับฟังคำพูด คำจาของคู่สนทนา
2. ระบุเงื่อนไขชีวิตที่เด่นชัดของคู่สนทนา เพื่อช่วยในการตัดสินใจว่ามีมที่โดดเด่นของคู่สนทนาเป็นเช่นไร
3. ถามคำถามที่ขึ้นด้วย “ทำไม” แล้วคอยฟังคำตอบที่จะสะท้อนถึงมีมส์ต่าง ๆ ในหลากหลายแง่มุม เช่น ทศนคติ ความเชื่อ ฯลฯ
4. มีมแต่ละสือาจโดดเด่น หรือด้อยความชัดเจนลงไปตามแต่สภาวะการณ์แวดล้อม
5. ระวังเสมอว่าองค์กรที่มีผู้คนปะปนกันอยู่จำนวนมากก็ย่อมประกอบด้วยมีมปะปนกันอยู่หลากหลายเช่นกัน
6. ระวังด้วยว่ามีมใดใดที่อยู่ในคน องค์กร หรือแม้กระทั่งสังคม ย่อมเสื่อมสภาพและเปลี่ยนแปลงได้ดุจดั่งสายน้ำ ตามสภาพปัจจัยที่เกื้อหนุนมากขึ้นหรือน้อยลง

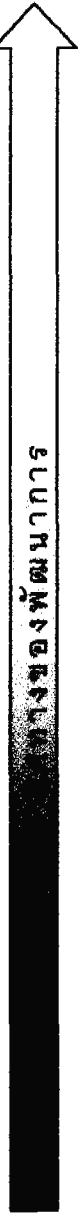
ทั้งนี้ การใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบปราศจากโครงสร้าง (unstructured interview) ประกอบกับการกระตุ้นการพูดของคู่สนทนาในจังหวะและลักษณะที่เหมาะสม โดยเฉพาะการพูด “ภาษามีม” เดียวกันกับคู่สนทนา ย่อมช่วยให้ผู้ซักถาม “พูดกับมีม” ของคู่สนทนาได้โดยตรง อีกทั้งช่วยให้คู่สนทนาพูด “ภาษามีม” ของตนเองออกมาได้อย่างง่ายดาย

เบคก์และโคแวนได้พัฒนาแบบสอบถามขึ้นหลายรูปแบบ รวมทั้งได้นำหลักการดังกล่าวไปใช้ในการสำรวจและวิเคราะห์ลักษณะขององค์กรทางธุรกิจ ชุมชน ตลอดจนระบบสังคมในแง่มุมต่าง ๆ จำนวนมาก จนสามารถผลิตคู่มือการวิเคราะห์ หรือชุดตัวบ่งชี้ระดับพัฒนาการของสิ่งเหล่านั้น (ดูตัวอย่างในภาคผนวก ข.) ตลอดจนกลยุทธ์เชิงการจัดการแบบองค์รวมที่มีความละเอียดเป็นระบบแบบแผนชัดเจนและหลากหลายอย่างยิ่ง เพื่อเป็นเครื่องมือนำพาผู้คน องค์กร และสังคมที่ต่างก็มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวให้ก้าวไปสู่มีมในระดับถัดไป ทั้งนี้ ในปี 1999 เบคก์ได้เริ่มทำงานในลักษณะ

ภาพที่ 2.9

ทฤษฎีเกลียวพลวัตรและพุทธธรรมในการอธิบายลักษณะจิตที่สัมพันธ์กับความคิดและพฤติกรรม

มิม	ความคิดและพฤติกรรม	ภูมิ	
	มองโลกเชิงคุณค่า เป็นองค์รวม เปลี่ยนโลกให้อยู่เย็นเป็นสุข	พรหมภูมิ	
เทลิ้ง	วิสัยทัศน์บูรณาการ มีความสุขจากธรรมชาติและความเป็นอิสระ	มนุษย์ภูมิ	
	เอื้ออาทร สร้างชุมชนเข้มแข็ง ยอมรับความหลากหลาย ปกป้องสิ่งแวดล้อม ไม่ยึดติดวัตถุ	มนุษย์ภูมิ	
พื้น	เชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ มีความอุตสาหะ แสวงหาเหตุผล	มนุษย์ภูมิ	
	หวังผลกำไรสูงสุด ใช้เงินซื้อความสำเร็จ	โลภะ	กามาวจรภูมิ
	ชอบความเสี่ยง การแข่งขันอย่างเอาเป็นเอาตาย เผาพลาญทรัพยากรธรรมชาติ	โทสะ	
	อยู่ในกรอบคิดวิทยาศาสตร์กลไกแยกส่วน ถือว่าวัตถุสำคัญกว่าจิตใจ	โมหะ	
น้ำเงิน	ยึดมั่นศีลธรรม ให้ความเคารพนับถือ อยู่ในกฎกติกาสังคม	มนุษย์ภูมิ	
	หวังลาภยศสรรเสริญ สร้างฐานันดรศักดิ์ ระบบศักดินา	โลภะ	กามาวจรภูมิ
	เหยียดหยามผู้ที่มีฐานะต่ำกว่า กีดกันสิทธิเสรีภาพ ยอมตายเพื่อชาติ	โทสะ	
	เชื่อในกฎระเบียบ และพระเจ้าเป็นประกาศิต ยิ่งใหญ่เหนือสิ่งใด	โมหะ	
แดง	มุ่งกอบโกยทรัพย์สิน เงินทอง อำนาจโดยไม่ละอาย	โลภะ	อบายภูมิ
	จนเจียว ไม่คิดหน้าคิดหลัง ลงมือกระทำสิ่งที่คิดว่าถูกต้องอย่างเลือดเย็น	โทสะ	
	ยกย่องวีรบุรุษ ชีวิตอยู่ได้ด้วยสินจ้างรางวัล	โมหะ	
ม่วง	เคารพธรรมชาติ ความผูกพันทางสายเลือด และความเหนียวแน่นในกลุ่ม	มนุษย์ภูมิ	
	สะสมวัตถุ เครื่องรางของขลัง	โลภะ	กามาวจรภูมิ
	พิธีบูชายันต์ การเสียเลือดเนื้อคือการเสียสละ	โทสะ	
	งมงายในผีสงฆ์ สัญลักษณ์ เวทมนต์คาถา เห็นแก่พวกพ้อง	โมหะ	
น้ำตาล	ใช้ชีวิตเพียงเพื่อความอยู่รอดโดยสัญชาตญาณ	ภูมิของสัตว์	

หมายเหตุ: ในระดับจิตสี่ขั้นขึ้นไปย่อมมีกิเลสชั้นละเอียดอยู่บ้าง แต่ทฤษฎีเกลียวพลวัตรไม่ได้แสดงลักษณะที่บ่งชี้ไว้ชัดเจนมากเท่าระดับล่างลงมา ผู้วิจัยจึงไม่แสดงการเปรียบเทียบกับพุทธธรรมไว้ในที่นี้

เป็นเครือข่ายกับวิลเบอร์ และในปี 2002 เขาก็ได้นำแนวทางการพัฒนา “ทุกด้าน-ทุกระดับ” จากทฤษฎีบูรณาการมาผสมผสานกับทฤษฎีเกลียวพลวัตร ทำให้เกิดเป็นทฤษฎีเกลียวพลวัตรบูรณาการ และแผนที่เกลียวพลวัตรบูรณาการ ดังภาพที่ 2.10 ซึ่งสามารถนำไปพัฒนาเครื่องมือเพื่อช่วยให้เกิด

การเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์ ตั้งแต่ระดับองค์กรไปจนถึงระดับประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ระหว่างนั้น คือในปี 2001 เบคค์ยังเสนอแนวความคิดการแก้ปัญหาของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้อย่างน่าสนใจ เนื่องจากมีใจความใกล้เคียงกับแนวคิดของพุทธศาสนิกชนมาก (โปรดย้อนไปดูหน้า 26) ดังที่เขากล่าวว่า "ถ้าเราเข้าใจผู้คนได้อย่างถูกต้อง โลกก็จะดูแลรักษาตัวได้เอง" (Beck, 2001)

ภาพที่ 2.10
แผนที่เกลียวพลวัตบูรณาการ

อนึ่ง ถึงแม้จะมีนักทฤษฎีในกลุ่มจิตวิทยาพัฒนาการและจิตวิทยาเหนือตนอีกมาก ที่นำเสนอแบบจำลองที่คล้ายกับแบบจำลองเกลียวพลวัตร เช่น คีแกน (Kegan) ผู้ศึกษาแนวทางการพัฒนาเชิงพุทธิปัญญา หรือกระบวนการคิด (Cognitive) และโลวิงเกอร์ (Loevinger) ผู้ศึกษาแนวทางของการพัฒนาตัวตน (Self) เป็นต้น ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีวิทยาของทฤษฎีเกลียวพลวัตรบูรณาการเป็นหลักในการดำเนินการวิจัย ด้วยเหตุที่ทฤษฎีนี้มีลักษณะเด่นหลายประการ เช่น การมีคู่มือการวิเคราะห์ หรือชุดของตัวบ่งชี้ระดับพัฒนาการที่ผู้วิจัยสามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้โดยตรงได้หลายส่วนซึ่งชุดของตัวบ่งชี้เหล่านี้ผ่านการนำไปใช้จริงในการพัฒนาองค์กรและชุมชนต่าง ๆ ในหลากหลายแง่มุมจนประสบความสำเร็จมามากต่อมาก สมดังคำนิยามของสถาบันบูรณาการ ที่กล่าวว่า

แม้จะมีแบบจำลองด้านวิวัฒนาการทางจิตที่เชื่อถือได้จำนวนมาก ซึ่งหลายแบบจำลองก็ได้รับการกล่าวถึงไว้ในบทสนทนาของทางสถาบันฯ บ่อยครั้ง แต่เกลียวพลวัตรบูรณาการถือเป็นหนึ่งในแบบจำลองที่ได้รับการกล่าวถึงและถูกนำไปใช้ในวงกว้างมากที่สุด อันเนื่องมาจากความงดงามและดีเลิศ รวมทั้งความเรียบง่ายที่จะส่งผลให้ผู้ที่ศึกษาจะสามารถทำความเข้าใจได้ด้วยตนเองโดยไม่ยากจนเกินไป (Integral Institute, 2003b)

ส่วนตัววิลเบอร์เองก็ได้แสดงคำนิยามไว้ด้วยว่า

เกลียวพลวัตรบูรณาการเป็นหนึ่งในทฤษฎีจิตวิทยาบูรณาการ (integral psychology) รุ่นแรกที่สามารถนำมาใช้งานได้...ผมขอแนะนำด้วยความมั่นใจอย่างยิ่ง เพราะทฤษฎีนี้เกี่ยวข้องกับวงการธุรกิจ การเมือง การศึกษา และการแพทย์อย่างลึกซึ้ง อีกทั้งมีเครื่องมือพร้อมสรรพสำหรับการเริ่มประยุกต์แนวคิดที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวงการของคุณได้อย่างขนานใหญ่ (Wilber, quoted in National Values Center, online)

และที่สำคัญที่สุดคือ การที่เบคกิงแฮมได้ผสมผสานแนวคิดและสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับวิลเบอร์ ย่อมก่อให้เกิดความหนักแน่นทางวิชาการมากพอสำหรับการนำทฤษฎีเกลียวพลวัตรบูรณาการมาใช้ในการบุกเบิกการวิจัยเชิงจิตวิญญาณในวงการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ขึ้นนี้

5. สรุป

แนวคิดการพัฒนาสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน เป็นแนวทางที่ทำให้ผู้วิจัยเข้าใจภาพรวมของการพัฒนาสังหาริมทรัพย์ในยุคต่อไปได้ว่า หากมนุษย์ยังต้องการอยู่รอดในโลกอนาคต การพัฒนาสังหาริมทรัพย์จะต้องเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจส่วนหนึ่งที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กล่าวคือการพัฒนาหรือการขยายตัวของสังหาริมทรัพย์จะต้องอยู่ในระดับที่สิ่งแวดล้อมรองรับได้ตลอดไป เป็นการพัฒนาที่บูรณาการและทำให้เกิดเป็นองค์รวม ซึ่งหมายความว่าองค์ประกอบทั้งหลายต้องประสานกันเป็นโครงข่ายอย่างสมบูรณ์ เช่น การเอาภารกิจคุ้มครองธรรมชาติมาบูรณาการกับการก่อสร้างเป็นกิจกรรมการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อม โดยไม่ให้สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติต้องถูกกระทบกระทั่งมากเกินไป ซึ่งถือเป็นการบูรณาการมิติของมนุษย์ สังคม ธรรมชาติแวดล้อม และเทคโนโลยีเข้ากับการพัฒนา

แนวคิดแบบบูรณาการทำให้ผู้วิจัยเข้าใจได้ว่า การมองภาพองค์รวมของการพัฒนาให้ครบทุกมิตินั้น จะต้องครอบคลุมทั้งด้านวัตถุ ชีวิต และจิตใจซึ่งเรียงซ้อนทับกันตามคุณภาพความละเอียดอ่อนและความสำคัญมากมายหลายระดับ อีกทั้งต้องครอบคลุมทั้งสิ่งที่อยู่ภายนอกและภายในของมนุษย์ ทั้งในระดับบุคคลและระดับส่วนรวม ซึ่งทั้งพระธรรมปิฎกและวิลเบอร์ต่างก็มีความเห็นสอดคล้องกันในการจัดกลุ่มองค์ประกอบหลักที่สัมพันธ์กันเป็นองค์รวมในการพัฒนา

นอกจากนั้น สิ่งสำคัญยิ่งที่แนวคิดบูรณาการแสดงไว้ก็คือ ลักษณะการพัฒนาซึ่งใช้กันโดยทั่วไปในช่วงที่ผ่านมา ซึ่งรวมถึงแนวทางการพัฒนาสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืนด้วย ได้เน้นหนักไปในการพัฒนาวัตถุและการแก้ปัญหาแบบมองออกไปนอกตัวเอง แม้ทุกคนต่างตระหนักดีว่าปัญหาที่มีอยู่ทั้งหมดเกิดขึ้นเพราะน้ำมือของมนุษย์ที่มีอัตราทั้งสิ้น ดังนั้น ปัจจัยสำคัญที่สุดที่จะทำให้การพัฒนาที่ยั่งยืนสำเร็จหรือล้มเหลว จึงขึ้นอยู่กับการขัดเกลาจิตใจของผู้คนทั้งหลายให้คลายออกจากอึดตาและสามารถเข้าใจสภาวะธรรมแห่งสรรพสิ่งได้ตามความเป็นจริง

สำหรับกระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงกระบวนทัศน์ตั้งแต่ยุคบูรณาการแรกเริ่มถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยได้สรุปไว้ดังตารางที่ 2.4

ตารางที่ 2.4

กระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงกระบวนการที่เริ่มต้นยุคบูรณาการแรกเริ่มถึงปัจจุบัน

ช่วงเวลา	อัตรา /วัดถุณิยม	อนุรักษสิ่งแวดลอม		แนวคิดหลัก
		วัดถุณิยม	บูรณาการ	
500 ปี ก่อนค.ศ.			ไพธากอรัส	สรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยงกันอย่างกลมกลืน มนุษย์ควรบริโภคและมีวัตถุไว้เท่าที่จำเป็น ทั้งยังควรตรวจสอบตนเองอยู่เสมอ
			พระพุทธเจ้า	สรรพสิ่งล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงแบบเป็นเหตุปัจจัยเนื่องอาศัยต่อกัน มนุษย์จึงต้องใช้ชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติ
400 ปี ก่อนค.ศ.	ไซเครติส เพลโต			สัตว์ทั้งหลายถูกสร้างขึ้นมาและบำรุงเลี้ยงไว้เพื่อประโยชน์ของมนุษย์
	อริสโตเติล			กฎธรรมชาติมีไว้เพื่อการจำแนกประเภท
ศตวรรษ ที่ 16	นักปรัชญา			วิทยาศาสตร์สามารถอธิบายธรรมชาติได้อย่างแม่นยำ
ศตวรรษ ที่ 17	นักปฏิบัติ อุตสาหกรรม			มนุษย์มีอำนาจเหนือธรรมชาติ สามารถนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้โดยไม่มีข้อจำกัด ซึ่งเป็นแนวคิดการพัฒนาสังหาริมทรัพย์กระแสหลักถึงปัจจุบัน
ศตวรรษ ที่ 20			ไอน์สไตน์	มนุษย์เราเป็นส่วนเล็ก ๆ ของความเป็นหนึ่งเดียวที่ยิ่งใหญ่ งานที่สำคัญที่สุดของมนุษย์จึงอยู่ที่การแผ่แผ่ความรักความเมตตาให้แก่สรรพชีวิต
ทศวรรษ ที่ 1960			กลุ่มเคลื่อนไหวยุคชิกซ์ตี้	มององค์รวมและมุ่งมั่นแก้ปัญหาอันโยงใย สลับซับซ้อนเพื่อนำไปสู่การฟื้นฟูโลกในวงกว้าง
ทศวรรษ ที่ 1970		UN		การอนุรักษ์ธรรมชาติกับการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมเป็นสิ่งที่ดำเนินการควบคู่ไปด้วยกันได้ เน้นการแก้ปัญหาเชิงกายภาพ
ทศวรรษ ที่ 1990		WCED UIA/AIA		การพัฒนาที่ยั่งยืน/ สถาปัตยกรรมยั่งยืน ยังคงเน้นการแก้ปัญหาเชิงกายภาพ
			วิลเบอร์/เมทคาล์ฟ	ส่งเสริมความสัมพันธ์แบบอิงอาศัยกันระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม รวมถึงการพัฒนาจิตวิญญาณ ชุมชนยั่งยืน